

T.C
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÜNYA BANKASI ve YOKSULLUKLA MÜCADELE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM TOSUNER

ANABİLİM DALI: İKTİSAT

PROGRAMI: İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT

KOCAELİ – 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÜNYA BANKASI ve YOKSULLUKLA MÜCADELE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLEM TOSUNER

ANABİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI: İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT

DANIŞMAN: PROF. DR. MEHMET DUMAN

KOCAELİ – 2007

ÖNSÖZ

Son çeyrek yüzyıl yeni teknolojiler, liberizasyon ve geniş ticaret hacmi nedeniyle dünya ekonomisinin hızlı büyümesine tanık olmuştur. Dünya çapında artan refaha rağmen zengin ile yoksul arasındaki uçurum genişlemiş ve yoksulluk ile yaşayan nüfus artmıştır. Bu çalışma yoksulluğu yok etmeyi amaçlayan Dünya Bankası politikaları çerçevesinde yoksullukla mücadele alanında kat edilen yol üzerinde durmaktadır.

Çalışma boyunca önemli katkılarından dolayı değerli hocam Prof. Dr. Mehmet DUMAN'a teşekkür ederim. Ayrıca benimle birlikte çaba harcayan ve her aşamada beni destekleyen babam Ekrem TOSUNER'e, annem Türkan TOSUNER'e ve kardeşim Erdiç TOSUNER'e teşekkürü borç bilirim.

Özlem TOSUNER

İzmit, Mayıs 2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTARCT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
TABLO VE ŞEKİLLER ÇİZELGESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK: TEMEL KAVRAMLAR VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

1.1. Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar.....	4
1.1.1. Mutlak Yoksulluk – Görelî Yoksulluk.....	5
1.1.2. Objektif Yoksulluk – Subjektif Yoksulluk.....	6
1.1.3. Gelir Yoksulluğu – İnsani Yoksulluk.....	8
1.1.4. Kapasite Yoksunluğu Olarak Yoksulluk.....	9
1.2. Yoksulluğun Ölçülmesi.....	11
1.2.1. Yoksulluk Sınırı.....	11
1.2.2. Kafa Sayısı Oranı.....	14
1.2.3. Yoksulluk Açığı Endeksi.....	15
1.2.4. Sen’in Yoksulluk Endeksi.....	16
1.2.5. Foster, Greer ve Thorbecke (FGT) Endeksi.....	18
1.2.6. UNDP Yoksulluk Endeksleri.....	20
1.2.6.1. İnsani Gelişme Endeksi.....	20
1.2.6.2. İnsani Yoksulluk Endeksi.....	22
1.2.6.3. Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA BANKASI VE YOKSULLUK

2.1. Dünya Bankası Grubu.....	27
2.2. Dünya Kalkınma Raporları'nda Yoksullukla Mücadele Önerileri.....	30
2.2.1. 1980 Dünya Kalkınma Raporu.....	31
2.2.2. 1990 Dünya Kalkınma Raporu.....	36
2.2.3. 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu.....	40
2.3. Dünya Kalkınma Raporlarının Genel Değerlendirmesi.....	47
2.4. Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk.....	54
2.4.1. Yapısal Uyum Programları.....	55
2.4.2. Yapısal Uyum Programlarının Yoksulluğa Etkisi.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA'DA YOKSULLUK

3.1. Gelire Dayalı Refah Göstergeleri.....	64
3.2. Gelir Dışı Refah Göstergeleri.....	68
3.2.1. Eğitim.....	69
3.2.2. Sağlık.....	71
3.2.3. UNDP Refah Göstergeleri.....	74
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	83

ÖZET

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel üretim artışı, bilgi ve iletişim teknolojileri insan refahını yüksek düzeyde artırmıştır. İnsanlığın küresel olarak yaşadığı gelişim düzeyine rağmen altı milyarlık dünyada insanların neredeyse yarısı yoksulluk ile yaşamaktadır. Yoksulluğun doğru tanımı etkili mücadele stratejileri oluşturmak için zorunludur. Yoksulluk tanımı gelirin yanında eğitim, sağlık ve altyapı gibi sosyal hizmetlere erişimi de kapsamalıdır.

Dünyada yoksulluk ile mücadeleyi amaç edinmiş iki kuruluş Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programıdır. Bu çalışmada Dünya Bankası'nın yoksulluk konulu raporları çerçevesinde yoksullukla mücadele alanında uygulanan politikalar ve bunların nasıl değiştiği incelenecektir. Benzerlikler ve farklılıklar ortaya konacaktır. Bunun için ilk önce yoksulluğun çeşitli tanımları ve ölçüm yöntemleri üzerinde durulmuştur. Ardından yoksulluk konulu raporlar incelenmiştir. Bunu takiben dünyada yoksulluğun boyutları gelir ve gelir dışı göstergeler ile araştırılmıştır.

Sonuç olarak yoksullukla mücadelede büyüme temel çözümdür. Dünya Bankası üç raporunda da bunun üzerinde durmaktadır. Fakat Dünya Bankası rehberliğinde uygulanan yapısal uyum politikaları ekonomik büyümeyi sağlamamaktadır. Yoksulluğu azaltmak için emek yoğun büyüme politikaları uygulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dünya Bankası, yoksulluk, yoksullukla mücadele, yapısal uyum programları.

ABSTRACT

The increase in global production, information and communication technologies has increased the human wealth tremendously during the second half of the twentieth century. Although the world increasing wealth and prosperous almost half of the world population out of 6 billion is living in poverty. The right definition of poverty is essential for generating effective poverty reduction strategies. The definition of poverty should include Access to social services like education, health and infrastructure along with the income.

World Bank and United Nations Development Programme are the two international institutions that aim to alleviate poverty. In this study in the context of the World Bank 1980, 1990 and 2000/1 poverty reports poverty reduction policies and how they are evolved will be analyzed. The similarities and differences will be put forth. While doing this various definition of poverty and its measurement methods is studied. Then reports are scanned and then the size of poverty in the world is searched with income and non-income indicators.

As a result, economic growth is the core factor in poverty reduction and the World Bank mentioned growth in all development reports of poverty. However the structural adjustment policies which implemented under the guidance of the World Bank did not ensure growth. For the reduction of poverty labor intensive growth policies should be implemented.

Key Words: World Bank, poverty, poverty reduction, structural adjustment programmes.

KISALTMALAR

CBM	:Cost of Basic Needs Method, (Temel İhtiyaçlar Maliyeti Metodu)
FEM	:Food Energy Method, (Gıda Enerji Metodu)
FSM	:Food Share Method, (Gıda Paylaşım Metodu)
GATT	:General Agreement on Tariffs and Trade, (Gümrük Tarifelerive Ticaret Genel Anlaşması)
GDI	:Gender-Related Development Index, (Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi)
HDI	:Human Development Index, (İnsani Gelişme Endeksi)
HPI	:Human Poverty Index, (İnsani Yoksulluk Endeksi)
IBRD	:International Bank of Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
ICSID	: International Centre for settlement of Investment Disputes (Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi)
IDA	:International Development Agency, (Uluslararası Kalkınma Ajansı)
IFC	: International Finance Corporation, (Uluslararası Finans Kurumu)
ILO	:International Labor Organization, (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	:International Monetary Fund, (Uluslararası Para Fonu)
KSO	:Kafa Sayım Oranı
MIGA	: Multilateral Investment Guarantee Agency (Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı)
UNDP	:United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
WBD	:World Bank Database, (Dünya Bankası Veri Tabanı)

TABLO VE ŞEKİLLER ÇİZELGESİ

Tablo 2.1 Kalkınma ve Resmi Yardımlar	29
Tablo 2.2 IBRD & IDA Kredilerinin Sektörlere Göre Dağılımı	30
Tablo 2.3 GSMH Büyüme Oranları (%)	59
Tablo 3.1 1\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul İnsan Sayısı (Milyon Kişi)	65
Tablo 3.2 1\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%)	65
Tablo 3.3 2\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul İnsan Sayısı (Milyon kişi)	66
Tablo 3.4 2\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%)	67
Tablo 3.5 Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk Açığı	68
Tablo 3.6 Okuryazar Olmayan Yetişkinlerin Oranı (%)	70
Tablo 3.7 Okul Kayıt Oranları (%)	70
Tablo 3.8 İlkokulu Tamamlama Oranları (%)	71
Tablo 3.9 Doğumda Yaşam Beklentisi (Yıl)	72
Tablo 3.10 Bebek Ölüm Oranları (Her 1000 bebek için)	72
Tablo 3.11 5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranları (Her 1000 çocuk için)	72
Tablo 3.12 Seçilmiş Ülkelerde Refah Göstergeleri ve HDI	75
Tablo 3.13 Seçilmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi	76

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı teknolojik ilerlemenin ve ekonomik büyümenin tarihte görülmemiş bir hızda gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Yirmi birinci yüzyılın başında dünyada insanoğlunun yaşamını kolaylaştıran ve refahını artıran olanaklar çok artmıştır. İnsanlık tüm zamanlardaki en hızlı gelişim döneminden geçmektedir. İletişim dünyanın herhangi bir yerinde olan olayın birkaç saat içinde bütün dünyaya yayılmasını sağlayacak kadar gelişme göstermiştir. Küresel üretim artışı, bilgi ve iletişim teknolojileri insan refahını yüksek düzeyde artırmıştır.

İnsanlığın küresel olarak yaşadığı yüksek gelişim düzeyine rağmen altı milyarlık dünyada insanların neredeyse yarısı yoksulluk ile yaşamaktadır. Uluslararası kuruluşların açıkladığı rakamlara göre dünyada 2.8 milyar insan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Tıp alanındaki gelişmelere rağmen gelişmekte olan ülkelerde her 1000 çocuktan 50'si 5 yaşından önce tedavi edilebilir hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmektedir. Sahra Altı Afrika'da bu oran her 1000 çocuktan 162'dir. Uluslararası kuruluşların verdiği rakamların da gösterdiği gibi yoksulluk günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu en ciddi sorunu oluşturmaktadır.

Yoksulluğun tanımı, yoksullukla mücadele alanında hangi politikaların uygulanabileceğini veya uygulanması gerektiğini etkilemektedir. Yoksulluk tanım ve ölçümünde üzerinde durulması gereken nokta yoksulluk göstergesi olarak sadece ekonomik kıstasların mı yoksa bunun ötesinde ve ek olarak sosyal ve siyasal kıstasların mı dikkate alınacağıdır. Yoksulluk yazını iktisat ağırlıklı bir gelişim gösterdiği için ekonomik göstergeler ön plana çıkmaktadır. Fakat yoksulluk sadece ekonomik değil, sosyal ve ahlaki boyutları da olan karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yoksulluğu ortadan kaldırmak veya azaltmak için oluşturulan mücadelelerin çok yönlü olması gerekmektedir.

Dünyada yoksulluk ile mücadeleyi amaç edinmiş iki kuruluş Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programıdır. Dünya Bankası'nın kuruluş amacı farklı olmasına rağmen son 25 yıldır dünyada yoksulluğun azaltılması için çalışmaktadır. Dünya Bankası belirli aralıklarla yayınladığı yoksulluk konulu Dünya Kalkınma

Raporları ile yoksulluğu gündeme taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 1990 yılından beri her yıl yayınladığı raporlarla ülkelerin insani gelişme alanında kat ettiği ilerlemeyi ölçen çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmada Dünya Bankası'nın yoksulluk konulu raporları çerçevesinde yoksullukla mücadele alanında uygulanan politikalar ve bunların sonuçları incelenecektir.

1980, 1990 ve 2000/1 raporlarının ortak noktası ekonomik büyümeyi yoksullukla mücadelede ana unsur olarak kabul etmeleridir. Fakat büyümenin ana güç olmasına rağmen yeterli olmadığı kabul edilerek, eşitsizliğin azaltılmasında ve yoksullukla mücadelede hükümlere büyük görev düştüğü ifade edilmektedir. Hükümetler toprak reformu, sulama sistemi, yol gibi altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık hizmetleri, yoksul yanlısı araştırma ve teknoloji sunumu, transfer ve sübvansiyonlar gibi çeşitli önlemler ile yoksulların gelirini artırabilmektedir.

Dünya Bankası rehberliğinde uygulamaya konan yapısal uyum politikalarının büyümeyi hızlandıracağı ve yoksulluğu azaltacağı öne sürülmektedir. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun uyum politikaları ulusal ekonomilerin küresel piyasalara entegrasyonunu amaçlamaktadır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi, finansal liberizasyon, deregülasyon, sıkı para ve maliye politikası, devletin küçültülmesi ve özelleştirme, esnek döviz kuru ve işgücü piyasalarının serbestleştirilmesi yapısal uyumun temel politikalarını oluşturmaktadır.

1980'li yılların başında yapısal uyum programları uygulamaya başlandığı zaman bunların yoksullar üzerindeki etkisi fazla dikkate alınmadı. Uyum politikaları sonucu gelir ve sosyal harcamalardaki düşüşlerin yoksullara etkisi 1980'lerin sonlarına doğru tartışılmaya başlanmıştır. Yapısal uyum politikalarının büyümeyi hızlandırarak orta ve uzun dönemde yoksulluğu azaltacağı görüşü yaygındır. Diğer yandan bu politikaların kısa dönem etkisi ciddi sorunlara yol açmaktadır. Uyum sürecinde ortaya çıkan yüksek işsizlik ve eksik istihdam ücretlerin düşmesine yol açarak en çok zarar gören yoksulların hem gelirlerini hem de tüketimlerini azaltmaktadır. Kamu harcamalarının kısılması aynı şekilde yoksullar için hayati öneme sahip sosyal hizmetler, transferler ve güvenlik ağı tedarikini olumsuz etkilemektedir.

Yoksulluk tanımı literatürde yaygın olarak kullanılan gelire dayalı tanımları ile birlikte sosyal refaha dayalı tanımları da içermektedir. Yoksulluğun ölçüm yöntemi yoksulluğun tanımının nasıl yapıldığına bağlıdır. Bu nedenle belli başlı ölçüm yöntemleri çalışmaya dahil edilmiştir. Gelire dayalı ölçüm yöntemlerinin yanında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının geliştirdiği sosyal refaha dayalı endeksler de yer almaktadır. Yoksulluğun tanımı ve ölçümünün ardından Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadele çalışmaları yayınlanan raporlar çerçevesinde incelenmektedir. Dünya Kalkınma Raporları'nda yoksullukla mücadele alanında yapılan çalışmalar, önerilen politikalar, politika değişiklikleri araştırılmıştır. Ayrıca 1980 yıllarının ortalarında itibaren yaygın olarak uygulamaya konan yapısal uyum politikalarının genel olarak yoksulluğa etkisine değinilmiştir. Bu çerçevede 1980 – 2005 yılları arasında bölgeler itibariyle yoksulluğun hem gelire dayalı hem de gelir dışı sosyal refah göstergeleri ışığında seyri araştırılmaktadır.

Yoksullukla mücadelede başarı için yoksulluğun tanımı ve ölçüm yöntemi önem teşkil etmektedir. Bütün ölçüm yöntemlerinin eksik yanları olduğu gibi daha açıklayıcı olduğu durumlar bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümü yoksulluğun çeşitli tanımlarını ve geliştirilen ölçüm yöntemlerini içermektedir. Yoksullukla mücadelede Dünya Bankası'nın son 25 yılda önemli bir rol oynamasından hareketle ikinci bölüm Dünya Bankası yoksulluk raporlarına ve politikalarına ayrılmıştır. Bu çerçevede yoksulluk raporları incelenmekte ve raporlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında 1980'li yılların başından itibaren Dünya Bankası rehberliğinde yürürlüğe konan yapısal uyum politikaları ve yoksulluğa etkileri incelenmektedir. Üçüncü bölüm gelir dışı refah göstergeleri ışığında dünyada yoksulluğun boyutlarını araştırmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK: TEMEL KAVRAMLAR VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

1.1. YOKSULLUKLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Yoksul, sözlük anlamı olarak, yeterli düzeyde geliri olmayan veya konforlu bir hayat için gerekli araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk yaşam için gerekli olan şeylerden yoksun olma veya asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Diğer bir deyişle, yoksulluk maddi yoksunluklar nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari yaşam düzeyini sürdürecekten gelirinden yoksun olma halidir. Lipton yoksulluğu, “Bir kişinin belirli bir zamanda temel maddi ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılamak için mal elde edecek ekonomik kaynaklara yetersiz erişimi var ise yoksuldur.” şeklinde tanımlamaktadır¹.

İnsanın varlığını sürdürmek için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama ve dinlenme gibi ihtiyaçları da bulunmaktadır. Buna göre bir kişi varlığını sürdürmek için gereken beslenme, giyim, barınma, sağlık ve eğitim ihtiyacının yanı sıra, içinde yaşadığı toplumun geleneksel yaşam düzeyine erişebileceği kaynaklara sahip değil ise yoksul olarak tanımlanabilmektedir.

Son yıllarda yoksulluk ekonomik gelir eksikliği ve sosyal hizmetlere yetersiz erişimden farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bu “yeni yoksulluk” ekonomik dışlanma ile birlikte politik, sosyal ve kültürel dışlanmayı da kapsamaktadır. Yeni yoksulluğun en önemli özelliği ekonomik büyümenin eşitsizlik ve yoksulluk artışı ile birlikte meydana gelmesidir. Yeni yoksulluk gelir eksikliği, açlık, yetersiz beslenme, kötü sağlık durumu, eğitim ve diğer sosyal hizmetlere yetersiz erişim, artan ölüm oranlarının yanında evsizlerin ve yetersiz barınmanın artması, güvensiz çevre koşulları, sosyal ayrımcılık ve dışlanmayı ifade etmektedir². Yeni yoksullar

¹ Micheal Lipton, “Defining and Measuring Poverty: Conceptual Issues”, **Human Development Papers** UNDP, New York, 1997, s. 127.

² Hasret Dikici-Bilgin, “Working Street Children in Turkey and Romania: A Comparative Historical Analysis in the Context of New Poverty”, Unpublished Thesis, Ankara: METU, (2006), s. 14.

ekonomik büyümenin yarattığı fırsatlara erişememenin yanında, toplumundan dışlanma sürecine de maruz kalmaktadır.

Yoksulluk tanımı ile ilgili anlaşmazlık yoksulluğun sebepleri ve çözüm yöntemleri ile yakından ilişkilidir. Yoksulluğun tanımı ile ilgili tartışma İngiltere’de 19. yüzyıl sonlarına, Rowntree’nin yoksulluk çalışmalarına kadar geri gitmektedir. Rowntree³, birincil ve ikincil yoksulluk tanımlarını ayırmıştır. Birincil yoksulluk geçinme ihtiyaçlarını karşılamak için kaynaklara erişemeyenleri ifade etmektedir. İkincil yoksulluk bu kaynaklara sahip olanları fakat geçinme düzeyinin üzerine çıkmak için bunları kullanamayanları tanımlamaktadır⁴.

Yaşamı sürdürmek için gereken şeyler kişilere, topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişmektedir. Buna bağlı olarak yoksulluğun tanımı da yaşa, cinsiyete, kültüre ve sosyal ve ekonomik koşullara göre değişmektedir. Diğer yandan yoksulluğun mutlak bir tanımı da bulunmaktadır.

1.1.1. Mutlak Yoksulluk – Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk hane halkı yada fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir⁵. Tanımın yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan asgari besin bileşenlerini veya kaloriyi esas alması ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır. Mutlak yoksulluk tanımı objektif ve bilimsel bir tanımdır ve “geçinme” fikri üzerine kurulmuştur. “Geçinme” hayatı sürdürmek için gereken minimum ihtiyaçlardır ve geçimlik düzeyin altında olmak mutlak yoksul olmak demektir. Çünkü birey yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu gereksinimlere sahip değildir⁶.

İnsanın yaşamını sürdürmek için gereken temel ihtiyacı, en dar anlamda, gıda ihtiyacıdır. Diğer bir ifadeyle mutlak yoksulluk açlık sınırında yaşamak demektir.

³ Seebom B. Rowntree, **Poverty; A Study of Town Life**, New York: H. Fertig, 1971.

⁴ Pete Alcock, **Understanding Poverty**, 2. Edition, London: Macmillan Press, 1997, s. 71.

⁵ Ahmet İnsel, “Yoksulluk, Dışlanma ve STK’lar”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları** No. 6, (2005).

⁶ Alcock, a.g.e., s. 68.

Diğer yandan açlık sınırı üzerinde mutlak yoksulluk da söz konusu olabilmektedir. Mutlak yoksulluğun geniş tanımı insanların yaşamlarını “insan” olarak sürdürebilmeleri için sadece gıda değil, giyim, barınma, ısınma ve asgari düzeyde toplumsallaşma için gereken kaynaklardan yoksun olmayı içermektedir.

Fakat yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Göreli yoksulluk, kişi ya da hane halkının içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgilidir. Göreli yoksulluk, yaygın olarak “maddi kaynakların toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması” olarak tanımlanmaktadır⁷. Townsend tarafından verilen, ancak kökenleri Adam Smith’in aynı doğrultudaki tanımına dayanan bu tanıma göre göreli yoksullar, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynaklarının yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olanları kapsamaktadır⁸.

Mutlak yoksulluk göreli yoksulluk ile karşıtlık oluşturur. Göreli yoksulluk daha öznel veya sosyal standartlara göre belirlenen ve yoksulluk düzeylerini belirlemede bazı görüş unsurlarının dışsal olduğunu fark etmektedir. Fakat bu öznel unsurlara kimin karar vereceği de ayrı tartışma konusudur. Göreli yoksulluk tanımı yoksulların ve yoksul olmayanların yaşam standartları arasındaki mukayeseye dayanmaktadır.

1.1.2. Objektif Yoksulluk – Subjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk, mutlak/göreli olarak belli standartlardan geri kalmaktır. Subjektif yoksulluk ise bireyin veya hane halkının bu geri kalmadan muzdarip olduğunu düşünmesidir⁹. Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen normatif değerlendirmeleri içermektedir.

⁷ Else Oyen, “Some Basic Issues in Comparative Poverty Research”, **International Social Science Journal**, Vol. 44, No. 4, (1992), s. 617.

⁸ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İstanbul: İletişimYayımları, 2001, s. 91.

⁹ Lipton, a.g.m., s. 158.

Subjektif yaklaşım ise yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin değerlendirmelerine önem vermektedir. Subjektif tanımlamanın dayandığı fayda yaklaşımında faydanın hesaplanmasında güçlükler bulunmaktadır. Bu nedenle geleneksel olarak objektif yaklaşımı benimseme eğilimi yaygındır. Bu eğilimi benimseyenlere göre bireyler her zaman kendileri için neyin en iyi olduğunu değerlendirme yeteneğine sahip değildir.

Dünya Bankası'nın dünya çapında yaptığı ankette yoksulların yoksulluğu tanımlaması yer almaktadır. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki yoksullar yoksulluğu yetersiz gıda ve barınma, düşük nakit gelir, zayıf sağlık durumu ve yetersiz giyim olarak tanımlamaktadır. Yoksulluğu tanımlarken insanlar umutsuzluk hissini, güçsüzlüğü, aşağılanmayı ve marjinalleşmeyi de eklemektedir. Bu çalışmada yoksulların subjektif tanımlamalarından çıkan bulgular¹⁰;

- 1- Yoksulluğu çok boyutlu yapan birçok etmen vardır.
- 2- Maddi refah için gerekenlerin eksikliği (gıda, barınma, toprak...) ve fiziksel yoksunluk ve açlığa sebep olan birçok kaynağın eksikliği olarak tanımlanmaktadır.
- 3- Yoksullar seslerini duyuramama, güçsüzlük ve sömürülmeye sebep olan bağımsızlıktan yoksun olduklarının farkında değiller. Yoksulların yoksullukları hem özel hem kamu kuruluşları tarafından kaba, aşağılayıcı ve insanlık dışı davranışlara maruz kalmalarına yol açmaktadır. Sosyal hayata katılma konusundaki yetersizlikleri sosyal bağlarının kopmasına neden olmaktadır.
- 4- Temel altyapının eksikliği (yol, ulaşım ve su) ciddi sorun oluşturmaktadır.
- 5- Hastalık genellikle ürkütücüdür. Çünkü koruyucu sağlık hizmeti çok yetersiz, mevcut koruyucu sağlık hizmeti maliyetleri çok yüksektir.
- 6- Yoksullar gelir yerine aktiflerine odaklanmaktadır. Fiziksel, beşeri, sosyal ve çevresel aktiflerinin eksikliğini, kırılganlıkları ve risklere açık olmaları ile ilişkilendirmektedirler.

¹⁰ Deepa Narayan, **Voices of The Poor: Can Anyone Hear Us?**, New York: Oxford University Press, 1999, s. 31.

1.1.3. Gelir Yoksulluğu – İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Gelir yoksulluğu bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan asgari gelir düzeyinin altında olma durumudur. Bu anlamda, gelir yoksulluğu, satın alma gücünden yoksun olma, başka bir ifadeyle “parasızlık” anlamına gelmektedir.

Yoksullar yalnızca gelir ve kaynaklardan değil fırsatlardan da yoksundur. Sosyal dışlanma ve imkan eksikliği nedeniyle iş bulma ve piyasaya ulaşmaları güçtür. Bunun yanında eğitim eksikliği yoksulların iş bulma ve yaşama kalitelerini artıracak bilgiye erişim kabiliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerine erişememe akli ve fiziki sağlıklarını koruma olanaklarını azaltmaktadır. Bütün bu unsurlar dikkate alınarak 1997’de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme – UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu’nda “insani yoksulluk” kavramı geliştirilmiştir. İnsani yoksulluk kavramı, insani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara sahip olmanın da gerekli olduğu fikrine dayanmaktadır¹¹.

İnsani yoksulluk kavramı okuryazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksun olmak biçiminde tanımlanmaktadır. Buna göre temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya erişimin yokluğu veya kısıtlanması yoksulluğun insani boyutu olarak nitelendirilmektedir. İnsani yoksulluk tanımında kişinin “kaliteli” bir yaşam sürmesini sağlayabilecek araç ve olanaklardan yoksun olması dikkate alınmaktadır¹².

¹¹ UNDP, **Human Development Report 1997**, Geneva: Oxford University Press, 1997, ss. 15 – 16.

¹² Edward O’Boyle, “Poverty: A Concept That is Both Absolute and Relative Because Human Beings Are At Once Individual and Social”, **Review of Social Economy**, Vol. 48, Issue. 1, (1990), s. 5.

1.1.4. Kapasite Yoksunluğu Olarak Yoksulluk

Amartya Sen yoksulluğu “kapasite eksikliği” olarak görmenin daha doğru olduğunu savunmaktadır. “Kapasite eksikliği” bireylerin veya toplumların insan yaşamının temeli olan olabilecekleri ve yapabilecekleri şeyleri seçme yetersizliğidir. Başka bir ifadeyle yoksulluk belirli değerli işlevleri (functionings) elde etmeye çalışmanın mutlak yetersizliğidir. Sen bir toplumdan diğerine değişmeyen altı temel kapasite tanımlamaktadır. Bu altı temel kapasite gıda gerekliliğini karşılamak, önlenebilir hastalıklardan kaçınmak, barınmak, giyinmek, yolculuk edebilmek ve eğitim görebilmektir. Ayrıca toplumdaki topluma değişebilen özsaygı, toplumsal hayata katılım ve utanç duymadan kamuda görünebilmek işlevlerini de eklemektedir¹³. Örneğin Sen ölüm oranlarının (yaşam beklentisi) kapasitenin iyi bir göstergesi olduğunu düşünmektedir. “Hayatta olmak” tek başına değerli bir işlevdir. Ayrıca “hayatta olmak” diğer işlevler arasında özel bir statüye sahiptir: diğer işlevlere erişmek için kapasitenin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle ölüm oranı istatistikleri iyi bir kapasite göstergesidir¹⁴.

“Kapasite eksikliği” yaklaşımı düşük gelirin yoksulluğun başlıca nedenlerinden biri olduğu, çünkü gelir yetersizliğinin kişinin kapasite yoksunluğunun başlıca sebebi olabileceği görüşünü reddetmemektedir¹⁵. Gelir ile kapasite arasındaki ilişki, kişinin yaşından, toplumsal cinsiyetten ve toplumsal rollerden, yerleşim yerinden, sağlık koşullarından ve kişinin denetleyemeyeceği veya sadece kısmen denetleyebileceği diğer değişikliklerden güçlü biçimde etkilenmektedir. Gelir, kapasite için önemli bir araçtır. Kişinin sürdürdüğü yaşamı etkileyen yüksek kapasiteler genellikle o kişinin daha üretken olma ve daha fazla gelir sağlama kapasitesini yükseltmektedir. Bu nedenle kapasite gelişimi ile daha fazla kazanma gücü arasındaki bağlantının yanı sıra başka bağlantılarda vardır. Örneğin daha iyi temel eğitim ve sağlık hizmeti yaşam kalitesini doğrudan iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda kişinin gelir edinme kapasitesini artırır ve gelir yoksunluğundan özgürleşmesini sağlar. Temel eğitimin ve

¹³ Amartya Sen, “Poor, Relatively Speaking”, *Oxford Economic Papers*, 35, 1983, ss. 160, 162.

¹⁴ Sabina Alkire, *Valuing Freedoms: Sen’s Capability Approach and Poverty Reduction*, New York: Oxford University Press, 2005, s. 158.

¹⁵ Amartya Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004, çev. Yavuz Alogan, s. 127.

sağlık hizmetinin etki alanı daha da genişler ve kişi potansiyel olarak yoksul olsa bile aşırı yoksulluğun üstesinden gelme şansını artırabilir¹⁶.

Gelir yoksunluğu ile geliri işlevlere dönüştürmenin zorluğu arasında bir dezavantajlar bağlantısı olabilir. Yaş, sakatlık ya da hastalık gibi engeller kişinin gelir edinme kapasitesini azaltır. Ancak bunlar aynı zamanda gelirin kapasiteye dönüştürülmesini daha da zorlaştırır. Çünkü daha yaşlı, daha sakat ya da daha ağır hasta olan bir kişi aynı işlevleri kazanmak için daha fazla gelire ihtiyaç duyabilir. Bu “gerçek yoksulluğun” (kapasite yoksunluğu bakımından) gelir alanında görülenden çok daha önemli olabileceğini ortaya koymaktadır. Gelirler bakımından göreceli yoksunluk kapasiteler bakımından mutlak yoksunluğu getirebilir. Zengin bir ülkede görece yoksul olmak kişinin mutlak geliri dünya standartlarından yüksek de olsa büyük bir kapasite engeli olabilmektedir¹⁷.

Farklı gelir ve kapasite yaklaşımları arasındaki zıtlık eşitsizliğin ve etkinliğin incelenmekte olduğu alan üzerinde doğrudan bir etki yaratır. Örneğin yüksek geliri olan ancak siyasal katılım fırsatı olmayan bir kişi bilinen anlamda “yoksul” değildir, ancak önemli bir özgürlük açısından oldukça yoksuldur. Diğerlerinden daha zengin olan ancak tedavisi çok pahalı bir hastalığın sıkıntısını çeken birisi, olağan gelir dağılımı istatistiklerine göre yoksul olarak sınıflandırılmasa da, önemli bir konuda açıkça yoksun bir kişidir. Kendine iş bulma fırsatı verilmeyen, ancak devletten “işsizlik yardımı” alan bir kişi, gelirler alanında daha az yoksun görülebilir, oysa son derece değerli olan –ve değer katan- meslek edinme fırsatı açısından daha yoksun durumdadır. İşsizlik sorunu dünyanın bazı bölgelerinde özellikle önemli olduğu için, eşitsizlik değerlendirmesi bağlamında gelir ve kapasite yaklaşımları arasındaki zıtlığı kavrama ihtiyacının güçlü olduğu bir başka alandır.

Gelir kaybının tamamen işsizlikle ilişkilendirilmesi halinde bu kayıp gelir desteği sayesinde büyük ölçüde ortadan kaldırılabilir. Ne var ki, işsizlik başka türden yoksunluklara neden olarak bireylerin yaşamları üzerinde başka ciddi etkiler yaratırsa, bu durum gelir desteği yoluyla yapılan iyileştirmenin etkisini

¹⁶ Sen, “Özgürlükle...”, a.g.e., s. 131.

¹⁷ Sen, “Özgürlükle...”, a.g.e., ss. 128, 130.

sınırlayacaktır. İşsizliğin gelir kaybından başka psikolojik bozukluklar, çalışma güdülenmesi, beceri ve özgüven kaybı, hastalıklar ve hastalığa yakalanma oranlarında (hatta ölüm oranlarında) artış, aile ilişkileri ve sosyal hayatın bozulması, toplumsal dışlanmanın artması, ırksal gerilimlerin ve toplumsal cinsiyet asimetrisinin öne çıkmasını kapsayan pek çok uzun süreli etkileri bulunmaktadır.

1.2. YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ

1.2.1. Yoksulluk Sınırı

Yoksulluğun ölçülmesinde ilk aşama **yoksulluk sınırının** belirlenmesidir. Yoksulluk sınırı belirlendikten sonra geriye ölçüm için uygun endeksin saptanması kalmaktadır. Yoksulluk sınırı yoksul ile yoksul olmayanı birbirinden ayırabilmek için gereklidir. Fakat üzerinde görüş birliği sağlanmış bir yoksulluk sınırı bulunmamaktadır. Yoksulluğun mevcut birçok tanımına göre belirlenen yoksulluk sınırları bulunmaktadır.

Yoksulluk sınırını ilk kez 1880’lerde Londra’daki yoksul nüfusu belirlemeye çalışan Charles Booth oluşturmuştur. Ardından Rowntree¹⁸ 1899’da York Şehri için yaptığı çalışmada “yeterli beslenme ve diğer gerekli harcamaları karşılamaya yetecek geliri” belirleyen kendi yoksulluk sınırını oluşturmuştur. Rowntree çalışmasında Booth’un “yoksulluk sınırı” tanımlamasına atıfta bulunmuştur. Dolayısıyla “yoksulluk sınırı” kavramını ilk kullanan kişinin Booth olduğunu söylemek mümkündür¹⁹.

Gelir yoksulluğu hesaplamalarında ilk önce bir ülkede bir yıl içinde temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli gelir belirlenmektedir. Bu gelir “yoksulluk sınırı”ni oluşturmakta ve bu gelirin altında kalan insanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır. Gelir yoksulluğunun yaygın kullanımındaki sorun farklı ülkelerde aynı yoksulluk sınırının çok aldatıcı olabilmesidir. Adam Smith, Ulusların Zenginliği

¹⁸ Rowntree, a.g.e.

¹⁹ Alan Gillie, “The Origin of the Poverty Line”, **Economic History Review**, Vol. 49, No. 4, (1996), s. 715.

eserinde farklı toplumlardaki süre giden tüketim kalıplarına dayanarak aynı basit özgürlükleri elde etmek için gereken minimum gelirin bir topluluktan diğerine değişebileceğini belirtmiştir. Farklı ülkelerde farklı yoksulluk sınırları kullanmak çözüm olabilmektedir. Fakat uygun varyasyonların ne olacağına karar verilmesi ve yoksulluk sınırlarının nasıl tahmin edileceği kolay değildir²⁰.

Gıda yoksulluk sınırı, kabul edilebilir en düşük gıda tüketim düzeyi olarak belirlenebilir. Gıda harcamalarına göre yoksulluk sınırının belirlenmesinde iki yaklaşım vardır. Her iki yaklaşım da yoksulluk sınırını belirli bir kişi ya da hane halkı için asgari besin gereksinimini belirlemeye çalışmaktadır. Uygulamada belirlenen asgari düzey alınması gereken kalori miktarını (enerji gereksinimini) belirler ve yeterli kalorinin alınması durumunda diğer besin gereksiniminin (protein, karbonhidrat, yağ, v.b.) karşılandığı varsayılmaktadır. Gıda yoksulluğunu ölçmenin Temel İhtiyaçlar Maliyeti Metodu (Cost of Basic Needs Method – CBM), Gıda Enerji Metodu (Food Energy Method – FEM) ve Gıda Paylaşım Metodu (Food Share Method – FSM) olmak üzere üç yöntemi bulunmaktadır²¹.

Temel İhtiyaçlar Maliyeti Metodu'nda yoksulluk sınırı ana yaş, cinsiyet ve faaliyet grupları için temel diyet maliyetinde belirlenir. Buna ek olarak gerekli olan gıda dışı birkaç mal bulunmaktadır. CBM'nin en büyük avantajı aynı CBM düzeyini elde edebilen grupların aynı yaşam düzeyinde olduğunun kabul edilebilmesidir. Dezavantajı ise herhangi bir grubun bu sepeti seçeceğine dair bir kesinlik yoktur, çünkü sepet keyfi olarak oluşturulmaktadır. Ayrıca bu temel diyet bazı gruplar veya mevsimler için kabul edilemez, elde edilemez olabilir veya en yoksullar için bile cazip olmayabilir. Bunların dışında işten ayrılan zaman, yakıt veya ulaşım gibi görünmez maliyetler içerebilmektedir.

Gıda Enerji Metodu yoksulluğu ölçmek için gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. FEM her yetişkin başına hane halkı tüketimine karşı enerji alımını bağımlı değişken kabul etmektedir. Daha sonra yoksulluk sınırı ortalama

²⁰ Sudhir Anand and Amartya Sen, “**Concepts of Human Development and Poverty: A Multidimensional Perspective**”, Human Development Papers, New York: UNDP, 1997, ss. 8-9.

²¹ Lipton, a.g.m., ss. 129-130.

enerji gereksiniminin karşılandığı istatistiksel enerji alımı beklentisinin kişi başı toplam tüketim düzeyinde belirlenmektedir. FEM insanların bütçelerini gıda ve gıda dışı arasında rasyonel olarak böldüğünü varsaymaktadır. Ayrıca keyfi gıda dışı ihtiyaçlar sepetinin empoze edilmesini önlemektedir. Bunun yerine yoksulluk ve açlık sınırındaki insanların en uygun gıda dışı sepeti seçeceği varsayılmaktadır. Hangisiyle ölçülürse ölçülsün gıda yoksulluğu tanımı mutlaklıdır.

Dünya Bankası Veri Tabanı (World Bank Database – WBD) satın alma gücü metoduna göre ultra yoksulluk sınırını öyle belirlemiştir ki, bunun altında kalanlar yaşlarına uygun ortalama besin-enerji gerekliliğini karşılayacak ekonomik kaynaklara sahip değillerdir. Ultra yoksul bir insanı ekonomik kaynakları tipik besin-enerji gereksinimini karşılamaya yetmeyen kişi olarak tanımlanmaktadır²².

Görelî yoksulluk sınırı, toplam nüfusun belirli bir yüzdesinin yer aldığı gelir ya da harcama düzeyinden veya medyan gelirin yarısından daha az gelir veya harcama seviyesinde belirlenmektedir. Bu seviyenin altında gelir veya harcama düzeyine sahip olan kesimler yoksul olarak kabul edilmektedir.

Mutlak yoksulluk sınırı, mutlak yoksulluk tanımından yola çıkarak oluşturulmaktadır. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için gereken minimum temel ihtiyaçlar belirlenir. Bu temel ihtiyaçlar sepetinin maliyeti mutlak yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. Bu yolla yoksulluk sınırının belirlenmesi farklı zaman ve gruplar itibarıyla karşılaştırmaların yapılmasını olanaklı kılmaktadır.

Subjektif yoksulluk sınırı, temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan asgari gelirin belirlenmesi ile ilgili sorulara hane halkı tarafından verilen cevaplara dayanılarak hesaplanmaktadır. Kendilerinin bildirdiği asgari gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olan tüm hane halkları yoksul olarak kabul edilmektedir.

²² Lipton, a.g.m., s. 133.

1.2.2. Kafa Sayısı Oranı

Yoksulluk açığının yanı sıra kullanılan en yaygın endeks, kafa sayım oranı (KSO)dır. Kafa sayım oranı (H), yoksulluk sınırı altındaki kişilerin toplam nüfusa oranıdır. Yoksul olarak tanımlanan insanların sayısı q, toplam nüfus n olsun. Bu durumda, $H = q / n$ olmaktadır. Bu yoksulluk ölçüm yöntemi bu konudaki çalışmalar ile birlikte kullanılmaya başlamıştır. Booth (1889) ve Rowntree (1901) ilk yoksulluk çalışmalarında bu endeksi kullanmıştır²³.

Hane halkı için gösterge değeri y_i olsun. Bu değer ya tüketim için toplam harcamayı ya da belli bir periyot içindeki toplam geliri gösterebilir. Yoksulluk sınırı z_i olarak tanımlanır. y_i / z_i göstergesinin düşük değerleri tipik bir hane halkı üyesinin yoksul olduğunu ifade etmektedir. En yaygın kullanılan kafa sayısı oranı nüfusun $y_i / z_i < 1$ oranını göstermektedir. Sen, bu ölçünün istenmeyen özelliklerine dikkat çekmiştir. Bu ölçü yoksul bir kişi daha yoksul olduğunda artmamakta ve yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye gelir transfer edildiğinde değişmemekte veya azalmaktadır²⁴.

Sen'in kuvvetli eleştirilerine rağmen kafa sayısı endeksinin yaygın kullanılmasının temel sebebi, yoksulluk ölçümü gibi geniş kamu ilgisine sahip bir konuda diğer ölçümlerin kavranmasının zorluğudur. Sen ile ilişkilendirilen diğer eleştiri ise kullanılan yoksulluk ölçütlerinin çoğunluğunun gelir göstergesi olduğudur. Refah kavramının çok sınırlı olduğu ve okuryazarlık, bebek ölümleri, yaşam beklentisi gibi gelir dışı sosyal göstergelerin kullanımının daha iyi olacağı savunulmaktadır²⁵.

Bu endeks yoksul insan sayısını dikkate almadığı, sınırın altındaki kişi ile onun çok altındaki kişi arasında ayırım yapmadığı, yoksullar arasındaki gelir dağılımına

²³ Amartya Sen, "Issues in The Measurement of Poverty", **Scandinavian Journal of Economics**, Vol.81, (1979), Issue 2, s. 294.

²⁴ Amartya Sen, "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement", **Econometrica**, Vol. 44, No. 2, (1976), s. 219.

²⁵ Martin Ravallion, , "Issues in Measuring and Modelling Poverty", **Economic Journal**, 106 (438), (1996), s. 1329.

duyarsız kalarak yoksulluğun derecesini ölçmediği için eleştirilmiştir. Bu endekste, yoksul bir kimse daha yoksullaştığında endekste artış olmazken, bu kişi öldüğü zaman yoksulluk oranı düşmektedir. Diğer yandan yoksul hane halklarının yoksulluk sınırının yakınlarında yoğunlaşması durumunda yoksulluk sınırındaki küçük değişiklikler dahi yoksulluk oranında büyük değişikliklere yol açabilmektedir²⁶.

1.2.3. Yoksulluk Açığı Endeksi

Yoksulluk sınırından sonra en sık kullanılan ölçü yoksulluk açığıdır. Yoksulluğun derinliğini ölçebilmek ve yoksulluk oranının yoksulluk çizgisine duyarlılığını azaltabilmek için geliştirilmiştir. Bu endekste yoksulların gelirlerinin/tüketimlerinin yoksulluk sınırından uzaklığının ortalamasının yoksulluk sınırına oranı hesaplanmaktadır.

Geliri y_i olan bir kişinin yoksulluk sınırından (π) uzaklığı onun yoksulluk açığı ($\pi - y_i$) şeklinde adlandırılır. Yoksulluğun toplam değerlendirmesinde bu gelir açıkları dikkate alınmalıdır. Herhangi bir insanın yoksulluğu diğerlerinin ne kadar yoksul olduğundan bağımsız değildir. Tam aynı mutlak açık ($\pi - y_i$) olsa da eğer diğer yoksulların açıkları daha az ise kişinin daha yoksul olduğu iddia edilebilmektedir²⁷.

Yoksul bir kişiden (A) 1 birim geliri, daha zengin (B) fakat yoksulluk sınırının altında kalan birine transfer edelim ve transferden sonra bile yoksulluk sınırının altında kalsın. Böyle bir transfer sonucunda A'nın mutlak açığı, B'deki açığın düşüşü kadar artacaktır. Bu durumda toplam yoksulluk transfer sonucunda değişecektir. A, B ile kıyaslandığında görel olarak daha yoksundur. A'dan B'ye bir transfer daha yoksun olan kişinin açığını artıracak ve daha az yoksun olanın yoksunluğunu azaltacaktır. Böylece toplam görel yoksunluk artacaktır²⁸.

²⁶ Şenses, a.g.e., s. 65-66.

²⁷ Sen, "Issues...", a.g.m., s. 69

²⁸ Sen, "Issues...", a.g.m., s. 68

Endeks yoksulların ortalama gelirinin yoksulluk sınırından uzaklığının yüzdesi alınarak normalleştirilebilir. Bu yoksulluk açığı (I) gelir açığı oranı olarak adlandırılır. π , yoksulluk sınırı geliri, y_i , i. kişinin geliri,

$$g_i = \pi - y_i, \quad i. \text{ kişinin gelir açığı,}$$

$S(\pi)$, π 'den daha yüksek gelire sahip olmayan insanlar olmak üzere yoksulluk açığı oranı I,

$$I = \sum_{i \in S(\pi)} g_i / q\pi$$

Şeklinde ifade edilmektedir.

1.2.4. Sen'in Yoksulluk Endeksi

Kafa sayısı oranı, yoksulluk sınırı altında kalan insanların sayısını veya oranını dikkate almaktadır. Diğer yandan yoksulluk sınırından uzaklığı dikkate almamaktadır. Bir kişinin sınırın hemen altında olması veya yoksulluk sınırından çok uzak olması önemli değildir. Bunun yanında yoksul kişiden daha zengin bir kişiye yapılan gelir transferi H ölçüsünü artırmaz. Yoksulluk açığı oranı, transfer sonucu yoksulluk çizgisini geçen olmadığı sürece yoksullar arasındaki gelir transferine duyarsızdır. Ayrıca yoksulluk sınırı altında kalan insanların sayısını veya oranını dikkate almaz. Kaç kişi arasında ve nasıl dağıldığında dikkat etmeden sadece toplam açıklara yoğunlaşmaktadır²⁹.

Kafa sayısı oranı yoksulluk açığı miktarını, yoksulluk açığı oranı ise insan sayısını önemsememektedir. Bu iki ölçünün birleşimi de yeterli olmamaktadır. Yoksulluk sınırının altındaki birinden daha zengin ama sınırın altındaki başka birine gelir transferi olduğunda hem kafa sayısı oranı hem yoksulluk açığı oranı tamamen değişmeden kalmaktadır.

Sen endeksi, kafa sayısı oranı (H), yoksulluk açığı (I) ve yoksullar arasındaki gelir dağılımının (G) birleşiminden oluşmaktadır. Bu endeksin en önemli katkısı “yoksul bir hane halkının geliri düştüğünde endeksin artması gerekir” ve “yoksul bir hane halkından daha yüksek gelirli yoksul bir hane halkına gelir transfer edildiğinde

²⁹ Sen, “Issues...”, a.g.m., s. 295.

yoksulluk endeksinin artması gerekir” koşullarını yerine getirmesidir. Bunlar sırasıyla monotonicity ve transfer ilksavları olarak adlandırılmaktadır³⁰.

P, yoksul olan herkesin açığının ağırlıklandırılmış toplamı olmak üzere,
 $P = A(\pi, q, n) \sum_{i \in S(\pi)} g_i v_i$
 v_i ve A tanımlanmamıştır. Fakat bu kullanım yoksulluğun temel düşüncesi olan görelî yoksunluk fikrini önemsememektedir³¹.

$r(i)$, yoksullar arasında i. kişinin azalan gelire göre yapılan sıralamada sırasını göstermektedir. Aynı gelire sahip olanlar gelişî güzel sıralanabilir. Yoksulluk ölçüsü, aynı gelire sahip olanların gelişîgüzel sıralanmasını önemsememelidir. En yoksul yoksulun sırası q olsun, yoksulluk sınırının altında q kadar insan varsa en az yoksulun sırası 1 olmaktadır. v_i 'nin kişinin gelir açığı üzerindeki ağırlığı $r(i)$ sırası ile artmaktadır.

Aksiyom R (sıralı görelî yoksunluk): v_i , i. kişinin gelir açığının ağırlığı ve $r(i)$, yoksullar arasında i. kişinin sırası olsun,

$$v_i = r(i)$$

Bu aksiyom, yoksullar arasındaki gelir dağılımı üzerinde durmaktadır. Bu aksiyom H ve I ile çok özel bir biçimde birleştirilebilir. Bu özel durumda yoksulluk sınırının altındaki herkesin geliri aynıdır. Diğer bir ifadeyle yoksullar arasında dağılım sorunu yoktur. H yoksulluk sınırına göre yoksun olanların oranını, I yoksulluk sınırına göre mutlak gelir yoksunluğu oranını ifade etmektedir. Bütün yoksulların aynı gelir düzeyine sahip oldukları durumda H ve I toplam yoksunluk anlamında yoksulluğun kapsamı ile ilgili iyi bir fikir verebilmektedir³².

Aksiyom A (normalleştirilmiş mutlak yoksunluk): bütün yoksulların geliri aynı ise o zaman, $P = HI$.

³⁰ Sen, “Poverty:...”, a.g.m., s. 219.

³¹ Sen, “Issues...”, a.g.m., s. 295.

³² Sen, “Issues...”, a.g.m., s. 297.

Eğer yoksul nüfus geniş ise iki ilksava ek olarak A ve R aksiyomlarını sağlayan tek ölçü

$$P = H [I + (1 - I)G]$$

olmaktadır³³. Burada G, yoksullar arasındaki gelir dağılımını gösteren Gini katsayısıdır. Yoksullar arasında eşitsizlik yok ise ($G = 0$) $P = HI$, mutlak yoksunluğun iki göstergesinin çarpımı, olmaktadır. Aynı yoksul sayısı ve ortalama yoksunluk ile yoksullar arasında gelir bazılarını daha yoksul bazılarını daha zengin yapacak şekilde dağılmış ise daha fazla görece yoksunluğa yol açmaktadır. Kişi daha yoksul ise yoksulluk açığı g_i daha fazla olacak ve aksiyom R altında bu açık daha zengin olanın gelir açığından daha fazla ağırlık taşıyacaktır. Yoksul olandan daha zengin olana bir transfer ikincisinin ağırlığı daha az olan açığı azaltacak ve ağırlığı daha fazla olan birincinin açığını aynı miktarda artıracaktır. Bu görece yoksunluk fikrine dayalı ağırlık ile toplam yoksulluk ölçüsünü artıracaktır³⁴.

1.2.5. Foster, Greer ve Thorbecke (FGT) Endeksi

Kafa sayısı oranı ve yoksulluk açığı endeksine getirilen temel eleştirileri gidermek ve iki ilk savın koşullarını yerine getirmek dışında iki konuda daha katkıda bulunmuştur³⁵. Birincisi, endeksin toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırılabilir özelliği ile ilgilidir. Bu endeks yoluyla, yoksul kitle birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış değişik sosyoekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmektedir. Bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmekte ve alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk oranı elde edilmektedir. Böylelikle yoksulların sayısının ötesinde, derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılabilmektedir. Ayrıca yoksulluğun (diğer alt gruplarda sabitken) bir alt grupta düşmesi sonucunda toplam yoksulluğun düşmesi koşulunu (ilk sav) sağlamaktadır. İkinci katkısı, yoksul grupların gelirlerindeki artışların diğer gruplardaki artışlara kıyasla daha fazla fayda sağlayacağı yaklaşımıyla yoksulluğa karşı tepkinin

³³ Sen, "Poverty:...", a.g.m., s. 223.

³⁴ Sen, "Issues...", a.g.m., s. 298.

³⁵ Şenses, a.g.e., s. 67.

derecesine koşut olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermesi ve b6l6ř6m sorunlarına duyarlı olmasıdır³⁶.

$y = (y_1, y_2, \dots, y_n)$ artan sıralı hane halkı gelirleri vekt6r6 ve yoksulluk sınırı $z > 0$ olsun,

$g_i = z - y_i$ yoksulluk açığını vermektedir.

$q = q(y; z)$ yoksul hane halkı sayısını, $n = n(y)$ toplam hane halkı sayısını ifade etmektedir. P , yoksulluk ise,

$$P(y; z) = (1 / nz^2) \sum_{i=1}^q g_i^2$$

Monotonicity ve Transfer ilk savlarına ek olarak 66nc6 ilksav transfer duyarlılığı ilksavidir³⁷. Bu ilksava g6re, eğer $t > 0$ transferi y_i geliri olan bir hane halkından geliri $y_i + d$ ($d > 0$) olan bir hane halkına yapılırsa yoksulluktaki artışıñ b6y6kl6ę6, b6y6k y_i için daha az olmalıdır.

$$P_\alpha(y; z) = (1 / n) \sum_{i=1}^q (g_i / z)^\alpha \quad \alpha \geq 0,$$

P_0 H kafa sayısı oranını, P_1 H . I oranını ve $\alpha = 2$ P 6l6s6n6 vermektedir. B6y6k α , en yoksul yoksula daha fazla 6nem vermektedir. Bu 6zellikler iki 6nerme ile 6zetlenebilir,

6nerme 1: Yoksulluk 6l6s6 P_α , $\alpha > 0$ için Monotonicity ilksavını, $\alpha > 1$ için transfer ilksavını ve $\alpha > 2$ için transfer duyarlılık ilksavını sağlamaktadır.

6nerme 2: y^1, \dots, y^m olarak alt grup gelir vekt6rlerine ayrılmış y gelir vekt6r6 için

$$P_\alpha(y; z) = \sum_{j=1}^m (n_j / n) P_\alpha(y^{(j)}; z) \quad j = 1, \dots, m$$

³⁶ Şenses, a.g.e., s. 67.

³⁷ James Foster; Joel Greer ve Erik Thorbecke, "A Class of Decomposable Poverty Measures", **Econometrica**, Vol. 52, No. 3, (1984), s. 763.

n_j / n nüfus payı ile bir alt gruptaki yoksulluk artışı toplam yoksulluğu da artıracaktır. Bu pay ne kadar büyük ise, yoksulluğa etkisi de o kadar fazla olacaktır.

1.2.6. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Yoksulluk Endeksleri

Yoksulluk ölçüm yöntemlerinde önceki bölümlerde üzerinde durulan endekslerin gelir verisine dayandığı görülmektedir. Yoksulluğu salt gelir/tüketim verileri ile ölçmek eksik olmaktadır. Gelirin yanında çeşitli sosyoekonomik göstergelerin eklenmesi yararlı olacaktır. Gelir ile birlikte eğitim ve sağlık başta olmak üzere diğer gelir dışı refah göstergelerinin bileşiminden bileşik endeksler oluşturulmaktadır. Bileşik endekslerde kullanılan göstergeler arasında bebek ölüm oranları, doğumda yaşam beklentisi, ilk ve orta öğretimde okullaşma oranı bulunmaktadır. Bunların yanında temiz içme suyuna, kamu mallarına ve ortak mülkiyet kaynaklarına erişim, işsizlik oranı, reel asgari ücret düzeyi, GSYİH içinde emek gelirlerinin payı gibi göstergeler de kullanılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ekonomik büyümenin her zaman insani gelişmeye yol açmadığı fikrinden hareketle 1990 yılından beri çeşitli bileşik endeksler geliştirmektedir. Bileşik endeksler kısıtlı verilere rağmen yaşam kalitesi için önemli olabilecek bütün unsurları içermeye amacıyla oluşturulmaktadır. UNDP ilk olarak 1990 yılında İnsani Gelişme Endeksini geliştirmiştir. İnsani Gelişme Endeksinin toplumun en yoksul kesimini yeterince kapsamadığı düşüncesi ile 1997 yılında İnsani Yoksulluk Endeksi oluşturulmuş ve ardından her yıl bu endeksler geliştirilmiştir. UNDP her yıl ülkelerin ekonomik büyümelerinin ne kadarını insani gelişmeye dönüştürebildiklerini bu endeksler ile belirleyerek yayınlamaktadır.

1.2.6.1. İnsani Gelişme Endeksi

UNDP tarafından geliştirilen ve 1990'dan beri kullanılan bu endeks iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişme tanımından yola çıkmaktadır. Gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta, sosyoekonomik göstergeleri ekonomik büyüme ile ilişkilendirmektedir.

Ekonomik büyümenin her zaman insani gelişmeye yol açmadığı fikri bu endeksin geliştirilmesine neden olmuştur. UNDP bu endeks ile ekonomik büyümenin insani gelişmeye dönüştürülüp dönüştürülmediğini ölçmeyi amaçlamaktadır. İnsani gelişme insanların seçeneklerini genişletme süreci olarak görülmektedir³⁸. İnsani Gelişme Endeksi (HDI: Human Development Index), dikkatleri kişi başı GSMH veya ortalama ulusal gelir gibi toplam ölçülerden, çeşitli biçimlerde yoksunluğun kaldırılmasına ve fırsatların genişletilmesine çekmiştir³⁹.

İnsani gelişme endeksi Amartya K. Sen'in "Güç" veya "Kapasite" olarak ifade edilebilecek "capabilities" kavramına dayanmaktadır. Güç, insanların seçeneklerini genişletebilme potansiyeli ve seçeneklerini artırabilmek için yaşamlarında olabildikleri ve yapabildikleri şeyler silsilesidir. İnsani gelişme için gereken en temel kapasiteler uzun ve sağlıklı yaşama, bilgili olma, iyi bir yaşam standardına ulaşabilmek için gerekli kaynaklara erişim ve toplum yaşamına katılmadır⁴⁰.

İnsani gelişme endeksini oluşturan üç temel bileşenden ikisi iyi ve uzun yaşam ve bilgiye erişimdir. İyi ve uzun yaşam için yaşam beklentisi göstergesi kullanılmaktadır. Yaşam beklentisi göstergesini kullanmanın nedeni uzun yaşamın yeterli beslenme, sağlıklı olma, eğitim ve diğer kazanımlar ile ilişkili olmasıdır. Yaşam beklentisi kullanılarak ağırlıklandırılmış ortalama hayatta kalınan yıllar hesaplanmaktadır. Yürürlükteki her yaşın ölüm oranları ve yaşam beklentisi, ortalama bir kişinin yürürlükteki ölüm oranlarında yaşam uzunluğunun istatistiksel beklentisini vermektedir⁴¹.

Eğitim yetişkin okuryazarlık oranı, ilkokul, ortaokul ve yüksek eğitim verilerinden oluşmaktadır. Üçüncü bileşen olan iyi bir yaşam standardına ulaşmak için gerekli kaynaklara erişim ölçülmesi en zor bileşendir. Gelir, toprak, kredi gibi kaynaklara erişim verilerine gereksinim duymaktadır. Bu göstergeler ile ilgili veri azlığı nedeniyle gelir göstergesi kullanılmaktadır. Satın alma gücü paritesine göre

³⁸ UNDP, **Human Development Report 1990**, Geneva: Oxford University Press, 1990, ss. 9-11.

³⁹ Anand and Sen, a.g.m., s. 3.

⁴⁰ UNDP, **Human Development Report 2001**, Geneva: Oxford University Press, 2001, s. 9.

⁴¹ UNDP, **Human Development Report 1990**, a.g.e., s. 11.

ayarlanmış kişi başı ulusal gelir üzerinde yoğunlaşmaktadır. Her bir ülke için toplam düzeyde kullanılmakta ve sadece bireyin ortalama kişisel gelirini değil, kamu hizmeti tedariki için toplam ulusal gelirden ayrılan payı da yansıtmaktadır⁴².

İnsani gelişme endeksi üç aşamada oluşturulmaktadır⁴³. İlk aşama yaşam beklentisi, yetişkinler arasında okur-yazarlık oranı ve satın alma gücü paritesine göre ayarlanmış kişi başı gelir verilerini tanımlamaktır. Ardından her bir değişken için maksimum ve minimum değerler belirlenmektedir. Ülke verisinin maksimum değerden farkının, maksimum ve minimum değer farkına oranı hesaplanmakta ve yoksunluk göstergesine ulaşılmaktadır. j. ülkenin i. değişkeni için yoksunluk göstergesi,

$$I_{ij} = (\max X_{ij} - X_{ij}) / (\max X_{ij} - \min X_{ij})$$

İkinci aşamada bu üç değişkenin basit ortalamasını alarak ortalama yoksunluk göstergesine ulaşılmaktadır.

$$I_j = \sum_{i=1}^3 I_{ij}$$

Üçüncü aşamada ortalama yoksunluğun birden farkı alınarak insani gelişme endeksi hesaplanmaktadır. Yoksulluk diğer ülkelere kıyasla düşük insani gelişme endeksi skoru olarak ifade edilmektedir.

$$(HDI)_j = (1 - I_j)$$

1.2.6.2. İnsani Yoksulluk Endeksi

Yoksulluk sadece maddi refah gereksinimlerinin eksikliği değil, aynı zamanda iyi bir yaşam olasılığının olmaması durumudur. Eğer insani gelişme fırsatların genişletilmesi ise, yoksulluk insani gelişmenin temel seçenek ve fırsatlarının yadsınması demektir. Uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir yaşam, iyi yaşam imkânları,

⁴²Anand and Sen, a.g.m., p.8. UNDP, 1990, a.g.e., s. 11.

⁴³ UNDP, **Human Development Report 1990**, a.g.e., s. 109.

özgürlük, saygınlık ve özsaygı eksikliği anlamına gelmektedir⁴⁴. İnsani gelişme toplumun bütününün gelişmesi, insani yoksulluk ise, toplumdaki en yoksun insanların durumları ve ilerlemeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Gelir/tüketime dayalı bir yoksulluk sınırı oluşturarak yoksulluğu belirlemeye çalışmak yaygın olsa da, yoksulluk tek boyutlu bir fenomen değildir. Bir kişi uzun ve sağlıklı bir yaşama sahip olsa da eğitim ve iletişim olanaklarından yoksun ise yoksuldur. Eğitilmiş ve yüksek bir gelire sahip bir kimse, salgın hastalıklar nedeniyle uzun yaşam olasılığına sahip değil ise yoksuldur. Bu nedenle yoksulluğu tek bir kıstas ile ölçmek doğru bir yöntem değildir.

İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index – HPI), yaşam kalitesinde yoksunluğun farklı özelliklerini içeren bileşik bir endeks ile bir toplumdaki yoksulluğu ölçmeye çalışmaktadır. İnsani yoksulluğun ölçülemeyen birçok yönü bulunmaktadır. Bunlar politik özgürlük eksikliği, karar alma süreçlerine katılamama, kişisel güvenliğin yokluğu ve toplumsal yaşama katılamamadır. Bu göstergeleri ölçmenin mümkün olmaması sebebiyle bileşik endekse alınmaları zordur⁴⁵.

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk açlık, eğitimsizlik, salgınlar, sağlık hizmeti ve temiz su eksikliği anlamına gelmektedir. Fakat bunlar gelişmiş ülkelerde nadir görüldüğü için bu ülkelerde yoksulluk toplumsal dışlanma olarak kendini göstermektedir. Farklı ülke türleri için uygun tek bir endeks oluşturmak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle iki farklı ülke türü için iki farklı endeks geliştirilmiştir.

İnsani Yoksulluk Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ile aynı temel insani gelişim kıstaslarını kullanarak yoksunluğu ölçmektedir. İki farklı insani yoksulluk endeksi hesaplanmaktadır. HPI-1 gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu ölçmek için geliştirilmiştir. Bu endeks uzun yaşam için 40 yaşına kadar yaşamama olasılığını, bilgili olma kıstası için yetişkin okur-yazarlık oranını, iyi yaşam standardı için ise

⁴⁴ UNDP, **Human Development Report 1997**, a.g.e., s. 15.

⁴⁵ UNDP, **Human Development Report 1997**, a.g.e., s. 17.

sağlık hizmeti ve kaliteli su kaynaklarından yoksun insanların oranını ve beş yaşından küçük çocuklar arasında düşük kilolu olanların oranını kullanmaktadır⁴⁶.

Bu endeks hesaplanırken, uzun yaşam için 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı (P_1), bilgiye erişim için okur-yazar olmayan yetişkin oranı (P_2), iyi yaşam standardı (P_3) ile ifade edilmektedir. İyi yaşam standardı (P_3), üç değişkenden oluşmaktadır. Temiz suya erişemeyen nüfus oranı (P_{31}), sağlık hizmetine erişemeyen nüfus oranı (P_{32}), beş yaşından küçük çocuklar arasında düşük kilolu olanların oranı (P_{33}) ile gösterilmektedir. P_3 , bu üç göstergenin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır⁴⁷.

$$P_3 = (P_{31} + P_{32} + P_{33}) / 3$$
$$HPI - 1 = [1/3 (P_1^3 + P_2^3 + P_3^3)]^{1/3}$$

Yoksulluk diğer ülkelere kıyasla yüksek skor ile ifade edilmektedir. İnsani yoksulluk endeksinin yüksek olması o ülkede yoksulluğun yaygın olduğu anlamına gelmektedir.

HPI-2 OECD ülkelerindeki yoksulluğu ölçmek için oluşturulmuştur. Birinci endeks için kullanılan kıstaslara ek olarak toplumsal yaşamdan dışlanma kıstasını kullanmaktadır. Uzun yaşam için 60 yaşına kadar yaşamama olasılığını, bilgi düzeyi için işlevsel okur-yazar olmayan yetişkinlerin oranı, iyi yaşam standardı için kullanılabilir medyan hane halkı gelirinin yüzde 50'si olarak belirlenen yoksulluk sınırının altında kalanların oranı ve toplumsal dışlanma için uzun dönem (12 ay ve üzeri) işsizlik göstergelerini kullanmaktadır⁴⁸.

İnsani gelişme ve insani yoksulluk endeksleri birbirlerinin ikamesi olarak görülmemelidir. Her birinin özel alanı vardır ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Her ikisi de gelir verisinin sağlayacağından daha ileri giden yaşam kalitesi ve insani

⁴⁶ UNDP, **Human Development Report 2001**, a.g.e., s. 14.

⁴⁷ UNDP, **Human Development Report 1997**, a.g.e., s.125.

⁴⁸ UNDP, **Human Development Report 2001**, a.g.e., s. 14.

yaşamların özelliklerini taşıyan insani gelişme ile ilgili zengin veri kategorilerini kullanmaktadır⁴⁹.

1.2.6.3. Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi

Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (Gender-Related Development Index; GDI) yoksulluk konusuna toplumsal cinsiyet bazında yaklaşmaktadır. İnsani gelişme endeksi ile aynı değişkenleri kullanmakta fakat kadın erkek eşitsizliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yaşam beklentisi, eğitim ve reel gelir değişkenleri kadın ve erkekler için ayrı hesaplanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet bazında gelişme endeksi hesaplamalarında ϵ eşitsizliğe tahammül katsayısını (aversion to inequality) ifade etmektedir. ϵ sonsuz ise sadece kadınların kazanımlarına pozitif ağırlık verildiği, $\epsilon = 0$ eşitsizliğe tahammül olmadığı, $\epsilon = 2$ kabul edilebilir eşitsizlik oranı anlamına gelmektedir⁵⁰.

Yaşam beklentisi için genel aralık kadınlar için 27,5 – 87,5 erkekler için 22,5 – 82,5 olarak belirlenmiştir. Her ülkenin kadın ve erkek için yaşam beklentisinden bu en düşük değerler çıkartılmaktadır. Bulunan değerler, en yüksek ve en düşük değer farkına oranı yaşam beklentisi endeks değerini vermektedir. Eğitim endeks değeri insani gelişme endeksinde kullanılan yöntem ile kadın ve erkek için ayrı hesaplanmaktadır⁵¹.

Birçok ülkede kadın erkek arasında gelir kazanımlarında ciddi eşitsizlik bulunmakla birlikte bu eşitsizliği yansıtan veri mevcut değildir. Kadın ve erkeklerin gelir payları ücretlerinin ortalama ulusal ücrete oranı olarak hesaplanmakta ve işgücündeki payları ile çarpılmaktadır. Kazanılmış gelir payları nüfus paylarına bölünmektedir. Eşitlik durumunda bu paylar bire eşit olmaktadır. Eğer bu iki oransal pay arasında eşitsizlik var ise kişi başına gelir aşağı doğru uyarlanmaktadır. Bu uyarlamannın boyutu eşitsizliğe (ϵ) verilen ağırlığa bağlıdır. Uyarlanmış ortalama kişi

⁴⁹ Anand and Sen, a.g.e., s. 3.

⁵⁰ UNDP, **Human Development Report 1995**, Geneva: Oxford University Press, 1995, s. 73.

⁵¹ UNDP, **Human Development Report 1995**, a.g.e., s. 74.

başı gelir eşit bölünmüş oransal gelir payları ile çarpılarak kişi başı gelir indeksine ulaşılmaktadır⁵².

Yaşam beklentisi, eğitim ve gelir verileri indekslendikten sonra toplumsal cinsiyet bazında gelişme endeks değeri için aritmetik ortalama alınmaktadır. Endeks değerinin 1.0 olması temel kapasite kazanımlarında mükemmel eşitliği göstermektedir. Endeks değeri, hem kadın hem erkeğin kazanımları düştüğü zaman ya da kazanımlar arasındaki eşitsizlik arttığı zaman düşmektedir. Yüksek endeks değeri daha eşitlikçi bir toplumun göstergesi olmaktadır.

⁵² UNDP, **Human Development Report 1995**, ss. 130-132.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA BANKASI VE YOKSULLUK

2.1. DÜNYA BANKASI GRUBU

Dünya Bankası Grubu üye ülkelerin sahibi oldukları her biri birbirleriyle yakından bağlantılı beş kuruluştan oluşmaktadır. Her bir kuruluş geliştirmekte olan ülkelerde yoksullukla mücadele ve yaşam standartlarının geliştirilmesi görevinde belirli bir görev üstlenmiştir. Dünya Bankası'nın ana kuruluşu Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD) 1945 yılında kurulmuştur. 184 üyesi bulunan IBRD orta gelirli ve yoksul fakat kredi değerliliğine sahip ülkelerde kredi, garantiler ve kredi dışı olanaklar aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmaya destek vererek ve danışma hizmetlerinde bulunarak yoksulluğu azaltmayı hedeflemektedir⁵³.

Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association – IDA) 1960 yılında IBRD'den kredi alacak mali yeterliliğe sahip olmayan çok yoksul ülkelere kredi sağlamak üzere kurulmuştur. Piyasa koşullarında borçlanma kapasiteleri çok düşük olan veya hiç olmayan bu ülkelerin büyük çoğunluğunda ortalama gelir kişi başına yılda 500 doların altında olup birçok insan bunun altında bir gelir ile yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. IDA eğitim, sağlık, temiz su, sağlık koruma gibi temel hizmetlerden daha iyi biçimde yararlanılmasına yardımcı olmakta ve ekonomik kalkınma ile istihdama yönelik reform ve yatırımlara destek vermektedir. “Dünya Bankası” terimi yalnızca IBRD ve IDA kuruluşlarını ifade etmektedir.

1956 yılında kurulan Uluslararası Finans Kurumu'nun (International Finance Corporation – IFC) amacı geliştirmekte olan ülkelerde özel sektör yatırımlarını teşvik ederek ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Bu kuruluş geliştirmekte olan ülkelerde sürdürülebilir özel girişime yatırım yapmakta ve müşterilerine uzun vadeli kredi, garanti ve risk yönetimi sağlamaktadır. Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm

⁵³World Bank, www.worldbank.org.tr Erişim Tarihi: 10 Nisan 2007.

Merkezi (International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID) 1966 yılında hükümetler ve yabancı yatırımcılar arasındaki yatırım anlaşmazlıklarına çözüm getirmek amacıyla kurulmuştur. 1988 yılında kurulan Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA) yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelerde istimlak, paranın konvertibl olmaması, transfer kısıtlamaları, savaş ve sivil karışıklıklar gibi ticari olmayan risklere karşı korunarak teşvik edilebilmesi için garantiler sağlamaktadır⁵⁴.

Dünya Bankası'nın kuruluş ana sözleşmesinin birinci maddesi amaçları şöyle sıralamaktadır:

- Üye ülkelerin yeniden inşası ve gelişmesine yardım için yatırımları desteklemek, savaş nedeniyle tahrip olmuş ekonomileri yeniden düzenlemek, üretim araçlarının dönüşümünü sağlamak ve az gelişmiş ülkelerdeki kaynakların ve üretim araçlarının gelişmesine destek olmak,
- Özel dış yatırımlara garanti vermek veya kredilere destek sağlamak, özel sermayenin yetersiz olduğu durumlarda kendi öz kaynaklarından elde ettiği fonları uygun koşullar ile az gelişmiş ülkelere sunmak,
- Uluslararası ticaretin uzun vadede dengeli gelişimine destek vermek, üretken kaynakların gelişmesini sağlayacak uluslararası yatırımları desteklemek, böylece üretkenlik artışına çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve yaşam düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmak,
- Banka tarafından verilen ile diğer uluslararası krediler arasında eşgüdümü sağlamak, boyutları ne olursa olsun öncelikle en yararlı ve acil projelere öncelik tanımak,
- Uluslararası yatırımların ülkelerin ekonomik koşulları üzerindeki etkilerini dikkate alarak işlemlerini yürütmek ve savaş ekonomisinden sorunsuz biçimde çıkışı kolaylaştırmaktır⁵⁵.

Dünya Bankası'nın kuruluş amacı savaşta yıkıma uğramış veya az gelişmiş ülkelerin kalkındırılması için uzun vadeli (35 – 50 yıl) kredi sağlayarak yardım

⁵⁴World Bank, www.worldbank.org.tr Erişim Tarihi: 10 Nisan 2007.

⁵⁵ Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, 2.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005, ss. 313 – 314.

etmektedir. Günümüzde dünya genelinde yaşam kalitesini artırmak ve yoksulluğu azaltmak amacıyla gelişmekte olan ülkelere proje ve program kredileri vermektedir. Bu çerçevede üç tür kredi oluşturulmuştur. Proje Kredisi Anlaşmaları sonucu verilen kredileri Dünya Bankası sağlam ve üretken projeler için kullanmaktadır. Proje kredileri borcunu geri ödeme kapasitesine sahip ülkelerin yatırım projelerine verilmektedir. Uyum Kredisi Anlaşmaları “Yapısal Uyum Kredi Anlaşmaları” veya “Sektörel Uyum Kredi Anlaşmaları” şeklinde kapsadığı alanın büyüklüğüne göre adlandırılmaktadır. Uyum kredileri kredi alan ülkenin uyarlanması istenilen sisteme entegrasyonunu sağlayacak şekilde kendini dönüştürmesi için verilmektedir. Karma Kredi anlaşmaları 1990’lı yıllarda değişen ülke ihtiyaçlarına cevap vermek ve uyum anlaşmalarına yönelik artan muhalefet nedeniyle geliştirilmiştir. Bu anlaşmalar ne yatırım kredi anlaşmaları ne de yapısal ve sektörel uyum kredisi anlaşmasıdır. Fakat her ikisinin de özelliklerini taşımaktadır⁵⁶.

Tablo 2.1 Kalkınma Kredileri ve Resmi Yardımlar

	2000	2000	2005	2005
	Miktar (Milyar \$)	Pay (%)	Miktar (Milyar \$)	Pay (%)
Doğu Asya ve Pasifik	8,6	18,5	9,5	10,5
Avrupa/Orta Asya	11,2	24,1	5,7	6,3
Latin Amerika/Karayipler	4,8	10,3	6,3	7,0
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	4,5	9,7	26,9	29,8
Güney Asya	4,2	9,0	9,3	10,3
Sahra Altı Afrika	13,2	28,4	32,6	36,1
Toplam	46,5		90,3	

Kaynak: <http://web.worldbank.org/WEBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0>, Erişim Tarihi: 4/Temmuz/2007.

Dünya Bankası kalkınma kredileri ve resmi yardımları bölgeler itibariyle 2000 ve 2005 yılları için Tablo 2.1’de verilmektedir. 2000 yılında gelişmekte olan ülkelere verilen 46,5 milyar dolarlık kalkınma yardımı 2005 yılında 90,3 milyar dolara yükselmiştir. 2000 yılında yardımların yüzde 28,5’i Sahra Altı Afrika bölgesine, yüzde 24,1’i Avrupa ve Orta Asya bölgesine aktarılmıştır. 2005 yılında Sahra Altı Afrika’nın payı yüzde 36,1’e yükselmiştir. Bu bölgenin ardından en yüksek pay

⁵⁶ İlhan Öztürk, “Dünya Bankası Politikaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 3, No. 1, (2006), ss. 51-53.

yüzde 29,8 ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesine ayrılırken, Avrupa ve Orta Asya'nın payı yüzde 6,32'e gerilemiştir.

Tablo 2.2 IBRD & IDA Kredilerinin Sektörlere Göre Dağılımı

SEKTÖRLER	% Pay
Sanayi & Ticaret	7
Enerji & Madencilik	13
Ulaşım	14
Sağlık & Diğer S.H.	9
Bilgi & İletişim	<1
Eğitim	8
Finans	10
Su & Sulama	7
Tarım, Balıkçılık & Ormancılık	7
Hukuk, Adalet & Kamu Yönetimi	25

Kaynak: World Bank, Annual Report, 2006, s. 56.

IBRD ve IDA kredilerinin sektörler göre dağılımını gösteren Tablo 2,2'de görüldüğü gibi sağlık, eğitim ve su, sulama gibi sosyal hizmet sektörlerine verilen kredilerin toplam payı yüzde 24 dolayındadır. En yüksek pay yüzde 25 ile Hukuk, Adalet & Kamu yönetimine verilmektedir. Bilginin ve iletişim teknolojilerinin payı yüzde 1'den azdır.

2.2. DÜNYA KALKINMA RAPORLARINDA YOKSULLUKLA MÜCADELE ÖNERİLERİ

Dünya Bankası'nın ana yayını Dünya Kalkınma Raporu her on yılda bir yoksullukla mücadele konusunu gündeme taşımıştır. Bu konuda hazırlanan ilk rapor 1980'de yayınlanmış ve 1980'li yılların durgunluk ve yapısal uyum tartışmaları arasında kaybolmuştur. 1990'da yayınlanan ikinci rapor yoksullukla mücadele alanında yeni bir araştırma dalgasına yol açmıştır. Bu konuda yayınlanan üçüncü rapor yoksulluğun uluslararası gündemin başlıca konularından biri haline geldiği 2000 yılına rastlamaktadır.

1980'li yıllar dünyada genel anlamda bir dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde 1980'den önce uygulanan korumacılık ve ithal ikameci politikalar yerini serbestleşmeye bırakmıştır. Finans piyasalarının ve dış ticaretin serbestleşmesi, esnek döviz kuru politikaları, deregülasyon, özelleştirme gibi politikalar yaygın olarak uygulamaya konmuştur. 1980 Dünya Kalkınma Raporu tamamı yoksulluk konusuna ayrılan ilk rapordur. Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadele stratejisi 1980 raporunun ardından bu konuda yayınlanan 1990 ve 2000/1 raporları çerçevesinde incelenecektir.

2.2.1. 1980 Dünya Kalkınma Raporu

1950 – 1970 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde kişi başı gelir ikiye katlanmasına rağmen düşük gelirli ülkelerde ortalama artış bunun yarısı kadar olmuştur⁵⁷. Ayrıca düşük ve orta gelirli ülkelerde yoksulların gelirlerinin ortalamadan daha yavaş arttığı gözlenmiştir. Mutlak yoksulluk oranının düşük görünmesinin nedeni nüfus artışının yanında yoksul insan sayısının da artmış olmasıdır⁵⁸ (s. 35).

1970 yıllarında ekonomik büyümenin tek başına yoksulluğu istenen hızda düşüremediği fark edilince, ILO ve Dünya Bankası gibi kalkınma ile ilgilenen kuruluşlar dört farklı ama tamamlayıcı strateji üzerinde odaklanmıştır: istihdamı artırmak, temel ihtiyaçları karşılamak, gelir ve servet eşitsizliğini azaltmak ve yoksulların üretkenliğini artırmak (s. 32). 1980 Dünya Kalkınma Raporu'nda mutlak yoksulluk hastalık, eğitimsizlik ve yetersiz beslenme ile karakterize edilen bir yaşam durumu olarak tanımlanmaktadır.

Bir ülkenin kişi başı GSYİH ile yoksulluğun boyutları arasındaki güçlü korelasyon ekonomik büyümeyi yoksulluğun çözümü yapmaktadır. Buna rağmen

⁵⁷ World Bank, **World Development Report, Poverty and Human Development**, Washington D.C.: World Bank, 1980, ss. 1 – 166.

⁵⁸ Bu bölüm adı geçen Dünya Bankası raporundan derlenmiştir. Bu nedenle aksi belirtilmedikçe parantez içindeki sayfa numaraları bu kaynağa aittir.

yapılan çalışmalar büyüme ile yoksullukla mücadele arasındaki ilişkiyi doğrulamamaktadır. Büyüme değerlendirilirken üç noktayı dikkate almak gerekmektedir. Birincisi, ülke karşılaştırmalarında yoksulluk ile kişi başı GSYİH arasındaki ilişkinin mükemmel olmadığı ve GSMH seviyeleri aynı olan ülkelerde bile yoksulluk oranlarının farklı olabileceğidir. İkincisi, zaman içinde belirli ülkelerdeki değişiklikleri incelerken büyüme ile yoksulluk arasındaki bağın kesin olmadığıdır. Üçüncüsü, ekonomik büyüme ile yoksulluk arasındaki bağın iki yönlü olmasıdır (s. 35 – 36).

1980 Raporunda ekonomik büyümenin kaynakları dört ana başlık altında sınıflandırmaktadır: doğal kaynaklar, yatırım ve fiziksel sermaye, insan kaynakları ve nüfus. Doğal kaynakların gelir düzeyi ya da gelir büyümesi ile bağlantılı olmadığı fakat doğal kaynaklar ve gelir arasındaki ilişkinin nüfus yoğunluğundan etkilendiği kabul edilmektedir. Bunun yanında uygulanan kalkınma stratejisi ve sermaye ve vasıf durumu da etkili olmaktadır. Fiziksel sermaye birikimi ekonomik büyümenin en önemli ve gerekli bölümüdür. Yeniliklerin ve yapısal değişimin büyük bölümü fiziksel yatırıma ihtiyaç duymaktadır.

İnsan kaynakları büyümenin kaynaklarından biridir. Bir ülkenin insan kalitesinin başarı ve büyüme üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. İnsan yatırım, yenilik ve diğer fırsatlar için karar ve fikirlerin kaynağını oluşturmaktadır. Formel eğitimin ekonomik büyümeye katkısı birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalar sonucunda eğitim düzeyi yüksek gelişmekte olan ülkelerde büyümenin daha hızlı ve fiziksel yatırım oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Son olarak nüfus büyüme oranının ekonomik büyüme üzerinde iki yönlü etkisi vardır. Birçok ülkede yüksek ve artan nüfus yoğunluğu yoksulluğun sürmesine neden olmaktadır. Bazı durumlarda işgücünün hızlı büyümesi kişi başı gelirin büyümesine yol açar. Fakat özellikle nüfus yoğunluğu düşük olan birçok gelişmekte olan ülkede nüfus büyümesi yavaşlatılarak daha hızlı büyüme sağlanabilir. Bunun üç nedeni vardır: a) düşük doğum oranları genç ve üretken olmayan nüfus oranını azaltacaktır. b) işgücünün yavaş büyümesi, işgücü başına düşen sermaye miktarı için daha az

yatırımın gerekli olmasını sağlayacaktır. c) insan kaynakları daha etkin şekilde geliştirilebilir.

1980 Dünya Kalkınma Raporu yoksullukla mücadelede büyümenin ana güç olmasına rağmen yeterli olmadığı kabul edilmektedir. Eşitsizliğin azaltılmasında ve yoksullukla mücadelede hükümetlere büyük görev düşmektedir. Hükümetler toprak reformu, sulama sistemi, yol gibi altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık hizmetleri, yoksul yanlısı araştırma ve teknoloji sunumu, transfer ve sübvansiyonlar gibi çeşitli önlemler ile yoksulların gelirini artırabilmektedir.

İnsani gelişmenin eğitim, sağlık, beslenme ve doğum ana alanlarına bir bölüm ayrılmıştır (Bölüm 5). Birbirleri arasındaki ilişkileri, her birinin sebepleri ve yoksulluğa etkileri incelenmektedir. Yoksulluk ile mücadelede eğitim çok önemli bir yer tutmaktadır. Eğitimin diğer düzeylerinin yanı sıra ilköğretim bile yoksulların gelirlerini ciddi şekilde yükseltmektedir. Eğitim ücretleri artırmasının yanı sıra, aynı zamanda ilköğretim insanlara gelişen teknikler ve yeni fırsatlar konusunda bilgi edinme ve değerlendirmede yardımcı olmaktadır.

Eğitim ilköğretim, orta ve yüksek öğrenim, mesleki eğitim ve yetişkin eğitimi altında dört ana başlıkta toplanmaktadır (s. 48 – 51). İlköğretim, yeniden dağıtım etkisi yoksulların yararına olduğu ve kız çocuklarının eğitiminin sonraki neslin gelişimine olumlu etkisi olduğu için önemlidir. İlköğretim yaygınlaştırılması ve yaygınlaştıkça ek harcamalar ile kırsal bölgelere, kızlara ve yoksullara yoğunlaşacağı ifade edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde vasıflı işgücü sıkıntısı nedeniyle orta ve yüksek öğrenim büyüme açısından önemlidir. Vasıflı işgücü için meslek-içi eğitim ve işbaşında öğrenme yaygınlaştırılmalı, daha sonra da orta ve yüksek öğrenimin maliyetini azaltacak önlemler alınması tavsiye edilmektedir.

Yoksulların çocuklarını okula göndermelerinin üç etkene, erişim, kullanım ve kalite, bağlı olduğu ifade edilmektedir. Yoksulların eğitime erişimi uzak ve nüfus yoğunluğunun az olduğu bölgelere okul inşa etmek, araç gereç ve öğretmen sağlamanın yüksek maliyeti nedeniyle kısıtlıdır. Fakat okul olması yoksulların

çocuklarını okula gönderecekleri anlamına gelmemektedir. Yoksul ailelerde çocuklar ev işi, çocuk bakımı, dışarıda çalışma şeklinde ailelerine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle okulun çekici hale getirilmesi için çeşitli önlemler alınmalıdır. Bunların yanında gelişmekte olan ülkelerde öğretmenlerin yetersiz eğitimi, kitap eksikliği ve okul yetersizliği nedeniyle genel olarak eğitim kalitesi düşüktür.

İnsani gelişmenin önemli unsurlarından biri de sağlıktır. Sağlığın üç temel belirleyicisi bulunmaktadır (s. 53). Birincisi fiyatlara ve gelire bağlı olan gıda, barınma, yakıt, sabun, su ve medikal hizmetler gibi belirli mal ve hizmetleri satın alma gücüdür. İkincisi sağlık teşkilatının standartları ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı gibi sağlık çevresidir. Üçüncüsü ise insanların beslenme, sağlık ve hijyen anlayışıdır.

Dünya Bankası'nda ve literatürde yaygın olarak kullanılan sağlık göstergeleri yaşam beklentisi ve ölüm oranıdır. Düşük gelirli ülkelerde yaşam beklentisi 50 yıl bazılarında ise 45 yılın altında kalmaktadır. Bu ülkelerde çocukların yüzde 17'si 5 yaşından önce hayatını kaybetmektedir. Çocuklar arasındaki yüksek ölüm oranları yüksek doğum oranlarıyla birleşince gelişmekte olan ülkelerdeki ölümlerin önemli bir oranının 5 yaş altı çocuklarda yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yoksullar salgınlara uygun yerlerde yaşamakta, koruyucu önlem ve sağlık hizmeti alma konusunda yetersizdirler. Birçok gelişmekte olan ülkede yeterli sağlık personeli bulunmamasının yanı sıra kırsal ve küçük köylerde bunları bile bulmak mümkün değildir. Bu bölgelerde tam zamanlı sağlık personeli istihdam etmek zor olmaktadır. Bunun yerine çözüm olarak getirilen gezici sağlık birimleri de kısa sürede iyi hizmet verme imkânından yoksundur. Temel koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetinin yaygın tedarikinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır (s. 57).

Beslenme hem sağlık hem ekonomik gelir kazanma açısından önemlidir. Kişinin sağlıklı olma hali geliri üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır. İnsani gelişme kriterleri açısından yetersiz beslenme çoğunlukla gıda için yeterli geliri olmayan insanların yoksulluğunu göstermektedir. Yetersiz beslenmenin yetersiz hane halkı geliri, iyi beslenme alışkanlıklarını görmezden gelme ve aile içinde gıdanın eşitsiz dağılımı olmak üzere üç temel sebebi bulunmaktadır.

Beslenme politika ve programları tarımsal üretimin artırılması, gıda sübvansiyonları, bütüncü beslenme programları ve gıda istihkâmını kapsamaktadır (s. 62 – 64). Gıda tüketiminin artması için öncelikle üretimini artıracak önlemler alınmalıdır. Ayrıca gıda pazarlama ve depolama programları da bölgesel, mevsimsel ve yıllık dalgalanmaları en aza indirebilmektedir. Gıda sübvansiyonları yoksulların beslenmelerini iyileştirmede önemli rol oynamaktadır. Fakat genel gıda sübvansiyonlarının en önemli sakıncası maliyetli olmaları ve bir kısmının gerçekten ihtiyacı olmayan insanlara gitmesidir. Bütüncü beslenme programları takviye yapılacak grupların belirlenmesi ve onlara yönelik gıda takviyesini içermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak uygulanan işleme sırasında gıdaya mikro besinler ekleyerek yapılan gıda istihkâmı yoksulların daha az işlenmiş gıda tüketmesi nedeniyle başarılı olamamaktadır.

Yoksulluk ve yüksek doğurganlık birbirlerini beslemektedir. Sosyal ve ekonomik koşullar ve aile planlaması doğum oranlarını etkilemektedir. Doğum oranlarını düşürmek için kadının eğitim ve istihdam olanaklarını artıracak önlemler alınmalıdır.

İnsani gelişim programlarının uygulanmasında dört temel sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar politik destek, finansman, yönetim ve talep başlıkları altında incelenmektedir (Bölüm 6). Yoksulların genellikle politik olarak zayıf olması kendi güç ve statülerinin zarar göreceğini hisseden geniş toprak sahipleri gibi nüfuzlu elitlerin insani gelişme programlarına karşı çıkmalarına ve engellemelerine yol açmaktadır.

Yoksul ülkelerde sosyal programlar için fon ve kaynak gevşetilmesi için dört önlem tavsiye edilmektedir. Yoksul ülkelerin vergi yönetiminin zayıf olması ve büyük miktarda pazar dışı üretim olması vergi gelirlerini azaltmaktadır. Bu nedenle vergi gelirlerini artırıcı tedbir alınmalıdır. Finans kısıtının gevşetilmesi için diğer bir tedbir hükümet gelirlerinin gereksiz projeler, verimsiz girişimlerin sübvansiyon edilmesi, askeri harcamalar gibi alanlardan çekilerek insanı gelişmeye tahsis edilmesidir. Bunların dışındaki diğer iki çözüm sosyal projelerin maliyetlerini düşürmek ve vergi geliri dışında kaynak kullanmaktır.

Yönetimsel güç birçok durumda fon eksikliği veya politik destek azlığı kadar ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Yönetim sağlık ve eğitim alanlarında çok önemli rol oynamaktadır. Sosyal programların etkili olabilmesi için yöneticilerin bürokrasi, kamu teşebbüsleri, özel kuruluşlar, gönüllü dernekler ve yerel yönetimler gibi birçok kurumu kullanmak ve bunların arasındaki doğru dengeyi sağlamak durumundadır. Yoksullar bazı durumlarda mevcut olmasına rağmen sağlanan hizmetlerden faydalanmak konusunda başarısız olabilmektedir. Bunun nedeni sağlanan hizmetlerin yoksullara uzak olması, eğitim gibi zamanın uygun olmaması, yetersiz hizmet, düşük kalite veya yoksulların hizmetin varlığından tamamen habersiz olması olabilmektedir.

2.2.2. 1990 Dünya Kalkınma Raporu

1980'lerin başındaki ekonomik durgunluk Avrupa da dahil bütün dünyada işsizliğin ciddi şekilde artmasına yol açmıştır⁵⁹. Bu dönemdeki krizler ve durgunluklar ile 20. yüzyılın en uzun genişleme dönemi sona ermiştir. Küresel ekonomik durgunluk ile mücadele etmek için uygulanan sıkı maliye politikası birçok kişinin kamu politikasının özellikle yoksullara yönelik politikaların etkinliğini sorgulamaya başlamasına sebep olmuştur.

Bu rapor 1990 yıllarında uygulanacak etkin politikalar üzerinde durmaktadır. Bu politikanın iki önemli ayağı bulunmaktadır. Birincisi yoksulların en çok sahip oldukları varlığın yani emeğin üretken kullanımını teşvik etmek, ikincisi sağlık, aile planlaması, beslenme, ilkökul eğitimi gibi temel sosyal hizmetleri sağlamaktır. Bu raporda yoksulluk minimum yaşam standardına erişme kabiliyeti yoksunluğu olarak tanımlamaktadır⁶⁰ (s. 26). Yaygın olarak kullanılan tüketime dayalı yoksulluk ölçüsüne beslenme, yaşam beklentisi, 5 yaşın altı çocuklarda ölüm oranı ve okul kayıt oranları gibi göstergeler ilave edilmiştir.

⁵⁹ World Bank, **World Development Report, Poverty**, Washington D.C.: World Bank, 1990, ss. 1 – 260.

⁶⁰ Bu bölüm adı geçen kaynaktan derlenmiştir. Aksi belirtilmedikçe sayfa numaraları bu kaynağa aittir.

Ülke içi karşılaştırmalar için ülkenin kendi belirlediği yoksulluk sınırı kullanılırken, ülkeler arası karşılaştırmalar için evrensel bir yoksulluk sınırı gerekmektedir. Bu nedenle ülkeler arası karşılaştırma için Dünya Bankası iki yoksulluk sınırı hesaplamıştır. 1985 sabit satın alma gücü paritesi fiyatlarına göre yılda kişi başı 275\$ ve 370\$ olarak iki yoksulluk sınırı oluşturulmuştur. Bu aralık düşük ortalama gelire sahip ülkeler için yapılan çalışmaların yoksulluk sınırlarını kapsamaktadır (s. 27). Üst yoksulluk sınırına göre – 370\$ - 1985 için gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul sayısı 1,115 milyondur, gelişmekte olan dünya nüfusunun üçte biridir. Bunların 630 milyonu – nüfusun yüzde 18’i – aşırı yoksuldur. Yıllık tüketimleri alt yoksulluk sınırının – 270\$ - altındadır. Toplam yoksulluk açığı, 370\$ sınırına göre, gelişmekte olan ülkelerin toplam tüketimlerinin yüzde 3’ü kadardır. 270\$ yoksulluk sınırına göre ise bu oran sadece yüzde 1 civarındadır (s. 28).

Yoksullukla mücadelede üstünde durulan çözüm ekonomik büyümedir. Fakat tek başına ortalama kişi başı ulusal gelirin artması yeterli değildir. Kişi başı tüketim, yaşam beklentisi, eğitim seviyesi gibi genel kabul görmüş yoksulluk göstergelerinde de iyileşme görülmelidir. Yoksulluk sınırının altında kalmalarına rağmen temel hizmetlere erişimleri kolaylaşan yoksulların durumlarında iyileşme görülmektedir.

Büyümenin yoksulların gelirini artırması yoksulların gelirlerini etkileyen faktörlere ve bunlara yönelik uygulamaya konan kamu politikalarına bağlıdır. Yoksulluğu azaltan toprağın yeniden dağıtımı sadece büyük politik değişiklikler ile mümkün olduğundan yeni yatırımların yoksullar lehine dağıtımı daha uygundur. Beşeri sermaye yatırımları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yoksulluğu azalttığı bilinmektedir. Kırsal bölgelerde tarımsal üretkenliği ve geliri artıran büyüme sağlanmalıdır. Yoksulların büyüme sürecine katılımları uygun politikalar ile sağlanmalıdır.

Yoksulların gelirini artırmak için hükümetlerin önünde iki seçenek bulunmaktadır (s. 52-53). Birincisi toprağın yeniden dağıtımı, ikincisi ise yoksulların beşeri sermayelerini geliştirecek kamu yatırımlarını artırmaktır. Toprak dağıtımı tasarrufları azaltarak büyümeyi yavaşlatacağı gibi, toprağın verimli kullanımını teşvik ederek büyümeyi teşvik edebilmektedir. Eğitim ve sağlık yatırımları

işgücünün kalitesini artırarak büyümeye olumlu etkide bulunurken kısa dönemde eğitim yatırımlarının finansmanı için yükselen vergiler aracılığıyla büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

Yoksulların sahip oldukları varlıkların etkin kullanımını artıran büyüme modelini teşvik edecek ve yoksulların toprağa, krediye, altyapıya ve üretken girdilere erişimini artıracak politikalar üzerinde durulmaktadır (Bölüm 4). Ülke deneyimlerinin gösterdiği gibi kırsal kalkınma için tarımsal vergiyi kaldırmak, kırsal altyapıya güçlü destek sağlamak, teknik yeniliklerin küçük çiftçilere ulaşmasını sağlamak gerekmektedir. Bunun yanında hükümetler kentlerdeki iş yaratımını mal ve faktör piyasalarındaki ciddi çarpıklıkları engelleyerek ve uygun altyapı sağlayarak işgücüne talebin artmasını teşvik edebilmektedir (s. 56).

Kırsal yoksulluğun yoğun olduğu ülkelerde yoksulluğu azaltmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak tarım sektörünün genişlemesi ile mümkündür. Tarım için hizmet, altyapı, araştırma ve teknoloji sağlayan kamu programlarının tarımsal büyümenin modeli ve düzeyi üzerinde ve sektöre yapılan özel yatırımlar üzerinde ciddi olumlu etkisi bulunmaktadır (s. 58). Altyapı yatırımları doğal kaynakları korumaya ve geliştirmeye yardımcı olurken, gelişmiş altyapı üretkenlik artışına, teknolojik değişikliğe ve güçlü piyasa bağlarına yol açmakta; sulama ve su kontrolü yüksek verim sağlamaktadır. Tarım ekonomisi genişlerken girdi ve hammadde talep ederek ulaşım, imalat ve pazarlamaya ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle tarımın büyümesi kırsal bölgelerde tarım dışı büyümeyi de teşvik ederek istihdamı ve işgücü gelirlerini artırmaktadır.

Kentteki işgücü talebi hem hükümetin mal ve sermaye piyasaları politikalarına hem de işgücü piyasasına bağlıdır. Hükümetlerin işgücü ve sermaye piyasalarına müdahaleleri işgücü karşıtı korumayı şiddetlendirmektedir. Sosyal güvenlik vergisi, işgücü kuralları ve yüksek ücretler formel sektördeki işgücünün maliyetini artırmaktadır (s. 62). Bunun yanında sanayinin korunması formel sektördeki emek kullanımını düşürmekte işgücünü enformel sektöre yönlendirmektedir. Tarafsız dış ticaret rejimi emek yoğun endüstriyel genişlemeyi getirerek işgücü talebini artıracaktır (s. 61).

Yoksullara fırsat yaratan büyümenin eğer yoksulların toprağa, krediye ve altyapıya erişimleri varsa daha büyük etkisi olmaktadır. Toprağa erişimin artırılması için mülkiyet hakları reformu, kiracılığın iyileştirilmesi, ortak ve bireysel mülkiyetin dengelenmesi; krediye erişimin artırılması için yoksullara kredi sübvansiyonu ve finansal kurumların geliştirilmesi; altyapı ve teknolojiye erişimin iyileştirilmesi için küçük çiftçiler için teknolojinin adapte edilmesi ve kırsal bölgelerde altyapının sağlanması gerekmektedir (s. 64 – 71).

Yoksullukla mücadele uzun dönemde beşeri sermaye yatırımları olmadan başarısız olmaktadır. Eğitim, sağlık ve beslenme gibi sosyal hizmetlerdeki iyileşmenin yoksullukla mücadele üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Fakat sosyal hizmet harcamalarındaki artış tek başına yoksullara fayda sağlamayacaktır. Sosyal hizmetler tedariki hem miktar hem kalite olarak yoksulların yararına yeniden düzenlenmelidir.

Sağlık personeli eğitimi, klinik ve hastane yatırımları, lisanslama, ilaç, sübvansiyon ve sigorta sistemi aracılığıyla doğrudan sağlık hizmeti tedariki ile kamu ana rolü üstlenmektedir. Kamu sağlık sektöründe ana sağlayıcı olmasına rağmen özel sektör de hizmet sunmaktadır. Devletin temel görevi kamu malı özelliği taşıyan sağlık müdahalelerinde daha fazla sorumluluk üstlenmek ve özel sektörün geri durduğu bölgelere sağlık hizmeti götürmektir (s. 84).

Eğitim alanında hizmetin kırsal bölgelere ulaşmasının zorluğunun yanı sıra hükümetlerin eğitim bütçelerinin büyük bir kısmı yüksek öğrenime ayrılmaktadır. Eğitim göstergelerini incelerken okul kayıt oranlarının yeterli olmadığı bilinmelidir. Birçok ülkede kayıt oranları yüksek olmasına rağmen kayıt olanların neredeyse yarısı okulu bitirmeden bırakmaktadır.

Eğitim yoksulların temel varlıkları olan işgücünün üretkenliğini ve nihayetinde gelirini artırmaktadır. Temel eğitim tarımsal üretkenliği artırmakta ve yeni istihdam olanakları yaratmaktadır. Annelerin bir yıllık eğitimi 5 yaş altı çocuklarda ölüm oranlarını ciddi şekilde düşürmektedir (s. 81). Bunun yanında kızların ve kadınların eğitimi gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin hızlı nüfus artışını düşürmektedir.

Yaşam standartlarını iyileştirecek sosyal hizmetlerden yoksun, kırılgan ve şoklardan kolay etkilenen yoksullar için sosyal güvenlik ağı ve transferler önem teşkil etmektedir. Yoksulların yaşam standartlarını iyileştirmenin ve korumanın en önemli yolu gıda güvenliklerini garantiye almak olarak ifade edilmektedir (s. 92). Bunun için çeşitli gıda sübvansiyonu politikaları, kamu istihdam projeleri ve sosyal güvenlik politikaları uygulamaya konmaktadır.

Dünya ticareti, uluslararası borç ve gelişmekte olan ülkelere dış yardım arzının yoksullukla mücadelede önemi üzerinde durulmaktadır (Bölüm 8). Büyüme ve yoksulluk üzerinde olumlu etkisi olan dış ticaretin serbestleştirilmesi tavsiye edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ticaret politikaları bir yana üzerinde durulan sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu etkileyen dış ticaret politikalarıdır. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tarım sektöründe gelişmiş ülkelerin uyguladığı tarife ve tarife dışı engeller dış ticareti bozucu etkide bulunmaktadır. Bundan dolayı ticaret liberasyonu sadece gelişmekte olan ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de temel amaç olmalıdır.

1990 Dünya Kalkınma Raporu yoksullukla mücadele için iki taraflı bir görüş sunmaktadır (s. 138). Birincisi uygun piyasa inisiyatifi, fiziki altyapı, kurumlar ve teknolojik yeniliğe dayanan etkin emek yoğun büyüme, ikincisi ilköğretim, temel sağlık koruma ve aile planlamasını içeren sosyal hizmetlerin yeterli tedarikidir. Bunlara ek olarak yarar sağlamayanlara yardım için gereken transferler ve gelir düşürücü şoklara karşı aşırı kırılgan olanları korumak için güvenlik ağı sağlanması gerektiği belirtilmektedir.

2.2.3. 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu

2000/1 Dünya Kalkınma Raporu yoksulluğun birbirleri ile etkileşim halindeki, birbirlerini kuvvetlendirerek yoksulların mahrumiyetini şiddetlendiren ekonomik, politik ve sosyal süreçlerin sonucu olduğunu (s. 1) ifade etmektedir⁶¹. Rapor maddi yoksulluğun yanında düşük eğitim ve sağlık hizmeti erişimini de içine alan

⁶¹ World Bank, **World Development Report, Attacking Poverty**, Washington D.C: World Bank, 2000, ss. 1 – 335.

geleneksel yoksulluk görüşünü kabul etmekle birlikte yoksulluk kavramını kırılganlık ve risklere açık olma, güçsüzlük ve sessizliği içerecek şekilde genişletmiştir⁶² (s. 15).

Yoksulluğun sebepleri üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar gıda, barınma, giysi, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçları karşılayacak gelirden yoksun olma, toplumda ve devlet kurumlarında güçsüzlük ve seslerini duyuramama, şoklara karşı kırılganlık ve onlarla başa çıkamamaktır (s. 34). Fırsat, siyasal katılım ve güvenlik yoksullar açısından önemli olduğu için etkin yoksullukla mücadele stratejisinin bunlar üzerine kurulması gerektiği ifade edilmektedir.

Yoksullukla mücadelede büyüme en önemli çözüm olarak gösterilmektedir. Büyümenin hızlı olduğu ülkelerde yoksulluğun azaldığı, ülke ne kadar zenginse yoksulluk oranının o kadar düşük olduğu ifade edilmektedir. Fakat her ne kadar ekonomik büyüme yoksullukla mücadelede temel olarak görülse de büyümenin yoksulluğu azaltması gelir dağılımında başlangıçtaki eşitsizliğe ve bu dağılımın zaman içinde nasıl değiştiğine bağlı olduğu kabul edilmektedir (s. 35).

Ülkeler ve bölgeler arasındaki büyüme farklılıkları başlangıç koşulları, kurumları, politika seçenekleri ve dışsal şoklar arasındaki etkileşimin sonuçlarına bağlıdır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi, sağlam para ve maliye politikaları (kabul edilebilir bütçe açıkları ve düşük enflasyon), gelişmiş finansal sistem, daraltılmış kamu kesimi gibi ekonomik politikalar büyümeyi hızlandırmaktadır. Bunun dışında iç ve dış şoklar, doğal afetler, savaşlar ve makroekonomik kırılganlık, dış ticaret şokları, ticaret partnerlerindeki düşük büyüme oranları da büyümeyi olumsuz etkileyen faktörler olarak belirtilmektedir (s. 49).

Ekonomik büyüme ile yoksulluğun azalması arasındaki ilişki net olmasına karşın, aynı büyüme oranına sahip ülkelerin farklı yoksulluk oranlarına sahip olmasının sebepleri arasında gelir dağılımının nasıl değiştiği, başlangıçtaki eşitsizlik derecesi ve fırsatlara erişim önemli yer tutmaktadır (s. 52). Başka bir ifadeyle,

⁶² Bu bölüm adı geçen kaynaktan derlenmiştir. Aksi belirtilmedikçe sayfa numaraları bu kaynağa aittir.

büyümenin yoksulluğu nasıl etkilediği yaratılan ek gelirin ülke içinde nasıl dağıldığına bağlıdır. Eğer ekonomik büyüme en yoksul kesimin gelirinde bir artışa sebep oluyorsa, bu kesimin gelirleri ortalamadan daha hızlı artacak ve yoksulluk oranının düşmesini sağlayacaktır.

Yoksullar emeklerini satmak, yatırımlarını finanse etmek gibi nedenlerle formel ve enformel piyasaları kullanmaktadır. Bu nedenle iyi işleyen piyasalar büyüme ve yoksulların fırsatlarını genişletme açısından önemlidir. Ekonomik gelişme ve yoksullukla mücadele için devletin katılımı ve yerel endüstrilerin korunmasına inanılan 1950 ve 1960'lı yıllarda birçok ülke kritik sektörler için korumacılık uygulamış, yatırım kontrolleri koymuş ve kamu tekeli onaylamıştı. Bu politikalar Hindistan gibi bazı ülkelerde büyümeyi yavaşlatırken, Latin Amerika ülkelerinde 1970'li yıllardaki petrol şokuna kadar büyümeyi hızlandırmıştır (s. 61). Diğer yandan 1980 ve 90'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde uygulamaya konan piyasa dostu reformlar birçok ülkede ekonomik görünümü olumlu şekilde önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu reformların birçoğu Washington Konsensüsü olarak anılan prensiplere dayanmaktaydı. Bu on politika önceliği şu şekilde özetlenebilir (s. 63):

- Mali disiplin,
- Kamu harcamalarının eğitim, sağlık ve altyapı harcamalarına yönlendirilmesi,
- Vergi tabanının genişletilmesini ve marjinal vergi oranlarının kesilmesini içeren vergi reformu,
- Reel olarak piyasa tarafından belirlenmiş pozitif faiz oranları,
- Rekabetçi kur oranları,
- Kantatif sınırlamaların düşük ve tek tip tarife oranlarıyla yer değiştirmesini kapsayan dış ticaretin serbestleştirilmesi,
- Doğrudan yabancı yatırımlara açık olmak,
- Kamu teşekküllerinin özelleştirilmesi,
- Kuralsızlaştırma; rekabeti sınırlayan güvenlik, çevre ve tüketiciyi korumaya yönelik olanlar hariç girişi engelleyen kuralların kaldırılması, finansal kurumların akıllı denetimi,
- Mülkiyet haklarına yasal koruma.

Piyasa dostu reformları uygulayan ülkelerin daha uzun dönem büyüme performansı yakaladığı savunulmaktadır. Bunun yanında 1980 ve 1990'lı yıllarda reformları uygulayan bütün ülkelerin hızlı büyüme performansı gösteremediği kabul edilmektedir (s. 64). Destekleyici kurumların eksikliği, birbirini takip eden reformlarda yapılan yanlışlar, reform sürecinin güçlü kişi ve gruplar tarafından ele geçirilmesi çoğu reform sürecinin başarısız olmasına yol açmaktadır.

Ülkeler arası araştırmalar makroekonomik reformların gelir dağılımına etkisinin az olduğunu göstermektedir. Geniş bir ülkeler örnekleme ile yapılan araştırma sonuçları piyasa dostu reformların yoksulların gelirlerine de diğer herkes kadar etkisi olduğunu göstermektedir (s. 66). Fakat özellikle reformların temel etkisi eğitim, sağlık veya altyapı gibi kamu mallarının tedarikine yönelik ise gelir dağılımı ve insani gelişim sonuçlarının hissedilmesinin zaman aldığı unutulmamalıdır.

Tarım sektöründe piyasa dostu reformların genellikle büyümeyi artırdığı görülmektedir. Toprak ile birlikte kredi ve altyapıya erişim kolaylığı hem toprağın hem emeğin verimliliğini yükselterek yoksulluğu azaltacaktır. Bazı ülkelerde finansal reformlar kredilerin azalmasına, kırsal banka şubelerinin kapatılmasına ve kredi olanağının azalmasına yol açmaktadır. Piyasa dostu diğer reformlarda da olduğu gibi uygun kurumsal çerçevenin yokluğunda tarım piyasasının liberasyonu beklenen sonuçları vermeyecek ve yoksullar için ciddi olumsuz sonuçlar ortaya çıkacaktır (s. 69).

Reform paketlerinde gelir toplama kapasitesini güçlendiren ve sürdürülemez harcamaları kontrol altına alan mali reformlar önemli yer tutmaktadır. Gelirin artırılması zaman aldığı için mali reformlar kendilerini harcamaların kısılması olarak göstermektedir. Bu kesintiler kamu sektörlerinde ve sübvansiyonlarda meydana geldiğinde yoksullara kötü etkisi olmaktadır.

Dış ticaret reformunun yoksullukla mücadeledeki önemi dış ticaret teorisinden gelmektedir; ticaret engellerinin kalkması, ülkenin zengin vasıfsız emek kaynaklarına talebi artıracak, vasıfsız istihdamı ve kazançları yükseltecektir. Dış ticaret reformu büyümeyi teşvik etmekte ve yoksulluğu azaltmaktadır.

2000/1 raporunda üzerinde durulan diğer reform evrensel işgücü standartlarının yaygınlaştırılmasıdır. Bu standartlar 1998’de ILO tarafından oluşturulan “İşyerinde Temel Hak ve Prensipler Deklarasyonu”na dayanmaktadır. Deklarasyon örgütlenme özgürlüğü, toplu sözleşme hakkı, zorunlu çalışmanın kaldırılması, çocuk işçiliğinin yasaklanması, istihdam ve meslekte ayrımcılığın yok edilmesi gibi maddeleri içermektedir (s. 73). Fakat bu standartların koyulmasının uygulanacağı anlamına gelmediği, gelişmekte olan ülkelerde bazı standartların uygulanmasının yoksulluk ile sonuçlanabileceği ifade edilmektedir.

En etkili yoksulluk karşıtı politikaların arasında gelir dağılımında eşitliği artıran ve aynı zamanda yoksulların kullandığı piyasaların etkinliğini artıran politikalar bulunmaktadır. Kötü sağlık koşulları, vasıfsızlık, temel hizmetlere yetersiz erişim ve sosyal aşağılanma ile yoksulluk bir kısır döngü haline dönüşmektedir. Bu nedenle devletin kamu harcamaları aracılığıyla yoksulların varlıklarını artıracak politikaların uygulanması önerilmektedir. Kamu harcamaları yol, okul, klinik ve su tesisatı yapımı aracılığıyla doğrudan yoksullara hizmet sağlayabilmekte, eğitim ve sağlık alanında talep yanlı sübvansiyonlar ile yoksul ailelerin geleceklerine ve çocuklarına beşeri sermaye yatırımlarını artırabilmektedir. Bu raporda birçok ülkede kamu kaynaklarının yoksulluk politikaları yerine borç servisine, etkinsiz sübvansiyonlara ve askeriye aktarıldığı, kamunun sosyal hizmet sağladığı ülkelerde bile bu hizmetlerin yoksullara ulaşmasının zor olduğu da belirtilmektedir.

Kamu sektörü reformu ve modernizasyonu yoksullukla mücadelede büyük potansiyele sahip olmasına rağmen önceliklerin belirlenmiş olması gerekmektedir. Devletin vatandaşlarına özellikle yoksullara daha iyi hizmet sağlaması için yapması gerekenler birkaç başlık altında toplanmıştır (s. 99). İlk başta, kamu yönetiminin etkin politika uygulaması, kullanıcılara duyarlı olması, rüşvet ve istismara engel olunması ve devlet kaynaklarının yoksulların yararına yeniden dağıtılması gerekmektedir. Bunun yanında hükümet yoksulluk yanlı faaliyetler için uygun ortam sağlamalı, yoksulların koalisyon ve derneklerini desteklemeli ve yoksulların politik kapasitelerini artırmalıdır. Yasal sistem yasal eşitliği desteklemeli ve yargı yoksullar için ulaşılabilir olmalıdır. Aynı zamanda hukuk kuralları politik sesleri desteklemeli ve yoksulların politik sürece katılımlarını teşvik etmelidir. Diğer

yandan, merkezi hükümet ve yerel yöneticiler geniş katılımı sağlayan mekanizmalar oluşturmalı ve elit grupların yararları ele geçirmesi önlenmelidir.

Dünyanın birçok yerinde akrabalık, toplumsal organizasyonlar gibi sosyal kurumlar yoksulluğun sonuçlarını büyük oranda etkilemektedir. Değerler, normlar ve sosyal kurumlar toplum içindeki gruplar arasında süregelen eşitsizlikleri kuvvetlendirmektedir. Birçok toplumda akrabalık ve veraset kuralları cinsiyet ayrımcılığını destekler niteliktedir. Hatta bazı ülkeler kadınların haklarını kısıtlayan alışılmış kuralları yargı sistemi aracılığıyla resmileştirmişlerdir. Bu ayrımcı kuralların ortadan kalkmasında yargı sistemine büyük görev düşmektedir.

Yoksul insanların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi az olmakla birlikte bu konularda yoksullar arasındaki cinsiyet uçurumu daha geniştir. Cinsiyet eşitsizliğinin gelecek nesillerin beşeri sermayesi üzerinde ciddi yansımaları bulunmaktadır. Cinsiyet eşitliğine giden yol kadın ve erkeklere yasal eşit haklar vermekten, sağlık ve eğitime eşit erişim ve gelir yaratıcı hizmetlere eşit erişim sağlamaktan geçmektedir. Anti ayrımcı yasal, kurumsal ve politika reformları hem gelişme hem yoksulluğu azaltmak için hayati öneme sahiptir. Yasal olarak eşitlik sağlanmasına rağmen birçok ülkede toplumun değer yargılarını değiştirmek çaba gerektirmektedir.

2000/1 raporu yoksulluğu tüketim, eğitim ve sağlığın yanı sıra gelecekte endişe etmek, bir krizin ne zaman geleceğini ve onunla başa çıkıp çıkamayacağını bilememek olarak tanımlamaktadır. Riskin başlıca kaynaklarını doğal, sosyal, ekonomik, sağlık, politik ve çevre olarak, ayrıca bu riskleri mikro, orta ve makro etkileri açısından da sınıflandırmaktadır (s. 136; Tablo 8.1). Risk yönetiminde kullanılacak araçlar sağlık sigortası, yaşlılık yardımı ve emekli maaşı, işsizlik sigortası ve yardımı, workfare programları, sosyal fonlar, mikro finansman programları ve nakit transferi olarak sıralamaktadır. Ayrıca risk yönetimi riski azaltmak, hafifletmek ve şoklarla baş etmek şeklinde üç ana başlık altında toplanmaktadır.

Ekonomik krizler ve doğal afetler birlikte beşeri sermaye kaybı bir yana sadece yaşam standartlarını değil insanların yoksulluktan kaçış yeteneklerini de

azaltmaktadır. Krize tepki olarak uygulamaya konan sıkı para ve maliye politikaları yoksulların yaşam standartlarını kötüleştirmektedir. Böyle bir durumda politika yapıcının temel hedefi üretim düzeyini artıracak önlemler ile yoksulların yaşam standartlarını korumaya yönelik önlemlerin kombinasyonunu oluşturmaktır. Yoksulluğu azaltma stratejisinde krizleri önlemek öncelikli olmalıdır. Fakat krize tepki olarak geliştirilen politikalar yanında şunlara da dikkat edilmelidir (s. 166):

- Yoksullara tüketimlerini sürdürmeleri için yardım etmek,
- Temel sosyal hizmetlere erişimlerinin ne olursa olsun azalmamasını sağlamak,
- Fiziksel ve beşeri sermaye birikimlerinin tersine çevrilmesini önlemek,
- Suç aktiviteleri, fahişelik ve çocuk emeğinin sömürülmesi gibi kendine zarar verici davranışları önlemektir.

Doğal afetler de ekonomik krizler gibi yoksulluğu artırır ve beşeri gelişimi yavaşlatırlar. Tarım ve altyapıya zarar verdikleri gibi bundan daha önemli olarak yaralanma, geçici veya kalıcı maluliyet, göç, dağılmış aileler ve sosyal çevre gibi insani kayıplara da yol açarak yoksulluğu artırmaktadır. Afetten sonra çabalar yemek, su, barınak ve ilaç sağlamak olduğu için su ve yol gibi altyapının tamirati önemli hale gelmektedir. Doğal afet sonrasında uluslararası yardım makro stabilizasyonu sağlamak, iyileştirmeyi hızlandırmak ve yoksulları korumak konusunda yardımcı olabilmektedir.

Yoksulların hayatı kendi ülkeleri dışında gelişen küresel ticaret, sermaye akımları, resmi kalkınma yardımı, teknolojik ilerleme, hastalıklar ve çatışmalar gibi olaylardan da etkilenmektedir. Yoksullukla mücadelede uluslararası dört alan yüksek gelirli ülkelerdeki piyasaya erişimi artırmak, ekonomik kriz riskini azaltmak, yoksul yanlısı uluslararası kamu malı üretmek ve küresel toplantılarda yoksulların temsil edilmesini sağlamak şeklinde sıralanmaktadır (s. 179). Diğer bir ifadeyle gelişmiş ülkeler tarife ve tarife dışı engellerini kaldırmalı, küresel finans piyasalarının stabilizasyonu sağlanmalı ve uluslararası örgütlerin belirli ülkelerin hâkimiyetinden çıkarılması gerekmektedir.

2.3. DÜNYA KALKINMA RAPORLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

1970'lerden önce birçok ülkede uygulanan büyüme modeli hızlı sermaye birikimine ve sanayileşmeye dayanmaktaydı. 1970'lerin başlarında Dünya Bankası bu büyüme modelinin gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluğa kalıcı bir çözüm oluşturmadığını ileri sürerek yoksulluğun gelişme gündeminin başına geçmesine önayak olmuştur. Yoksulluğa çözüm için “Temel İhtiyaçlar ve Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağıtım” stratejileri oluşturmuştur. Bu dönemde toplam Dünya Bankası kredileri içinde yoksullukla ilgili tarımsal kredilerin payı yüzde 28'den yüzde 63'e çıkmıştır⁶³.

1980 yılında yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu yapısal uyum amacına da ağırlık vermesine rağmen yoksullukla mücadeleye ve insani gelişmeye büyük önem veren bir yaklaşım sergilemektedir. Hatta toprak reformu gibi siyasal açıdan da hassas önlemleri gerekli görüp desteklemektedir. Raporun önsözünde Dünya Bankası Başkanı McNamara yapısal uyumun gerekli olduğunu ancak başarılı bir uyum sürecinin yoksulluğun azaltılması amacı pahasına olmamasına özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buna rağmen 1980'li yıllarda sanayileşme, yoksulluk, gelir dağılımı, eğitim, sağlık, toprak reformu ve istihdam gibi uzun dönem gelişme sorunlarının Dünya Bankası gündeminde yer almadığı görülmektedir.

1990 Dünya Kalkınma Raporu, Dünya Bankası'nın yoksulluğa bakış açısındaki temel değişikliği yansıtmaktadır. 1990 raporu yoksulluğu temel olarak gelir bazında tanımlamaktadır. Yoksullukla mücadele stratejisi emek yoğun büyüme, beşeri sermaye gelişimi ve sosyal güvenlik üzerine kurulmuştur. 1980'lerin ikinci yarısından başlayarak özellikle özelleştirme sonucu işsiz kalan kesimler başta olmak üzere, yapısal uyum programlarından olumsuz etkilenenler için güvenlik ağı oluşturması ve çeşitli ülkelerde bu programların olumsuz etkilerinin giderilmesi için yoksullukla mücadele programları uygulamaya konmuştur⁶⁴.

⁶³ Peter Gibbon, “The World Bank and African Poverty, 1973 – 91”, **The Journal of Modern African Studies**, Vol. 30, No. 2, (1992), s. 197.

⁶⁴ Şenses, a.g.e., s. 42.

Dünya Bankası bu raporla yapısal uyum politikalarının yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerinin uzun bir süre göz ardı edildiğini itiraf etmiştir. Bu raporda yoksulluk “gelişme topluluğunun karşı karşıya olduğu en acil sorun” olarak görülmektedir. Dünya Bankası yoksulluğun azaltılmasını ekonomik gelişmeyle özdeşleştirerek “hiçbir amacın bundan daha önemli olamayacağını” belirtmektedir⁶⁵. Bu dönemde 1990 Dünya Kalkınma Raporu dışında 1991’de Yoksulluğu Azaltmak için Yardım Stratejileri, 1992’de Yoksulluğun Azaltılması El Kitabı, 1993’te Dünya Bankası’nın Yoksulluğu Azaltma Stratejisi: Başarılar ve Yapılması Gerekenler adlı çalışmaları yayımlandı.

1990 Dünya Kalkınma Raporu, yoksulluğun gündeme taşınması açısından önemliydi. Fakat yoksullukla mücadele önerileri 1980 öncesi söyleminin unsurlarını içermekteydi. Bu raporda altı çizilen yoksulların en çok sahip olduğu üretim aracı olan emeğe dayalı büyüme ve sağlık ve eğitim alanlarına özel önem verilmesi gibi konular 1980 Dünya Kalkınma Raporunda yer alan öneriler ile benzerlik taşımaktadır.

2000/1 Dünya Kalkınma Raporu yoksulluğun çok yönlü tanımını yaparak, yeni ve daha dengeli bir üçlü sacayağı -fırsat, siyasal katılım ve güvenlik- kurmuştur. Ayrıca uluslararası faaliyetler üzerine bir bölümü de bulunmaktadır. “Fırsat” piyasaların yoksullar için daha iyi çalışması ve yoksulların varlıklarının nasıl genişletileceği bölümleri ile büyümeyi işaret etmektedir. “Siyasal katılım” devlet kurumlarının yoksullara daha duyarlı olması ve sosyal sermaye oluşumu ile ilgilidir. “Güvenlik” ise risk yönetimi ve kırılganlığı azaltma konularını içermektedir. Bu raporda farklı olan yedi unsur belirlenmektedir⁶⁶:

- Metodolojik yenilik içermektedir. “Yoksulların Sesi”nde toplanan 60 ülkeyi kapsayan bire bir görüşmelere dayanmaktadır.
- Geniş bir literatür tarayarak, eğitim ve sağlık erişimi, şoklara karşı kırılganlık, sessizlik ve güçsüzlüğü de içeren bir çok boyutlu yoksulluk modeli oluşturmuştur.

⁶⁵ World Bank, “World Development Report: 1990...”, a.g.e, ss. 5 – 7.

⁶⁶ Simon Maxwell, “Book Review Article, WDR 2000: Is There A New ‘New Poverty Agenda’?”, **Development Policy Review**, Vol. 19, No. 1, (2001), s. 144.

- Yoksullukla mücadelede büyümenin yanı sıra yeniden bölüşüme vurgu yapılmıştır. Çünkü daha eşitlikçi toplumlar daha hızlı büyümektedir.
- Piyasa ve açıklık konusunda taahhüt fakat piyasa reformlarının aksaklıkları ile ilgili güçlü ifadeler yer almaktadır. Piyasaları desteklemek için güçlü ve öncelikli kurumların gerekliliği ve kaybedenlerin ve yararlarından mahrum edilenlerin korunması mecburiyeti vurgulanmıştır.
- Siyasal katılım, sadece dar anlamıyla katılımı değil, devlet kurumlarının yoksullara daha duyarlı olması ve sosyal sermaye oluşumu üzerinde durmaktadır.
- Güvenlik risk tipolojileri, doğal afetler, ekonomik krizler bireylerin karşılaştığı birçok özel risk ile başa çıkma ve hafifletme stratejileri ile tamamlanmıştır.
- Uluslararası faaliyetlerin fırsat, siyasal katılım ve güvenlik çerçevesinde tartışması yer almaktadır. Ayrıca, neden ülkelerin sermaye piyasası serbestleştirilmesi konusunda isteksiz olduğunu hatırlamakta ve küresel yönetim kurumlarının demokratikleşmesi gereği üzerinde durmaktadır.

2000/1 Dünya Kalkınma Raporu'nda Dünya Bankası'nın 1990 sonrasında değişik akademik çevrelerde gelişen yoksulluk yazınından etkilendiği ve yoksullukla mücadele için daha kapsamlı bir strateji önerdiği görülmektedir.

2000/1 Dünya Kalkınma Raporu'nda geliştirilen strateji eşit derecede önem verildiği ve birbirini tamamladığı ileri sürülen üç temel unsurdan oluşmaktadır: 1) yoksul insanlar için istihdam, kredi, yol, elektrik, ürünlerini satabilecekleri piyasalar, su ve sağlık gibi alanlarda yeni fırsatlar yaratılması ve bunun için eşitsizliklerin azaltılması ve büyüme, 2) yoksulların siyasal süreçlere ve yerel karar mekanizmalarına katılımının artırılarak güçlendirilmeleri, bu bağlamda toplumsal cinsiyet, etnisite ve sosyal statüden kaynaklanan sosyal ve kurumsal engellerin ortadan kaldırılması ve kamu idaresinin hukuk kurumlarının ve sosyal hizmet sisteminin etkinliğinin artırılması ve topluma hesap verir özelliklere kavuşturulması, 3) yoksulların ekonomik şoklar, doğal afetler, sağlık sorunları, sakatlık ve kişisel

şiddete maruz kalma gibi olumsuz gelişmelere karşı güvenliğinin artırılması ve bu riskler azaltılarak yoksulların bunlara karşı koyma olanaklarının geliştirilmesi⁶⁷.

Bu üç temel unsura ek olarak, serbest piyasa odaklı reformların yerel, kurumsal ve yapısal koşulları dikkate alması, özel yatırımların, özellikle altyapı ve işgücünün beceri düzeyini artırma alanlarında, kamu yatırımlarıyla desteklenmesi ve yoksulların sahip olduğu üretim araçlarının nicelik ve niteliğinin yoksulların eğitim, kredi ve toprağa erişimleri artırılarak yükseltilmesi gibi unsurlar içermektedir⁶⁸.

2000/1 Raporunun tavrı büyüme ve bölüşüm konusunda şöyle özetlenebilir: büyüme ve gelir dağılımındaki değişim arasında sistematik bir ilişki bulunmamaktadır. Büyüme gelir dağılımının gelişimi ile birlikte olursa yoksullar için ve düşük eşitsizlik büyüme için daha iyi olmaktadır. Başka bir ifadeyle, büyüme yoksullar için iyidir, yoksul yanlısı büyüme daha iyidir ve Gini katsayısını düşüren uygulamalar kabul edilebilmektedir⁶⁹.

2000/1 Dünya Kalkınma Raporu gayri resmi reformu desteklemekte, gelir yerine varlıklara önem vermektedir: toprak ve diğer fiziksel varlıkların yanında beşeri sermayeyi de varlık olarak değerlendirmektedir. Fakat uluslararası yeniden dağıtım gündeme alınmamıştır. Varlık eşitsizliğinin üstesinden gelmek için üç tamamlayıcı yöntem tanımlamaktadır⁷⁰: i) yoksulların eğitim, sağlık ve altyapıya erişimini geliştirmek için kamu harcamalarının yeniden tahsisi, ii) hizmet dağıtımında yoksulların katılımını artırmak, iii) yoksulların seçme, karar alma, yönetim ve denetim süreçlerine katılımını sağlamak. Bunun yanında raporun bir yerinde orta sınıfın üzülmemesi gerektiği, çünkü güvenlik ağı ve diğer programlara fon sağlamanın devamı için onlara ihtiyaç duyulduğu hatırlatılmaktadır. “Kamulaştırma kötüdür çünkü büyümeyi zayıflatan politik ayaklanma ve şiddet çatışmalarına yol açabilir”. Ayrıca rapor daha radikal önlemlerin etkili uygulama için yeterli politik desteğe sahip olamadığını belirtilmektedir.

⁶⁷ World Bank, “World Development Report: 2000/2001...”, a.g.e., ss. 6 – 12.

⁶⁸ Şenses, a.g.e., s. 42.

⁶⁹ World Bank, “World Development Report: 2000/2001...”, a.g.e., ss. 45 – 59.

⁷⁰ World Bank, “World Development Report: 2000/2001...”, a.g.e., s. 79.

2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu: Yoksullukla Mücadele, Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedeflerini ana hedefler olarak kabul etmektedir. Dünya Bankası'nın da gündemine aldığı, 6 – 8 Eylül 2000'de New York'ta gerçekleştirilen Liderler Zirvesinde Birleşmiş Milletlere üye olan 189 ülkenin tamamı 2015 yılı itibariyle gerçekleştirilmesi konusunda anlaştığı hedefler şunlardır⁷¹:

1 – Yoksulluk ve açlıkla mücadele edilmesi

- Günlük bir doların altında yaşayan insanların oranını yarıya indirmek,
- Açlıkla mücadele eden insanların oranını yarıya indirmek

2 – Evrensel ilköğretim eğitime ulaşmak

- Dünyadaki tüm erkek ve kız çocuklarının ilkokulu bitirmelerini sağlamak

3 – Cinsiyet eşitliğinin ve kadının siyasal katılımının teşvik edilmesi

- 2005 yılı itibariyle ilk ve orta eğitimde, 2015 yılında ise tüm düzeylerde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

4 – Çocuk ölümlerinin azaltılması

- 5 yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranının 2/3 oranında azaltılması

5 – Anne sağlığının geliştirilmesi

- Anne ölüm oranının 3/4 oranında azaltılması

6 – HIV/ AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi

- HIV/AIDS'in yaygınlaşmasını durdurmak ve düşüş trendine sokmak
- Sıtma ve diğer hastalıklara yakalanma oranının durdurulması ve bu oranın düşürülmesi

7 – Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması

- Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ülke politika ve programlarına entegre edilmesi; çevresel kaynak kaybı oranının azaltılması
- Güvenli içme suyu kaynaklarına sürdürülebilir bir şekilde ulaşamayan insanların sayısının yarıya indirilmesi
- 2020 itibariyle kenar mahallelerde yaşayan en az 100 milyon insanın hayatlarında önemli gelişmeler kaydedilmesi

⁷¹ Millenium Development Goals, <http://www.undp.org/mdg/> Erişim Tarihi: Mayıs, 2007.

8 – Kalkınmaya yönelik küresel ortaklık geliştirilmesi

- İyi yönetim, ulusal ve uluslararası düzeyde yoksulluğun azaltılması ve kalkınma konularına yönelik bir taahhüdü içeren, kuralları olan, öngörülebilir ve ayrımcı olmayan açık bir ticaret ve finans sisteminin geliştirilmesi
- En az gelişmiş ülkelerin özel ihtiyaçlarına yönelmek: bu ülkelerin ihracatlarına yönelik tarife ve kotaların kaldırılması, ağır borç altındaki ülkelerin borçlarının hafifletilmesi, ikili borçların iptali, yoksullukla mücadele etme konusunda daha istekli ülkeler için daha bol resmi kalkınma desteği bu kapsamda değerlendirilebilir
- Denize kıyısı olmayan ve küçük ada devletlerin gelişmesi için gerekli ihtiyaçlara önem verilmesi
- Borçların uzun dönemde sürdürülebilir olması için ulusal ve uluslararası önlemler kanalıyla gelişmekte olan ülkelerin borç sorunlarıyla kapsamlı bir şekilde ilgilenilmesi
- Gelişmekte olan ülkelerle işbirliği içinde gençler için yararlı ve üretken çalışma alanları geliştirilmesi
- İlaç firmalarıyla işbirliği içinde gelişmekte olan ülkelerde temin edilebilir ve gerekli ilaçların sağlanması
- Özel sektörle işbirliği içerisinde, başta bilgi ve iletişim teknolojileri olmak üzere yeni teknolojilerin yararlarının erişilebilir kılınması.

Dünya Bankası Başkanı McNamara 1975'te yaptığı bir konuşmada⁷² “tarihsel olarak şiddet ve sivil ayaklanmaların yoksulluktan kaynaklandığı” yoksulluğun kentlerin sosyal ve ekonomik yapısına yönelik olarak “uçtaki siyasal akımlar tarafından istismar edilmeye” elverişli olduğu yolundaki sözleri siyasal kaygının göstergesidir. Böyle bir ortamda yoksullukla mücadelenin öncelikli amaç olması, mevcut “dost ve müttefik” hükümetlere destek sağlanarak iş başında tutulmaları amacına hizmet etmiştir⁷³.

⁷² Gibbon, a.g.m. s. 197.

⁷³ Gibbon, a.g.m., ss. 197 – 200.

Dünya Kalkınma Raporlarının politik bir metin olduğu en iyi şekilde 2000/1 raporunun hazırlandığı dönem yaşanan tartışmalar ile görülmektedir⁷⁴. 2000/1 Dünya Kalkınma Raporunun direktörü Ravi Kanbur banka çalışanı olmasının yanı sıra Cornell Üniversitesi profesörüdür. İngiliz eğitimi almış Hintli kimliğinin Dünya Bankası raporlarının bağımsızlık konusundaki itibarını koruyacağı düşünülerek baş ekonomist Joseph Stiglitz tarafından göreve getirilmiştir.

Dünya Kalkınma Raporu son şeklini almadan önce birçok süreçten geçmektedir. 2000/1 raporunun Ocak taslağı “büyüme yoksullukla mücadelenin motorudur” cümlesiyle başlamaktadır⁷⁵. Ayrıca bu taslakta siyasal katılım, güvenlik ve fırsatlar gibi diğer bileşenlerin de önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ocak 2000 taslağı ekonomiyi liberalleştirip onu uluslararası serbest mal, hizmet ve sermayeye açmanın yoksullara otomatik olarak yardım etmediği, hatta bazı durumlarda yoksulların durumunu kötüleştirdiği üzerinde durmaktadır. Büyüme ile ilgili bu bölüm şiddetli itirazlar ile karşılanmış ve sonucun kabul edilemez olduğu belirtilmiştir.

Yoksullar için organizasyonlar oluşturulması, kooperatifler, birlikler aracılığıyla yoksulların politikada ve piyasada çıkarlarının temsil edilmesi ve devlet kurumlarının vatandaşlara daha duyarlı olmasını işleyen siyasal katılım ve demokrasi bölümü de tartışma yaratan bölümlerden biridir. Diğer anlaşmazlık sosyal güvenlik ağı bölümünde bulunmaktadır. Bu bölüm özelleştirme ile piyasaların serbestleştirilmesi ve ticaret korumacılığının kaldırılması gibi uygulamalardan önce etkili güvenlik ağının oluşturulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ocak 2000 taslağı önce güvenlik ağının oluşturulup daha sonra piyasa reformlarının yapılmasından yana iken, karşı görüşte olanlar ikisinin aynı anda yapılabileceğini savunmaktadır.

Kanbur ve ekibinin bu eleştirileri değerlendirdiği sırada Stiglitz’in baş ekonomistlikten ayrılması rapor ekibini onun korumasından mahrum bırakmıştır. Rapor ekibi ABD Hazine’sinden ve güçlü bankaların ekonomistlerinden gelen baskılar ile yüzleşirken, onları görevlendiren Dünya Bankası Başkanı desteğini

⁷⁴ Robert H. Wade, “Making The World Development Report 2000: Attacking Poverty”, **World Development**, Vol. 29, No. 8, (2001).

⁷⁵ Wade, a.g.m., s. 1436.

çekmiştir. Bu durumda Kanbur'un önünde iki seçenek vardı: ya raporu Ocak taslağından uzaklaştırıp finans tarafına doğru yeniden revize edecekti, ya da Banka'nın tepkisini çekip "Kanbur'un Raporu" yakıştırmasına rağmen Ocak versiyonu için mücadele edecekti. Ravi Kanbur Dünya Bankası bağımsızlığının ABD Hazinesi tarafından ihlal edilmesi üzerine istifa etmiştir.

Raporun son versiyonu ocak taslağından üç yönde farklılık göstermektedir. Birincisi yoksullukla mücadelede büyümenin önemini anlatan ve gelir eşitsizliğine değinen bir bölümün rapora eklenmesidir. İkincisi, piyasa reformları ile ilgili bölümün "finans" görüşüne doğru kaydırılmış olmasıdır. Örneğin, sosyal güvenlik ağı piyasa reformlarının önkoşulu olarak değil birlikte yapılabilecek bir şey olarak sunulmuştur. Ocak taslağının hızlı piyasa reformlarının zararlarına olan vurgusu yumuşatılıp yararları öne çıkartılmıştır. Üçüncüsü, ocak taslağında Asya krizinin finans piyasalarının hızlı açılması nedeniyle meydana geldiğini söyleyen dünya sermaye piyasaları ile ilgili bir bölümün çıkarılmış olmasıdır⁷⁶.

"Sivil toplum" düşüncesi içeren taslak versiyonu, Dünya Kalkınma Raporu takımı tarafından yoğun, dünya çapında görüşmeler sonucunda yazılmıştır. Son versiyonu, banka içinde, ABD hazinesinden ve akademik dünyadan yapılan eleştirilere dayanarak "serbest piyasa" düşüncesine kaydırılmıştır⁷⁷. Bunun sonucunda ortaya çıkan metinde özellikle bölüm başında ve sonunda söylenen ile içinde söylenen arasında birçok tutarsızlıklar bulunmaktadır.

2.4. YAPISAL UYUM PROGRAMLARI VE YOKSULLUK

Dünya Bankası ilk yıllardan itibaren bütün kredi anlaşmalarında "koşulluk" kuralını uygulamaktadır. Bu nedenle destek verdiği projenin uygulandığı sektörün kurumsal olarak yeniden yapılanmasını talep etmektedir. 1979'da yürürlüğe konan yapısal uyum kredileri sadece IMF ile anlaşmaya varmış ülkelere verilmekte ve karşılığında ülkeden ekonominin yapısal dönüşümünü istemektedir. Yapısal uyum

⁷⁶ Wade, a.g.m., s. 1438.

⁷⁷ İki grup arasındaki anlaşmazlık için bkz. Ravi Kanbur, "Economic Policy, Distribution and Poverty: The Nature of Disagreements", **World Development**, Vol. 29, No. 6, (2001), ss. 1083 – 1094.

programları ekonomik büyümeyi engelleyici faktörleri ortadan kaldırmak amacıyla uygulamaya konmaktadır. Ekonomik büyümeyi etkileyen olumsuz faktörler düşük döviz kuru, fiyat, faiz ve kredi kontrolleri, yüksek gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları ve aşırı yüksek vergiler ve sübvansiyonlar şeklinde sıralanmaktadır⁷⁸.

1970’li yıllardaki petrol krizlerinin ardından borç sarmalına girmiş gelişmekte olan ülkelere borçlarını ödemeyebilmek ve ekonomilerini güçlendirmek amacıyla çeşitli politikalar önerilmiştir. IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazine Bakanlığı gibi Washington kurumlarının kabul edebileceği politika önerileri için “Washington Konsensüsü” terimi ilk kez 1990 yılında John Williamson tarafından kullanılmıştır⁷⁹. İthal ikameci sanayileşme modeli ve Keynezyen iktisat politikaları yerine önerilen serbestleşme ve dışa açılma politikalarıdır⁸⁰.

2.4.1. Yapısal Uyum Programları

1980 yıllarının başında bütün ülkeler borç krizleri ve küresel durgunluk nedeniyle makroekonomik zorluklarla karşılaştılar. Krizlerin makroekonomik sonuçları cari işlemler açığı, yüksek enflasyon ile bağlantılı finansal sorunlar ve yavaş büyüme oranı şeklinde ortaya çıkmıştır. Yapısal uyum politikaları bu dönemde yaygın olarak uygulamaya konmuştur. Dünya Bankası rehberliğinde uygulamaya konan bu politikaların iki amacı bulunmaktadır. Birinci amaç ekonomik durumu stabilize etmek için yerli mal ve ithalat talebini düşürmek, ikinci amaç ise yüksek büyüme oranı için ekonominin yeniden yapılandırılmasıdır⁸¹.

Yapısal uyum programları gelecekteki ekonomik büyümeyi engelleyici faktörleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu faktörler üretimi olumsuz yönde etkileyen düşük döviz kurunun (ülke parasının yapay olarak aşırı değerli tutulması) yanı sıra fiyat, faiz ve kredi kontrolleri, yüksek gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları ve aşırı

⁷⁸ Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s. 327.

⁷⁹ Pedro-Pablo Kuczynski and John Williamson, **After The Washington Consensus: Restarting Growth and Reform in Latin America**, Washington: Institute for International Economics, 2003, s. 324.

⁸⁰ World Bank, “World Development Report: 2000/2001...”, s. 63.

⁸¹ World Bank, “World Development Report: 1990...”, s. 103.

yüksek vergiler ve sübvansiyonlar şeklinde sıralanabilmektedir. Yapısal uyum programları özel ve kamu sektörlerinin ağırlığının özel sektörden yana kaydırılması, piyasaların işlevsel hale getirilmesi, ithalat kısıtlamalarının kaldırılması, ihracatın teşvik edilmesi, kamu teşebbüslerinin sübvansiyonuna son verilerek özelleştirilmesi, karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı büyüme modeli uygulanması gibi öneriler içermektedir.

Yapısal uyum politikaları ekonominin yapısal dönüşümünü amaçlamaktadır. Dünya Bankası rehberliğinde uygulamaya konan bu politikaların büyüme hızlandıracağı ve yoksulluğu azaltacağı savunulmaktadır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi, finansal liberizasyon, deregülasyon, sıkı para ve maliye politikaları, özelleştirme, devletin küçültülmesi, esnek döviz kuru ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi yapısal uyumun temel politikalarını oluşturmaktadır. Bu politikalar aynı zamanda ulusal ekonomilerin küresel piyasalara entegrasyonunu amaçlamaktadır.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi ithalat kota ve tarifelerinin kaldırılması ve ihracatın teşvik edilmesini içermektedir. Fiyat kontrollerinin kaldırılmasını ve yerli paranın devalüasyonu ülkenin dış piyasalardaki rekabet gücünü artıracak ve yerli fiyatların düşmesine sebep olacaktır. İşgücü piyasalarının esnekleştirilmesi istihdam olanaklarını artıracak ve kaynakların etkin kullanımına yol açacaktır. Finans piyasalarının deregülasyonu pozitif faiz oranlarının serbest piyasa tarafından belirlenmesini ve yabancı sermaye kontrollerinin kaldırılmasını kapsamaktadır. Devletin küçültülmesi devletin piyasalara müdahalesine son verilmesi ve kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi anlamına gelmektedir.

2.4.2. Yapısal Uyum Programlarının Yoksulluğa Etkisi

Robert McNamara Dünya Bankası'nın temel görevinin yoksulların hayatını iyileştirmek olduğunu açıkladıktan neredeyse 30 yıl sonra dönemin Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn Bankanın temel amacının yoksullukla mücadele

olduğunu tekrarlamıştır. Buna rağmen dünyadaki sonuçlar hayal kırıcıdır⁸². Yaşam beklentisi, okul kayıt oranları ve sosyal refahın diğer göstergeleri gelişmekte olan ülkelerde gelişme göstermesine ve yoksulların oranı azalmasına rağmen dünyadaki yoksulların mutlak olarak sayısı artmıştır. Günümüzde dünyada halen 1\$ altında yaşayan insan sayısı 1 milyar civarındadır⁸³.

Dünya Bankası Yapısal Uyum Kredi Anlaşmaları Çerçevesinde kredi verdiği ülkelerin ekonomik koşulları ve performansı, diğer bir ifade ile makroekonomik politikaları ile yakından ilgilenmektedir. Kredi koşullu olarak dilimler halinde verilmektedir. Bu nedenle koşul olarak ileri sürülen politikaların uygulanmaması halinde kredinin kullanılması da mümkün olmamaktadır. Kredi alan ülkelerin ekonomik açıdan zayıf oldukları düşünüldüğünde uyum kredisi şartlarına itiraz etmeleri mümkün görünmemektedir. Bu kredilerin ödemeler dengesi ekonominin yapısındaki değişiklikler ile güçlendirilene kadar ülkeleri bağlayacak şekilde dizayn edildiği sıkça öne sürülmektedir⁸⁴.

Teorik olarak dayandığı argümanlara rağmen bu kredilerin başlıca iki amacı bulunmaktadır. Birincisi gelişmekte olan ülkelerin IMF, Dünya Bankası, özel ticari bankalar ve devletlere olan borçlarının düzenli olarak ödenmesini sağlamak, ikincisi de bu ülkelerin ihraç ürün fiyatlarını daha da düşürmek ve kaynak transferini derinleştirmektir⁸⁵. Bu görüşü savunanlara göre karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı dış ticaret gelişmekte olan ülkelerin zararına işlemektedir. Uluslararası Finans Kuruluşlarına borçlarını ödeyebilmek için ülkeler ihracat yaparak döviz kazanmalıdır. Esnek döviz kuru sistemi altında ekonomik ve sosyal olarak hazır olmadan birçok ülkenin küresel piyasalara adapte edilmesinin sonucu uluslararası mal ve hizmet piyasalarında yüksek rekabet bulunmaktadır. Bu yüksek rekabet ortamında gelişmekte olan ülkelere paralarını devalüe edip bütün kısıtlamaları kaldırmaları önerilmektedir. Bu politikalar sonucunda gelişmekte olan ülkelerdeki

⁸² Nancy Birdsall and Juan Luis Londono, "Asset Inequality Matters: An Assessment of The World Bank's Approach To Poverty Reduction", **The American Economic Review**, Vol. 87, No. 2, (1997), s. 32.

⁸³ Bkz. Tablo 3.1.

⁸⁴ Micheal Hodd, "Africa, The IMF and The World Bank", **African Affairs**, Vol. 86, No. 344, (1987), s. 334.

⁸⁵ Öztürk, a.g.m., s. 53.

kaynaklar ucuzlamakta, işgücünün değeri azalmakta ve yoksulluk yaygınlaşmaktadır. Eşit olmayan serbest dış ticaret sonucunda servet “çevre ülkelerden merkez ülkelere” transfer edilmektedir. Çünkü ülkenin ithalat ve ihracatı arasındaki farkın sonucu olarak servet ekonomide sirkülasyona girmeden gelişmiş ülkelere transfer edilmiş olmaktadır⁸⁶

IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere dış borçlarının yeniden görüşülmesinin koşulu olarak sunulan makro ekonomik programların yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına neden olduğu ve yapısal uyum programlarının büyük oranda ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin batışına yol açtığı ileri sürülmektedir⁸⁷. Bu bakış açısı Uluslararası Finans Kuruluşlarını yoksulluğun küreselleşmesine yol açmakla suçlamaktadır.

Dünya Bankası yapısal uyum politikaları sonucunda ekonomik büyümenin sağlanacağını ve kişi başı ulusal gelirin artacağını savunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir bölümünün geçimini sağladığı tarım sektöründeki büyümenin yoksulluğu azaltacağı belirtilmektedir. Diğer yandan uyum politikalarının uygulandığı ülkelerde büyümenin hiç olmadığı veya çok az olduğu görülmektedir. Latin Amerika ülkeleri için yapılan bir araştırma sonucuna göre yapısal uyum kredileri kullanan ülkeler kredi kullanmayanlardan daha hızlı büyüme performansı göstermemekte, hatta kredi kullananlar kullanmayanlardan daha kötü büyüme performansı göstermektedir⁸⁸. Yoksulluğu azaltmak için gerekli büyüme oranını bulmak amacıyla yapılan ampirik çalışmalarda çok yüksek büyüme oranlarında yoksulluğun azaldığı, fakat ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığı, yoksulluğu düşürecek kurumsal değişikliklerin ve politikaların belirlenmesi gerektiği ortaya konmuştur⁸⁹. Easterly yapısal uyum politikalarının büyümeye etkisi ile ilgili kanıt bulamamış, fakat uyum politikalarının yoksulluğun

⁸⁶ Anup Shah, “Structural Adjustment-A Major Cause of Poverty”, (November, 2005) www.globalissues.org/TradeRelated/SAP.asp (Erişim Tarihi: Mayıs 2007).

⁸⁷ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul: Çivi Yazıları, 1999, s. 37.

⁸⁸ Brian F. Crisp and Micheal J. Kelly, “The Socioeconomic Impact of Structural Adjustment”, **International Studies Quarterly**, Vol. 43, No. 3, (1999), s. 540.

⁸⁹ Timothy Besley and Robin Burgess, “Halving Global Poverty” **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 17, No. 3, (2003), s. 9.

büyüme esnekliğini, diğer bir ifadeyle yoksulluk oranındaki değişim miktarını veri büyüme oranı için azalttığı sonucuna ulaşmaktadır. Bunun anlamı yapısal uyum altında ekonomik genişlemenin yoksullara yararı daha az iken ekonomik daralmanın zararı da daha az olmaktadır⁹⁰.

Tablo 2.3 GSMH Büyüme Oranları (%)

	1980-1990	1990- 1999	2000-2005
Doğu Asya ve Pasifik	8,0	7,4	8,3
Avrupa/Orta Asya	2,4	-2,7	5,4
Latin Amerika/Karayipler	1,7	3,4	2,3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	2,0	3,0	4,1
Güney Asya	5,7	5,7	6,4
Sahra Altı Afrika	1,7	2,4	4,2
Toplam	3,4	3,3	5,3

Kaynak: Dünya Kalkınma Raporları, 2000, 2007.

Yapısal uyum programlarının yoğun olarak uygulandığı Latin Amerika ve Sahra-Altı Afrika ülkelerinde büyüme oranının çok düşük düzeyde olması dikkat çekmektedir (Tablo 2.3). Yapısal uyum programlarının yoğun olarak uygulandığı 1980 – 1990 döneminde Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika ülkelerinde büyüme oranı yüzde 1.7 civarındadır. Geçiş ekonomilerinin bulunduğu Avrupa ve Orta Asya bölgesinde piyasa ekonomisine geçişten sonra 1990 – 1999 yılları arasında yüzde 2.7 daralma meydana gelmiştir. Doğu Asya ülkelerinin kendi büyüme modelleri ile uyum politikaları dışında bir patika izleyerek daha yüksek büyüme oranlarına ulaştıkları görülmektedir. Yapısal uyum politikalarını takip etmeyen Doğu Asya ülkelerinin bu başarısı tek bir politika paketinin çözüm olmadığını göstermektedir.

Dış ticaret serbestliği ve finansal serbestlik yoksullukla mücadele stratejisinin ana unsurlarıdır. Serbest dış ticaret etkin kaynak kullanımını sağlayarak yoksulların gelirlerini artıracaktır. Öte yandan birçok çalışma dış ticaret ve doğrudan yabancı

⁹⁰ William Easterly, “The Effect of IMF and World Bank Programmes on Poverty”, **UNU/WIDER Discussion Papers**, No. 2001/102, Oct. 2001.

yatırımların çok düşük gelir seviyesine sahip olan ülkelerde gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu artırdığı sonucuna ulaşmaktadır⁹¹.

Finansal serbestlik uluslararası sermayenin giriş ve çıkışlarına konulan sınırlamaları ve yabancı şirketlerin ve bankaların satın alma, edinme ve iş yapma kısıtlamalarını kaldırmayı içermektedir. Birçok ülkede yeterli kurumsal ve yasal altyapı oluşturulmadan yapılan finansal serbestlik ekonomik kriz ile sonuçlanmıştır. Finansal serbestleşme sermayenin içeri ve dışarı hareketini sağlamayı amaçlarken gelişmekte olan ülkelerde sermaye spekülasyon için gelmekte ve ilk zorlukta ülkeyi terk etmektedir. Bu durumda bir ülkenin rezervleri günler hatta saatler içinde tükenmektedir. Rezervler tükendiğinde sermayenin geri dönmesi için ülkeden faiz oranlarını yüzde 30, 40 veya 80 seviyelerine yükseltmesi istenmektedir⁹². Sonuçta yüksek faiz oranları mülkiyet değerlerini tahrip etmekte, sanayi üretimine zarar vermekte ve ulusal hazineyi tüketmektedir. 1997’de Tayland’da başlayıp diğer bölge ülkelerine, Rusya ve Latin Amerika’ya yayılan ekonomik krizin tek başına en önemli nedeni para ve sermaye piyasalarının aşırı hızlı serbestleşmesi olarak görülmektedir⁹³.

Kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi devletin piyasaya müdahalesinin önlenmesi ve devletin küçültülmesi çerçevesinde önerilmektedir. Devletin piyasada üretici olarak bulunması kaynak dağılımını olumsuz şekilde etkilemektedir. Özelleştirme etkin kaynak dağılımını ve üretimde verimliliği artıracaktır. Fakat özelleştirmelerin gerekli hukuksal altyapı kurulmadan yürürlüğe konulması birçok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Hukuksal altyapının eksikliği durumunda yolsuzluk dürtüsü fazlasıyla yüksek olmaktadır. Örneğin Rusya’da doğal kaynak vergilerini toplama sistemi oluşturulmadan zengin doğal kaynakları dağıtmak iktidar

⁹¹ Branko Milanovic, “Can We Discern The Effect of Globalization on Income Distribution”, **World Bank Policy Research Working Paper** No. 2876, 2002.

Giovanni Andrea Cornia, “The Impact of Liberalization and Globalization on Income Inequality in Developing and Transitional Economies”, **CESifo Working Paper** No. 843, Jan. 2003.

Jaime Ros and Nora Claudia Lustig, “Trade and Financial Liberalization with Volatile Capital Inflows: Macroeconomic Consequences and Social Impacts in Mexico during the 1990s”, **CEPA Working Paper Series**, Working Paper No. 18, Feb. 2000.

⁹² BBC Guardian Interview with Joseph Stiglitz, 10th October 2001, Erişim Tarihi: Mayıs 2007.

⁹³ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, 2. Baskı, çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul: Plan B Yayınları, 2002, s. 112.

çevresinin milyarlarca olması ile sonuçlanmıştır⁹⁴. Rusya’da yapılan hızlı özelleştirme süreci eşitsizliğin derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına sebep olmuştur.

Kişi başı gelir seviyesinin çok düşük olduğu az gelişmiş ülkelerde yoksullukla mücadelenin ve ekonomik büyümenin tek yolu kamunun temel sosyal hizmetler ve temel altyapı yatırımdır. Dünya Kalkınma Raporları’nda eğitim, sağlık ve altyapı yatırım olarak değerlendirilmesine rağmen bu kalemlerin ulusal gelir hesaplamalarında harcama olarak görülmesi sorunlara yol açmaktadır⁹⁵. Yoksullukla mücadele stratejilerinde temel eğitim ve sağlık hizmeti önemli bir yer tutmaktadır. Politika uygulamalarında ise koruyucu sağlık hizmeti özel mal olarak kabul edilmekte ve ücrete tabi tutulmaktadır. Sağlık alanında kamu hizmeti belirli hastalıklar ve tedaviler ile sınırlı tutulmaktadır. Ayrıca birçok ülkede ilköğretim ve kitap dağıtımını ücretsiz olmasına rağmen yapısal uyum programlarında ilköğretim üstü eğitim düzeyleri belirli bir miktar harç ödemeyi gerektirmektedir. Sahra-Altı Afrika ülkelerindeki yoksulların çoğu eğitim düzeyleri arasında ayrım yapmamakta ve eğitimi gelir artırıcı ve yoksulluktan kurtuluş için çözüm olarak görmemektedir⁹⁶. Çünkü yeni istihdam olanaklarının yokluğu durumunda eğitim yoksulluğu azaltmak için çözüm olmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal hizmet harcamalarının kısılması sosyal refah alanında ciddi gerilemelere neden olmaktadır. Yapısal uyum programları uygulamaya konduktan sonra birçok ülkede sosyal göstergelerde (yetersiz beslenme ve çocuk ölümleri) kötüleşme görülmektedir⁹⁷. Tanzanya’da yapısal uyum programı çerçevesinde 1995 yılında okul ücreti uygulanmaya başlanmıştır. 1995 yılında yüzde 77 olan okul kayıt oranları bu uygulama nedeniyle 1997 yılında yüzde 55 seviyesine gerilemiştir⁹⁸.

⁹⁴ Stiglitz, a.g.e., s. 183.

⁹⁵ Jeffrey D. Sachs, “Resolving The Debt Crisis of Low Income Countries”, **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol. 2002, No. 1 (2002), s. 265.

⁹⁶ UNCTAD, **Economic Development in Africa: From Adjustment to Poverty Reduction: What is New?**, 2002, United Nations, Geneva, ss. 42-43.

⁹⁷ Paul Collier and Jan Willem Gunning, “The IMF’s Role in Structural Adjustment”, **The Economic Journal**, Vol. 109, No. 459 (1999), ss. F636 – F637.

⁹⁸ World Bank, Operations Evaluation Department, <http://wbln0018.worldbank.org/oed>, Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2007.

Meksika’da yapısal uyum programlarının uygulanmaya başlandığı 1984 yılından 1989 yılına kadar kırsal yoksulluk artmıştır. Aşırı yoksulluk için kafa sayısı oranı yüzde 39’dan yüzde 45’e yükselmiştir⁹⁹. Peru’da yapısal uyum programları 1980’lerin sonlarına doğru uygulamaya konmuştur. Peru’da yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı 1985’te yüzde 37’den 1991’de yüzde 55.3’e, aşırı yoksul olanların oranı 1985’te yüzde 14.9’dan 1991’de yüzde 24.2’ye yükselmiştir¹⁰⁰.

İstikrar ve yapısal uyum politikaları bozuk bir gelir dağılımı üzerine uygulandıkları için onun etkilerini kötüleştirmiştir. Bu politikaların etkisiyle yoksulluk birçok ülkede artmış yolsuzluklar yaygınlaşmış, sosyal düzenin adaleti bozulmuş ve bunun sonucunda bireysel ve örgütlü şiddet artmış ve ülkeler ciddi bir bölüşüm krizine sürüklenmiştir¹⁰¹.

Dünya Bankası’nın temel amacı yoksulluğun azaltılmasıdır. Fakat kurumun politikalarının yoksulluğu ne ölçüde azalttığı konusunda çok farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Birçok araştırmacı tarafından sağlanan yardımlarla yoksulluğun azaltılamadığı, teknoloji açığının kapatılamadığı, eğitim ve sermaye birikimi için sağlanan kaynakların büyüme ve yoksullukla mücadelede istenen sonuçlara ulaşamadığı ortaya konmaktadır¹⁰². Stiglitz gelişmekte olan ülkelere uygulanan koşulların ülkelerin yoksullukla mücadelede etkinliğini azalttığını ifade etmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerin kendi uygulamayı kabul etmedikleri politikaları gelişmekte olan ülkelere önermesinin Dünya Bankası’nın saygınlığına ve samimiyetine zarar verdiğini belirtmektedir¹⁰³. Örneğin Malawi’de tarım ve gıda sübvansiyonlarının kaldırılması destekleri azalan çiftçilerin çoğunun aç kalmasına yol açarken ABD ve Avrupa ülkeleri kendi tarım sektörlerini milyar dolarlar ile sübvansiyon etmektedir.

⁹⁹ Thomas J. Kelly, “Neoliberal Reforms and Rural Poverty”, **Latin American Perspectives**, Vol. 28, No. 3, (2001), s. 93.

¹⁰⁰ John Sheahan, “Effects of Liberalization Programs on Poverty and Inequality: Chile, Mexico and Peru”, **Latin American Research Review**, Vol. 32, No. 3, (1997), s. 30.

¹⁰¹ UNDP, **Human Development Report, 2001**, a.g.e. s. 15.

¹⁰² Ayşe Meral Uzun, “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt No. 4, Sayı. 2, (2003), s. 161.

¹⁰³ Joseph E. Stiglitz, “The World Bank and Development Assistance”, **For Presentation Before The House of Financial Services Committee**, May 22, 2007, s. 10.

Dünya Bankası yoksulluğun azaltılması amacıyla az gelişmiş ülkelere resmi yardım sağlamaktadır. Bu yardımlar verildiği ülkelerde temel sosyal hizmetleri sağlamak ve sosyal refahı artırmak amacıyla sosyal projelerde kullanılmaktadır. Dünya Bankası tarafından sağlanan bu yardımların başarılı olabilmesi ülkenin özgün yapısına bağlıdır. Özellikle Sahra Altı Afrika ülkelerinde politik çevrelere yakın çıkar gruplarının istismarı ve yolsuzluk gibi nedenlerle yardımlar amacına ulaşmamaktadır. Örneğin Angola 2000 yılında 302.2 milyon dolar yardım alırken yaşam beklentisi 40.4 yıl, bebek ölüm oranları her 1000 bebek içinde 154, ve 5 yaşından küçük çocuk ölümleri her 1000 çocuk içinde 260 iken, 2005 yılına gelindiğinde yaşam beklentisi 41.4 yıla yükselmiş fakat bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması konusunda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Dünya Bankası rehberliğinde uygulanan yapısal uyum politikalarının temel unsurlarından biri olan ithalat liberasyonu 1980'lerde dış borç kriziyle karşılaşmamış yeni sanayileşmiş ülkelere de GATT ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde benimsetilmiştir. Bu durum az gelişmiş ülkelerin temel ekonomi politikalarının Uluslararası Finans Kuruluşları aracılığıyla gelişmiş ülke çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesi ve bu yolla bu ülkelerin dünya ekonomisiyle ve bir başka deyişle "küresel kapitalizmle"¹⁰⁴ iyice bütünleştirilmesi anlamına gelmektedir. Aynı çerçevede uygulanan özelleştirme, finansal liberasyon, esnek kur, kamu yatırımlarının azaltılması gibi politikalar ile temel iktisat politikası araçları ulus devletin elinden çıkarılmış ve devlet önderliğinde iktisadi kalkınma modeline son verilmiştir.

¹⁰⁴ Paul Burkett, "Poverty Crisis in the Third World – The Contradictions of World Bank Policy", **International Journal of Health Services**, 21 (3), s. 474'ten aktaran Fikret Şenses, a.g.e., s. 51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA YOKSULLUK

3.1. GELİRE DAYALI REFAH GÖSTERGELERİ

Günümüzde dünya nüfusunun yüzde onu toplam dünya gelirinin yüzde yetmişten fazlasını elde etmektedir. Altı milyarlık dünya nüfusunun 2.5 milyarı – yaklaşık yarısı – günlük 2\$ yoksulluk sınırının, 1 milyarı – yaklaşık altıda biri – günde 1\$ yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Zengin ülkelerde 100 çocuk içinde 1’den az oranda çocuk beş yaşına ulaşamazken, yoksul ülkelerde bu oran 100 çocuk içinde 5’ten fazladır. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocuk nüfusunun yüzde beşi yetersiz beslenme ile karşı karşıya iken yoksul ülkelerde bu oran yüzde ellinin üstündedir¹⁰⁵.

Dünyadaki toplam servet, iletişim ve teknolojik ilerlemeler gibi insani koşulların son yüzyılda tarihin geri kalanına kıyasla büyük ölçüde ilerleme göstermesine rağmen yoksulluğun olanca şiddetiyle devam ettiği görülmektedir. Ortalama olarak yoksul ülkeler zengin ülkelere göre daha yavaş büyüme oranına sahip olduğu için ülkeler arasındaki gelir uçurumu giderek genişlemektedir. 1960 yılında en zengin 20 ülkenin geliri en fakir 20 ülkenin gelirinden 18 kat fazla iken 1995’te bu oran 37 ile ikiye katlanmıştır¹⁰⁶.

Yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı nüfus artışından dolayı zor değişmektedir (Tablo 3.1). Günde 1\$ yoksulluk sınırına göre Doğu Asya ve Pasifik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Güney Asya bölgelerinde 1981 yılından 2004 yılına yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı düşmüştür. Doğu Asya ve Pasifik düşüşün en şiddetli olduğu bölgedir. Yoksul nüfusun en kalabalık olduğu bölgelerden biri olan Güney Asya’da yoksul insan sayısı 1981’de 455,18 iken 2004’de 446,20 milyon kişidir. Avrupa ve Orta Asya’da 1981 yılında 3 milyon olan yoksul insan sayısı 1996 yılında 20,87 milyona ulaşmış daha sonra 2004 yılında 4,42 milyona düşmüştür. 1981 yılında

¹⁰⁵ World Bank, 2000, a.g.e., s. 3.

¹⁰⁶ World Bank, 2000, a.g.e., s. 51.

Sahra Altı Afrika’da 363,72 milyon kişi yoksulluk sınırının altında yaşamakta iken 2004 yılında bu rakam 298,30 milyon kişiye düşmüştür.

Tablo 3.1 1\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul İnsan Sayısı (Milyon kişi)

	1981	1990	1996	2002	2004
Doğu Asya ve Pasifik	796,40	476,22	279,09	226,77	169,13
Çin	633,66	374,33	211,44	176,61	128,36
Avrupa/Orta Asya	3,00	2,16	20,87	6,01	4,42
Latin Amerika/Karayipler	39,35	44,60	42,96	48,13	47,02
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	8,81	5,26	4,38	4,88	4,40
Güney Asya	455,18	479,10	452,91	496,55	446,20
Sahra Altı Afrika	363,72	240,34	286,21	296,11	298,30
Toplam	1470,28	1247,68	1087,81	1051,46	969,48
Çin hariç Toplam	836,62	873,35	876,37	874,85	841,12

Kaynak: Chen and Ravallion, “Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004”, Development Research Group, World Bank, March 2007.

1981 yılında dünyada 1470,28 milyon insan yoksulluk sınırı altında yaşamakta iken 2004 yılında bu rakam 969,48 milyondur. 1981 yılında toplam dünya nüfusunda en fazla yoksul sayısına sahip bölge Doğu Asya ve Pasifik’tir. 2004 yılına gelindiğinde yoksul nüfusun en kalabalık olduğu bölgeler Güney Asya ve Sahra Altı Afrika’dır. Bölge ülkelerinde yaşanan ekonomik krizlere rağmen Doğu Asya ve Pasifik bölgesindeki yoksul nüfusunda önemli bir düşüş sağlamış ve yoksul nüfus sıralamasında 1981’e göre üçüncü sıraya gerilemiştir.

Tablo 3.2 1\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%)

	1981	1990	1996	2002	2004
Doğu Asya ve Pasifik	57,73	29,84	16,14	12,33	9,05
Çin	63,76	32,98	17,37	13,79	9,90
Avrupa/Orta Asya	0,70	0,46	4,42	1,27	0,94
Latin Amerika/Karayipler	10,77	10,19	8,87	9,09	8,64
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	5,08	2,33	1,69	1,69	1,47
Güney Asya	49,57	43,04	36,06	33,56	30,84
Sahra Altı Afrika	42,26	46,73	47,72	42,63	41,10
Toplam	40,14	28,66	22,66	20,13	18,09
Çin hariç Toplam	31,35	27,14	24,45	22,19	20,70

Kaynak: Chen and Ravallion, “Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004”, Development Research Group, World Bank, March 2007.

Yoksulluk oranı günde 1\$ yoksulluk sınırının altında yaşayanların toplam nüfusa oranı olan kafa sayısı oranı şeklinde hesaplanmaktadır (Tablo 3.2). 1981 yılından bugüne yoksullukla mücadele alanında Doğu Asya ve Pasifik bölgesinin büyük başarı sağladığı görülmektedir. 1981 yılında yüzde 57.73 olan yoksulluk oranı istikrarlı bir düşüş ile 2004 yılında yüzde 9.05 seviyesine gelmiştir. Bu başarıdaki en büyük katkı yoksullukla mücadelede sağladığı büyük ilerleme ile Çin'e aittir. Aynı şekilde Güney Asya bölgesinde de devamlı bir düşüş göze çarpmaktadır. Güney Asya'da yoksulluk oranı yirmi dört yılda yaklaşık yüzde 40 azalarak 1981 yılında yüzde 49.57 oranından 2004 yılında yüzde 30.84 oranına düşmüştür.

Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde söz konusu yıllarda bir değişiklik gözlenmemekte ve yoksulluk oranının ortalama yüzde 10 seviyesinde kaldığı görülmektedir. Sahra Altı Afrika'da 1996 yılına kadar artış, ardından düşüş gözlenmektedir. Bu bölgede 1981 yılında yüzde 42.26 olan yoksulluk oranı 1996 yılında yüzde 47.72 seviyesine yükselmiş, bu yıldan sonra 2004 yılında yüzde 41.10 seviyesine kadar düşmektedir. Aynı şekilde dünyadaki toplam yoksulluk oranı 1981 yılında yüzde 40,14 iken 2004 yılında yüzde 18,09 seviyesine düşmüştür.

Tablo 3.3 2\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksul İnsan Sayısı (Milyon kişi)

	1981	1990	1996	2002	2004
Doğu Asya ve Pasifik	1169,74	1112,93	907,83	766,26	683,83
Çin	875,77	819,11	649,47	524,24	452,25
Avrupa/Orta Asya	19,78	20,07	84,88	60,75	46,25
Latin Amerika/Karayipler	103,90	114,85	122,30	131,14	120,62
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	50,56	48,91	55,40	60,92	59,13
Güney Asya	813,04	953,00	1031,48	1115,54	1115,77
Sahra Altı Afrika	295,46	396,32	458,37	512,62	522,34
Toplam	2452,47	2646,09	2665,66	2647,22	2547,94
Çin hariç Toplam	1576,70	1826,98	2016,19	2122,98	2095,69

Kaynak: Chen and Ravallion, "Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004", Development Research Group, World Bank, March 2007.

Yoksulluk sınırı günde 1\$'dan günde 2\$'a çıkarıldığı zaman dünyadaki yoksulluk tablosu oldukça değişmektedir (Tablo 3.3). 2\$ yoksulluk sınırına göre Doğu Asya ve Pasifik bölgesi dışında bütün bölgelerde 1981 yılından 2004 yılına kadar yoksul insan sayısında artış görülmektedir. Bu bölgedeki yoksul insan

sayısındaki düşüş Çin'deki etkin yoksullukla mücadeleden kaynaklanmaktadır. Dünyadaki toplam yoksul insan sayısı 1981 yılında 2452,47 milyon kişi iken 2004 yılında 2547,94 milyon kişiye yükselmiştir.

Günde 2\$ yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranına bakıldığında ise Avrupa ve Orta Asya bölgesi dışında bütün bölgelerde düşüş gözlenmektedir (Tablo 3.4). Avrupa ve Orta Asya'da 1981 yılında yüzde 4,60 olan yoksulluk oranı 1996 yılında yüzde 17,97 seviyesine yükselmiş 2004 yılında ise yüzde 9,79 olmuştur. Doğu Asya ve Pasifik yoksulluk oranındaki düşüşün en keskin olduğu bölgedir. Bu bölgede 1981 yılında nüfusun yüzde 84,80'i yoksul iken 2004 yılında bu oran yüzde 36,58'e düşmüştür. 2004 yılında yoksulluğun en yoğun olduğu bölgeler yüzde 77,12 ile Güney Asya ve yüzde 71,97 ile Sahra-Altı Afrika'dır. Dünyada 1981 yılında yoksulluk oranı yüzde 66,96 iken 2004 yılında yoksulluk oranı yüzde 47,55'e düşmüştür. Yoksulluk oranındaki düşüşe rağmen bu düşüş yoksul insan sayısına yansımamaktadır. Dünya nüfusunun neredeyse yarısı yoksulluk sınırının altında bir gelir ile yaşamaktadır.

Tablo 3.4 2\$ Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranı (%)

	1981	1990	1996	2002	2004
Doğu Asya ve Pasifik	84,80	69,73	52,49	41,68	36,58
Çin	88,12	72,16	53,34	40,94	34,89
Avrupa/Orta Asya	4,60	4,31	17,97	12,88	9,79
Latin Amerika/Karayipler	28,45	26,25	25,24	24,76	22,17
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	29,16	21,69	21,40	21,09	19,70
Güney Asya	88,53	85,62	82,12	79,73	77,12
Sahra Altı Afrika	74,52	77,05	76,42	73,81	71,97
Toplam	66,96	60,79	55,52	50,69	47,55
Çin hariç Toplam	59,08	56,78	56,26	53,85	51,58

Kaynak: Chen and Ravallion, "Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004", Development Research Group, World Bank, March 2007.

Kafa sayısı oranı yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarsız kalmakta ve yoksulluğun derecesini ölçmemektedir. Kafa sayısı oranı yoksulluk sınırının altındaki kişi ile onun çok altındaki kişi arasında ayırım yapmamaktadır. Bu nedenle yoksulluk açığına bakılmasında fayda bulunmaktadır. Yoksulluk açığı yoksulluğun derinliğini ölçebilmekte ve yoksulluk oranının yoksulluk sınırına duyarlılığını

azaltmaktadır. Yoksulluk açığı yoksulların gelirlerinin yoksulluk sınırından uzaklığının ortalamasının yoksulluk sınırına oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Yoksulluk açığı değerinin yüksek olması yoksulların büyük oranda yoksulluk sınırının çok altında olduğu anlamına gelmektedir. Aksi durumda yoksulluk açığı değerinin düşük olması nispeten daha az bir gelir transferi ile yoksulların büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırının üstüne çıkabileceğini ifade etmektedir.

Tablo 3.5 Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk Açığı

	1981	1987	1990	1996	1999	2002	2004
Doğu Asya ve Pasifik	20.69	7.88	7.89	3.51	3.57	2.73	1.93
Avrupa/Orta Asya	0.16	0.09	0.11	1.09	0.99	0.27	0.22
Latin							
Amerika/Karayipler	3.3	3.96	3.47	2.78	3.37	3.01	2.99
Orta Doğu ve Kuzey							
Afrika	0.99	0.59	0.49	0.39	0.37	0.31	0.26
Güney Asya	15.09	12.38	11.56	8.75	8.42	7.71	6.96
Sahra Altı Afrika	16.87	19.75	19.53	20.75	19.84	17.86	17.47

Kaynak: www.worldbank.org/research/povmonitor Erişim Tarihi: 8, Mayıs, 2007.

Yoksulluk oranına ek olarak yoksulluk açığına bakıldığında her ikisinin de aynı yönde hareket ettiği görülmektedir (Tablo 3.5). Doğu Asya ve Pasifik ile Güney Asya'da yoksulluk oranlarındaki düşüşe paralel olarak yoksulluk açığı da düşmektedir. Başka bir ifadeyle, bu bölgelerdeki ülkeler yoksulluğu azaltmanın yanı sıra yoksullar arasındaki gelir dağılımını iyileştirme konusunda ilerleme kaydetmişlerdir. Sahra Altı Afrika 1987 yılından beri yoksulluk açığının en yüksek olduğu bölgedir. Benzer şekilde Sahra Altı Afrika'da da yoksulluk açığı yoksulluk oranı ile paralel hareket etmektedir.

3.2. GELİR DIŞI REFAH GÖSTERGELERİ

Yoksulluk gelir eksikliği dışında temel hizmetlere erişememe durumunu da içermektedir. İnsanın varlığını sürdürebilmek için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanında giyim, barınma, eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bir kişi varlığını sürdürmek ve toplumun geleneksel faaliyetlerine katılmak için gereken olanaklara sahip değil ise yoksul olarak tanımlanmaktadır.

Yoksulluk sınırının altında kalmalarına rağmen temel hizmetlere erişimleri kolaylaşan yoksulların durumlarında iyileşme görülmektedir. Burada incelenecek olan eğitim ve sağlık hizmetleri insani gelişmenin iki temel unsurunu oluşturmaktadır.

3.2.1 Eğitim

Eğitim olanaklarına erişim yoksullar için önem teşkil etmektedir. Eğitim yoksulların gelirini artırmakta ve yoksulluktan çıkış için fırsat yaratmaktadır. Yetişkin okuryazarlık oranı, okul kayıt oranları ve ilkokulu bitirenlerin oranı kullanılan eğitim göstergeleridir. Okul kayıt oranlarının yeterli olmadığı bilinmektedir. Birçok ülkede kayıt oranları yüksek olmasına rağmen kayıt olanların neredeyse yarısı okulu bitirmeden bırakmaktadır.

Okur yazar olmayan yetişkinlerin 15 yaş ve üstü toplam nüfusa oranını gösteren Tablo 3.6'da ilk dört sütun oranı, son sütun söz konusu yıllar arasındaki ortalama değeri vermektedir. Gelişmiş ülkeler için veri olmaması okuryazar olmayanların önemsenmeyecek kadar az olduğu anlamına gelmektedir. Bölgelerin tamamında 1990–2000 yılları arasında okuryazar olmayan yetişkinlerin oranında azalma görülmektedir. Bölgeler arasında en hızlı düşüş Avrupa ve Orta Asya'da meydana gelmiştir. Bu bölgede 1990 yılında yüzde 16 olan okuryazar olmayan yetişkin oranı yüzde 81 düşüş ile 2000 yılında yüzde 3 seviyesine ulaşmıştır. Avrupa ve Orta Asya'yı yüzde 25 düşüş ile Latin Amerika ve Karayipler bölgesi takip etmektedir. Ardından gelen Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile Sahra Altı Afrika bölgelerinin her ikisindeki düşüş yüzde 22 civarındadır. 1998 – 2004 yılları arasında dünyada okuryazar olmayan yetişkin oranının en yüksek olduğu bölge yüzde 39 ile Sahra Altı Afrika, en düşük olduğu bölge yüzde 2 ile Avrupa ve Orta Asya'dır.

Tablo 3.6 Okuryazar Olmayan Yetişkinlerin Oranı (%)

	1990	1995	2000	2002	1998-2004
Doğu Asya ve Pasifik	24	17	15	10	15
Avrupa/Orta Asya	16	...	3	3	2
Latin Amerika/Karayipler	16	13	12	11	12
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	45	39	35	31	26
Güney Asya	54	50	45	41	36
Sahra Altı Afrika	50	43	39	35	39
Toplam	35	29	25	22	19
Gelişmiş Ülkeler	4	9

Kaynak: Dünya Kalkınma Raporları, 1993, 1996, 2003, 2005, 2006.

15 yaş ve altı grup için okul kayıt oranları Sahra Altı Afrika hariç bütün bölgeler için yüzde 70'in üzerindedir (Tablo 3.7). Doğu Asya ve Pasifik ile Avrupa ve Orta Asya'da dönem boyunca yüzde 90'ın üstündedir. Latin Amerika ve Karayipler ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 1991 yılında yüzde 85'ler seviyesinde olan okul kayıt oranları 2004 yılında sırasıyla yüzde 94 ve 90 civarındadır. 1991 yılında yüzde 50'nin altında olan Sahra Altı Afrika 2004 yılında yüzde 65 seviyesine çıkarak ciddi bir ilerleme kaydetmiştir.

Tablo 3.7 Okul Kayıt Oranları (%)

	1991	2000	2001	2002	2003	2004
Doğu Asya ve Pasifik	95.6	96.3	96.1	93.6	92.1	93.4
Avrupa/Orta Asya	90.5	90.3	90.5	90.2	90	90.9
Latin Amerika/Karayipler	85.5	94.2	94.8	95.9	95.9	94.9
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	83.5	84.2	85.6	88.3	88.9	90.3
Güney Asya	...	77.5	77.8	78.2	82.4	85.9
Sahra Altı Afrika	49.6	56.6	58.3	60.5	63.2	65.7

Kaynak: <http://ddp-ext.worldbank.org> Erişim Tarihi: 8, Mayıs, 2007.

Buna rağmen okul kayıt oranlarının yüksek olmasının okul bitirme oranlarının da yüksek olacağı anlamına gelmediği bilinmektedir. Birçok ülkede okula kayıt olanların neredeyse yarısı okulu bitirmeden bırakmaktadır. Bu nedenle aynı yaş grubu içinde ilkokulu bitirme oranları da önemlidir.

Tablo 3.8 İlkokulu Tamamlama Oranları (%)

	1991	2000	2001	2002	2003	2004
Doğu Asya ve Pasifik	100,3	...	101,5	100,8	97,7	...
Avrupa/Orta Asya	91,2	94,5	96,2	95,1	94,5	92,2
Latin Amerika/Karayipler	82,6	96,3	96,9	97,9	97,1	98,3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	76,8	81,8	83,3	84,8	85,6	88,8
Güney Asya	67,5	71,6	71,6	74,7	76,9	81,7
Sahra Altı Afrika	49,5	50,6	53,1	56,2	56,3	57,9
Toplam	79	82	83	84	84	...

Kaynak: <http://ddp-ext.worldbank.org> Erişim Tarihi: 8, Mayıs, 2007.

1991 – 2004 yılları arasında ilkokulu bitirme oranlarına baktığımızda (Tablo 3.8) Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler bölgelerinde kayıt oranları ile tamamlama oranları arasında fark olmadığı, hatta ilkokulu tamamlayanların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer üç bölgede iki oran arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da oranlar arasında büyük fark olmamasına rağmen Güney Asya ile Sahra Altı Afrika’da İlkokulu tamamlama oranlarının okul kayıt oranlarının çok altında olduğu görülmektedir.

3.2.2 Sağlık

Sağlık en önemli temel hizmetlerden biridir. Kişinin sağlıklı olma hali geliri üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır. Yoksullar genellikle salgınlara uygun yerlerde yaşamakta, koruyucu önlem ve sağlık hizmeti alma konusunda yetersiz kalmaktadır. Yaygın olarak kullanılan sağlık göstergeleri doğumda yaşam beklentisi ve çocuk ve bebek ölüm oranlarıdır.

Tablo 3.9 Doğumda Yaşam Beklentisi (Yıl)

	1991	1994	1998	2000	2002	2003
Doğu Asya ve Pasifik	68	68	69	69	69	69
Avrupa/Orta Asya	70	68	69	69	69	68
Latin Amerika/Karayipler	68	68	70	70	71	71
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	64	66	68	68	69	68
Güney Asya	59	61	62	62	63	63
Sahra Altı Afrika	51	52	51	47	46	45
Toplam	64	64	65	64	65	65
Gelişmiş Ülkeler	77	77	78	78	78	78

Kaynak: Dünya Kalkınma Raporları, 1993, 1996, 2000, 2003, 2006.

Doğumda yaşam beklentisi yaygın olarak kullanılan sağlık göstergelerinden biridir. Gelişmiş ülkelerde yaşam beklentisi 1991 – 2003 yılları arasında ortalama 78 yıldır (Tablo 3.9). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yaşam beklentisi 1991 yılında 64 yıl iken 2003 yılında 65 yıla yükselmiştir. Bölgeler düzeyinde bakıldığında Avrupa ve Orta Asya ile Sahra Altı Afrika’da düşüş gözlenmektedir. 1991 yılında Avrupa ve Orta Asya’da 70 yıl olan yaşam beklentisi 2003 yılında 68 yıla düşmüştür. Sahra Altı Afrika’da yaşam beklentisi 1991 yılında 51 iken 2003 yılında 45 yıl ile yüksek oranda bir düşüş gerçekleşmiştir. Latin Amerika ve Karayipler’de 3 yıl, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da 4 yıl ve Güney Asya’da 4 yıl artış gözlenmektedir. Doğu Asya ve Pasifik Bölgesinde 1998 yılından sonra bir değişiklik olmamıştır.

Tablo 3.10 Bebek Ölüm Oranları (Her 1000 bebek için)

	1990	1995	2000	2005
Doğu Asya ve Pasifik	43	40	35	26
Avrupa/Orta Asya	40	38	32	26
Latin Amerika/Karayipler	43	36	30	26
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	60	56	49	43
Güney Asya	86	79	72	61
Sahra Altı Afrika	109	106	100	96
Toplam	69	67	62	56

Kaynak: <http://ddp-ext.worldbank.org> Erişim Tarihi: 8, Mayıs, 2007.

Sağlık göstergesi olarak kullanılan bebek ölüm oranı doğan her 1000 bebekten kaçının 1 yaşından önce öldüğünü göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde bebek ölüm oranları binde 7 düzeyindedir. Diğer bir ifadeyle yüzde birin altındadır. Bütün bölgelerde 1990 – 2005 yılları arasında bebek ölüm oranlarını azaltma konusunda ilerleme kaydedildiği gözlenmektedir (Tablo 3.10). 1990 yılında Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya ile Latin Amerika ve Karayipler’de her bin bebekten ortalama 40 tanesi ölürken bu oran 2005 yılında 26’ya gerilemiştir. Diğer yandan Sahra Altı Afrika bebek ölüm oranında başta gelmektedir. 1990 yılında bu bölgedeki her bin bebekten 109’u ölürken 2005 yılında 96’ya düşmesine rağmen halen çok yüksektir.

Tablo 3.11 5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranları (Her 1000 çocuk için)

	1990	1995	2000	2005
Doğu Asya ve Pasifik	59	52	44	33
Avrupa/Orta Asya	48	46	38	31
Latin Amerika/Karayipler	54	44	36	30
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	80	70	60	52
Güney Asya	129	111	100	83
Sahra Altı Afrika	185	180	170	162
Toplam	103	97	91	82

Kaynak: <http://ddp-ext.worldbank.org> Erişim Tarihi: 8, Mayıs, 2007.

5 yaş altı çocuk ölüm oranlarında da Sahra Altı Afrika en kötü bölge olma özelliğini korumaktadır (Tablo 3.11). 1990 yılında her bin çocuktan 185’i 5 yaşını tamamlayamaz iken 2005 yılında bu oran 162’ye düşmüştür. Sahra Altı Afrika’yı 2005 yılında 83 ile Güney Asya takip etmektedir. Ölüm oranlarını azaltma konusunda en hızlı ilerleme yüzde 44 başarı ile Doğu Asya ve Pasifik ile Latin Amerika ve Karayipler’de gerçekleşmiştir. En yavaş ilerleme yüzde 12,5 ile Sahra Altı Afrika’da görülmektedir. Diğer bölgeler 1990 – 2005 yılları arasında ortalama yüzde 35 iyileşme sağlamıştır.

3.2.3 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Refah Göstergeleri

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 1990 yılından beri çeşitli refah göstergelerinden oluşan bileşik endeksler ile ülkelerin gelir dışı refah düzeylerini ölçmektedir. Bu çalışmada söz konusu edilen İnsani Gelişme Endeksi ve İnsani Yoksulluk Endeksi açısından çeşitli ülkelerin refah düzeyleri incelenecektir.

İnsani Gelişme Endeksi doğumda yaşam beklentisi, eğitim olanakları ve gelirden oluşmaktadır. Eğitim göstergesi için okuryazar olmayan yetişkin oranı, ilkokul, ortaokul ve yüksek eğitim verilerinin bileşiminden meydana gelmektedir. Yetişkin okuryazarlık oranı 15 yaş ve üstü nüfusun içinde okuryazar olanların yüzde oranını vermektedir. Kişi başına gelir gayri safi milli hasılanın satın alma gücü paritesine göre hesaplanmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi 177 ülke arasında endeks değerine göre ülkenin sırasını göstermektedir. Ülkelerin birbirine göre sırasını verdiği için endeks değerinin kullanılması daha doğru bir değerlendirme sağlayacaktır.

İnsani Gelişme Endeksini oluşturan birkaç gösterge ile endeks değerleri seçilmiş ülkeler için Tablo 3.12’de verilmiştir. Seçilmiş ülkeler için yaşam kalitesi göstergelerine ve HDI’ye bakıldığı zaman gelişmiş ülkelerin bu göstergeler açısından oldukça iyi durumda oldukları görülmektedir. Örneğin HDI Avustralya’da 0.957, Japonya’da 0.949 ve ABD’de 0.948’dir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde dahi yaşam beklentisinin ABD’de 77.5’ten Japonya’da 82.2’ye, satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına milli gelirin İsveç’te 29,541 dolardan ABD’de 39,676 dolara uzanan önemli farklılıklar gösterdiği gözlenmektedir. Gelişmiş ülkeler kadar olmamasına karşın bu göstergeler açısından gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkların da büyük boyutlarda olduğu görülmektedir.

Tablo 3.12 Seçilmiş Ülkelerde Refah Göstergeleri ve HDI

	Yaşam	Yetişkin	Kişi Başına	İnsani Gelişme Endeksi	
	Beklentisi	Okuryazarlık	Gelir (\$)	Değer	Sıra
	(Yıl)				
Avustralya	80.5	...	30,331	0.957	3
ABD	77.5	...	39,676	0.948	8
Bangladeş	63.3	...	1,870	0.530	137
Cezayir	71.4	69.9	6,603	0.728	102
Çek Cum.	75.7	...	19,408	0.895	30
Çin	71.9	90.9	5,896	0.768	81
Endonezya	67.2	90.4	3,609	0.711	108
Etiyopya	47.8	...	756	0.371	170
Gana	57.0	57.9	2,240	0.532	136
G. Kore	77.3	98	20,499	0.912	26
Hindistan	63.6	61	3,139	0.611	126
İsveç	80.3	...	29,541	0.951	5
Japonya	82.2	...	29,251	0.949	7
Kenya	47.5	73.6	1,140	0.491	152
Malezya	73.4	88.7	10,276	0.805	61
Mısır	70.2	71.4	4,211	0.702	111
Pakistan	63.4	49.9	2,225	0.539	134
Portekiz	77.5	92	19,629	0.904	28
Rusya Fed.	65.2	99.4	9,902	0.797	65
Sri Lanka	74.3	90.7	4,390	0.755	93
Şili	78.1	95.7	10,874	0.859	38
Tanzanya	45.9	69.4	674	0.430	162
Türkiye	68.9	87.4	7,753	0.757	92
Uganda	48.4	66.8	1,478	0.502	145
Zambiya	37.7	68	943	0.407	165

Kaynak: <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics> Erişim Tarihi: 8, Mayıs, 2007.

Satın alma gücü paritesine göre kişi başına milli gelir dikkate alındığında, gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurum net bir şekilde görülmektedir. Buna göre milli gelir Tanzanya'da 674 ve Zambiya'da 943 dolar iken, Malezya'da 10,276\$, Türkiye'de 7,753\$, Cezayir'de 6,603\$, Mısır'da 4,211 ve Bangladeş'de 1,870 dolara

uzanan çok büyük farklılıklar göstermektedir. Bu görünüme paralel olarak İnsani Gelişme Endeksinde gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark oldukça büyük ve derindir.

Tablo 3.13 Seçilmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk Endeksi

	40 Yaşına Kadar Yaşamama Olasılığı	Düşük Kilolu Çocukların Oranı	Çocuk Ölüm Oranları	Kaliteli Suya Erişim	İnsani Yoksulluk E.	
					Değer	Sıra
Avustralya	6	100
ABD	3.6	1	8	100
Bangladeş	15.9	48	77	39	44.2	85
Cezayir	7.8	10	40	85	21.5	46
Çek Cum.	2.5	1	4	100
Çin	6.9	8	31	77	11.7	26
Endonezya	11.2	28	38	77	18.5	41
Etiyopya	39.5	47	166	22	55.3	98
Gana	27.7	22	112	75	33.1	58
G. Kore	2.7	...	6	92
Hindistan	16.6	47	85	86	31.3	55
İsveç	1.8	...	4	100
Japonya	1.8	...	4	100
Kenya	44.8	20	120	61	35.5	60
Malezya	4.3	11	12	99	8.3	15
Mısır	7.8	9	36	98	20	44
Pakistan	16.1	38	101	91	36.3	65
Portekiz	3.2	...	5
Rusya Fed.	11.9	3	21	97
Sri Lanka	4.3	29	14	79	17.7	38
Şili	3.5	1	8	95	3.7	2
Tanzanya	44.4	22	126	62	36.3	64
Türkiye	8.9	4	32	96	9.8	21
Uganda	41.6	23	138	60	36	62
Zambiya	60.1	23	182	58	45.6	87

Kaynak: <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics> Erişim Tarihi: 8, Mayıs, 2007.

İnsani Yoksulluk Endeksi 102 ülke için gelir dışı refah göstergeleri ile uzun yaşam, bilgili olma ve iyi yaşam standardı kıstaslarını ölçmektedir. Uzun yaşam için 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı, bilgili olma için okuryazar olmayan yetişkin oranı ve iyi yaşam standardı için kaliteli suya erişim oranı ve 5 yaş ve altı çocuklar arasında düşük kilolu olanların oranı kullanılmaktadır. İnsani Yoksulluk Endeksi gelişmiş ülkeler için hesaplanmamaktadır.

Tablo 3.13 seçilmiş ülkeler için İnsani Yoksulluk Endeksi ve endeks için kullanılan refah göstergelerini vermektedir. İnsani yoksulluk açısından Afrika ülkelerinin çok gerilerde olduğu hemen fark edilmektedir. Örneğin 5 yaş ve altı çocuk ölümleri gelişmiş ülkelerde yüzde birin altında iken, Etiyopya'da her 1,000 çocuktan 166'sı, Zambiya'da 182'si ve Kenya'da 120'si beş yaşından önce hayatını kaybetmektedir. Aynı şekilde 5 yaş ve altı çocukların ABD, Çek Cumhuriyeti ve Şili'de sadece yüzde 1'i düşük kilolu iken, Bangladeş, Hindistan ve Etiyopya'da neredeyse yarısı standart kilonun altındadır. Bu oran Çin'de yüzde 8, Mısır'da yüzde 9 ve Türkiye'de yüzde 4'tür.

40 yaşına kadar yaşamama olasılığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkeler için de hesaplanmıştır. Bu olasılık Kenya ve Tanzania için yüzde 44, Uganda için yüzde 41 iken Zambiya için yüzde 60 gibi çok yüksek bir seviyeye çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere arasında da ciddi farklar bulunmaktadır. Örneğin 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı Şili'de yüzde 3.5 ve Güney Kore'de 2.7 iken Endonezya'da yüzde 11, Hindistan ve Pakistan'da yüzde 16 ve Çin'de yüzde 6 civarındadır.

Endekste yer alan diğer bir gösterge ise kaliteli suya erişimdir. Gelişmiş ülkelerde kaliteli suya erişim alanında bir sorun olmadığı ve bazı gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yaklaştığı görülmektedir. Kaliteli suya erişim imkânına sahip olanların toplam nüfusa oranı örneğin Etiyopya'da yüzde 22 iken Gana'da yüzde 75'tir. En kötü durumda olan ülke olarak Etiyopya'yı yüzde 39 ile Bangladeş takip etmektedir.

SONUÇ

Yoksulluk gelir eksikliğinin yanında eğitim, sağlık ve altyapı gibi temel ihtiyaçlara erişememe durumudur. Aynı zamanda toplumun geleneksel faaliyetlerine katılmak için gereken kaynaklardan yoksun olma halini de içermektedir. Bu çerçevede mutlak yoksulluk gıda ve temel ihtiyaç eksikliğini, görelî yoksulluk toplumun genel yaşam koşullarına sahip olmamayı tanımlamaktadır. Yoksullar ise içinde buldukları durumu yetersiz gıda, barınma ve giyim, düşük nakit gelir sağlıklı olmama hali şeklinde tanımlarken, bu tanıma umutsuzluk hissini, güçsüzlüğü, aşığılanmayı ve marjinalleşmeyi de eklemektedir.

Yoksulluğu ölçmenin birçok yöntemi bulunmaktadır. Yoksulluğu ölçmenin ilk aşaması yoksulluk sınırının belirlenmesidir. Yoksulluk sınırını belirlemek yoksulluğun nasıl tanımlandığına çok bağlıdır. Yoksulluk sınırı belirlendikten sonra geriye kullanılacak endeksin seçilmesi kalmaktadır. En yaygın kullanılan endeks kafa sayısı oranıdır. Eleştirilere rağmen yaygın olarak kullanılmasının sebebi diğer ölçüm yöntemlerinin hesaplama zorluğudur. Kafa sayım oranından sonra en sık kullanılan ölçü yoksulluk açığı oranıdır. Yoksulluk açığı oranı yoksulluğun derinliğini ölçebilmekte ve yoksulluk oranının yoksulluk sınırına duyarlılığını azaltmaktadır. Bu iki ölçü Dünya Bankası'nın kullandığı ölçülerdir.

Literatürde yaygın olan ölçütlerin gelir göstergesi olduğu düşünülerek Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 1990 yılından bu yana geliştirmiş olduğu gelir dışı refah göstergelerine de yer verilmiştir. Gelir göstergeleri ile gelir dışı refah göstergelerinin birbirinden bağımsız oldukları düşünülmemelidir. Sağlık ve eğitim gibi refah göstergeleri gelirden etkilenmektedir. Geliri düşük olan bir bireyin temel sosyal hizmetlere erişimi de kısıtlı olmaktadır.

Dünya Bankası son yirmi beş yılda üç yoksulluk raporu yayınlarken bu konuyu gündeme taşımaktadır. 1980 yılında yayınlanan rapor insani gelişme kriterleri üzerinde durmaktadır. İnsanların beşeri sermayelerini artırarak gelirlerinin artırılabilceği belirtilmektedir. Bu vurgu ekonomik büyümenin tek başına yoksulluğu düşüremediğinin fark edilmesinin sonucudur. 1980'li yıllarda Dünya

Bankası dört tamamlayıcı strateji üzerinde durmuştur: istihdamı artırmak, temel ihtiyaçları karşılamak, gelir ve servet eşitsizliğini azaltmak ve yoksulların üretkenliğini artırmak. Yoksullukla mücadele alanında geliştirilen bu stratejilere rağmen yoksulluğu şiddetlendiren yapısal uyum programlarının yaygın uygulaması bu dönemde başlamıştır. Yapısal uyum politikalarının yoksulluğa etkisi 1980'lerin sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır.

Uyum politikalarının sorgulanmaya başlandığı 1990'lı yıllarda uygulanacak etkin politikalar üzerinde duran 1990 yoksulluk raporu yayınlamıştır. Bu politikaların önemli iki ayağından birincisi yoksulların en çok sahip oldukları varlık olan emeğin üretken kullanımını teşvik etmek, ikincisi sağlık, aile planlaması, beslenme, ilköğretim eğitimi gibi temel sosyal hizmetleri sağlamaktır. Bu raporla yaygın olarak kullanılan gelir/tüketime dayalı yoksulluk ölçüsüne beslenme, yaşam beklentisi, 5 yaş altı çocuklarda ölüm oranı ve okul kayıt oranları gibi göstergeler eklenmiştir. Ekonomik büyümenin yoksullukla mücadelede en önemli çözüm olacağı tekrar edilmektedir. Büyümenin yoksulların gelirini artırması yoksulların beşeri sermayelerini geliştirecek kamu yatırımlarını artırmak ile mümkün olacaktır. Bunun yanında kırsal yoksulluğu azaltmak için tarımsal üretkenliği ve geliri artıran büyüme modeli seçilmelidir.

2000'de yayınlanan son raporda Dünya Bankası geleneksel yoksulluk tanımına kırılganlık, risklere açık olma, güçsüzlük ve sessizliği de eklemiştir. Bu tanıma uygun olarak geliştirilen politikalar da yoksulların risk yönetimi konusunda desteklenmeleri ve politik olarak güçlendirilmeleri üzerinde durmaktadır. Bu raporda etkin yoksullukla mücadele stratejisi fırsat, siyasal katılım ve güvenlik üzerine kurulmuştur. "Fırsat" piyasaların yoksullar için daha iyi çalışması ve yoksulların varlıklarını genişleten, "Siyasal Katılım" devlet kurumlarının yoksullara daha duyarlı olması ve sosyal sermaye oluşumu, "Güvenlik" risk yönetimi ve kırılganlığı azaltan politikalar üzerinde durmaktadır.

1980, 1990 ve 2000/1 raporları büyümeyle yoksullukla mücadele alanında tek çözüm olarak kabul etmektedir. Büyüme gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu azaltmada tek başına yeterli değildir. Ekonomik büyüme yoksulların yararına olmalıdır. Bunun

için yoksulların sahip olduğu tek varlık olan emeğe dayalı büyüme modeli uygulanmalıdır. Emeğin üretken kullanımını sağlamak ve üretkenliği artırmak için yaygın ve kaliteli eğitim ve sağlık hizmeti temin tedarik etmek gerekmektedir.

Dünya Bankası raporlarının politik birer metin oldukları 2000 raporu için yaşanan tartışmalarla ortaya çıkmıştır. Dünya Bankası'nın iddia edildiği gibi bağımsız bir kurum olmadığı ABD Hazinesi'nin politikalarına göre hareket ettiği dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede yoğun şekilde üzerinde durmasına rağmen Dünya Bankası'nın aslında dünya çapında yoksullukla mücadele konusundaki samimiyeti tartışmalıdır. Bunun en belirgin göstergesi tanımı ve mücadele politikalarının söylemde zamanla genişletilmesine ve geliştirilmesine rağmen uygulamada herhangi bir politika değişikliği görülmemesidir.

1970'li yılların petrol krizlerinden çıkış yolları arayan gelişmekte olan ülkelere o dönemde büyümeyi hızlandıracağı öne sürülerek önerilen yapısal uyum politikaları bütün eleştirilere rağmen halen yürürlüktedir. Yapısal uyum programları ülkelerin ekonomik yapılarını dönüştürerek küresel piyasalara entegrasyonu amaçlamaktadır. Bu entegrasyon sürecinde düşük gelirli toplum kesimleri üzerindeki olumsuz etkinin uzun dönemde büyüme oranı artıktıkça giderileceği savunulmaktadır. Diğer yandan yapısal uyum programlarının uygulamaya koyulduğu birçok ülkede sosyal göstergelerde kötüleşme görülmüştür. Bu politikaların büyüme üzerinde olumlu etkide bulunmadığı yapılan birçok araştırma ile ortaya konmuştur.

Yapısal uyum politikalarının kısa vadede büyümeye olumlu etkide bulunmadığı gerçeği yoksulların gelirlerini artıracak ve yoksulluğu azaltacak farklı büyüme modelleri üzerinde durulması gereğini gündeme getirmektedir. Bütün ülkeler için tek bir büyüme modeli yerine her ülkenin kendine özgü şartlarına, kaynaklarına ve yapısına uygun büyüme stratejileri belirlenmelidir. Ekonomileri tarıma dayanan ülkelere tarım sektörüne zarar verecek sübvansiyon, devlet yardımı, fiyat belirleme gibi politikaların kaldırılmasını önermek söz konusu ülkelerde hem tarım sektörünü yok edecek hem de yoksulluğu artıracaktır. Özellikle tarım alanında gelişmiş ülkelerin kendileri uygulamayı kabul etmedikleri politikaların gelişmekte olan ülkelere önermeleri yoğun tepkilere neden olmaktadır.

Serbestleşme yapısal uyum politikalarının ana unsurunu oluşturmaktadır. Her ne kadar dış ticaretin serbestleşmesi ve finansal liberizasyonun etkin kaynak kullanımını teşvik edeceği üzerinde durulsa da, ülkelerin hukuksal ve kurumsal altyapıyı oluşturmadan yerel piyasalarını uluslararası mal ve hizmetlere açmaları olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Finansal serbestleşme spekülasyon amaçlı “sıcak para” aracılığıyla finansal krizlere yol açmaktadır. Finansal piyasaların hızla serbestleştirilmesi yerine gerekli hukuksal ve kurumsal altyapının oluşturulması sağlandıktan sonra serbestleşme daha yararlı olacaktır. Ayrıca dış ticaretin serbestleştirilmesi uluslar arası rekabet gücü düşük olan ülkelerin yoksullaşmasına yol açmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı dış ticaret tarım ve hammadde ihracatçısı ve işlenmiş mal ithalatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin zararına işlemektedir. Bu nedenle dış ticaretin serbestleşmesi bu ülkelerde işsizliğe ve yoksulluğa neden olmaktadır.

Eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları yoksulların gelirlerini ve iyi olma halini artıracığı için Dünya Bankası tarafından teşvik edilmektedir. Fakat bu yatırımların harcama kalemlerinde yer alması kamu harcamalarının kısılması gereği olduğunda sorun yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının kısılması refah alanında ciddi gerilemelere neden olmaktadır. Bu nedenle kamu harcamalarının eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarına aktarılması yoksulların yararına olacaktır.

Dünya Bankası tarafından sağlanan kalkınma kredileri ve resmi yardımlara rağmen yoksulluğu azaltma konusunda tatmin edici ilerleme kaydedilmemisin bütün suçunu Dünya Bankası'na yüklemek hatalı olacaktır. Kurum tarafından sağlanan kredi ve yardımlar birçok ülke hükümeti tarafından amacına uygun olarak kullanılmamıştır. Birçok ülkede sağlanan bu kaynaklar verimsiz alanların sübvansiyonu ve yolsuzlukların finansmanı amacıyla kullanılmıştır.

2000 yılında kabul edilen Milenyum Kalkınma Hedefleri çerçevesinde sosyal refah alanında ilerleme kaydedilmektedir. Günde 1\$'ın altında gelire yaşayan insanların oranında, bebek ölüm oranlarında, 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarında ciddi gerileme görülmektedir. Fakat sağlanan başarıya rağmen dünyadaki yoksulluğun boyutları çok yüksektir. “Yoksulluğun olmadığı bir dünya” hayalinin

gerçekleştirilmesi için yapısal uyum politikaları gözden geçirilmeli ve yoksullukla mücadele için ayrılan kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanmalıdır. Yapısal uyum programlarına yöneltilen eleştiriler değerlendirilmeli ve bu politikaların eksiklikleri giderilmelidir. Bunun yanında yoksullukla mücadeleye ayrılan kaynakların kullanımı denetlenmeli ve amacına uygun kullanımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

ALCOCK, Pete. **Understanding Poverty**, 2. Edition, **Macmillan Press**, London, 1997.

ALKIRE, Sabina. **Valuing Freedoms: Sen's Capability Approach and Poverty Reduction**, Oxford University Press, New York, 2005.

ANAND, Sudhir; Sen, Amartya. "Concepts of Human Development and Poverty: A Multidimensional Perspective", **Human Development Papers**, UNDP, New York, 1997.

BAYRAKTUTAN, Yusuf. "Küreselleşme: Kurumsal Performans", **Liberal Düşünce**, Sayı. 32 (Güz), (2003), ss. 185 – 193.

BESLEY, Timothy; Burgess, Robin. "Halving Global Poverty", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 17, No. 3, (2003), pp. 3 – 22.

BIRDSALL, Nancy; Londono, Juan Luis. "Asset Inequality Matters: An Assessment of The World Bank's Approach To Poverty Reduction", **The American Economic Review**, Vol. 87, No. 2, (1997), pp. 32 – 37.

CHEN, Shaohua and Ravallion, Martin. "Absolute Poverty Measures For The Developing World, 1981 – 2004", **Development Research Group**, World Bank, March (2007).

CHOSSUDOVSKY, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul, 1999.

COLLIER, Paul; Gunning, Jan Willem. "The IMF's Role in Structural Adjustment", **The Economic Journal**, Vol. 109, No. 459, (1999), Features pp. F634 – F651.

CORNIA, Giovanni Andrea. “The Impact of Liberalization and Globalization on Income Inequality in Developing and Transitional Economies”, **CESifo Working Paper**, No. 843, (2003)

CRISP, Brian F.; Kelly, Micheal J. “The Socioeconomic Impact of Structural Adjustment”, **International Studies Quarterly**, Vol. 43, No. 3, (1999), pp. 533 – 552.

EASTERLY, William. “The Effect of IMF and World Bank Programmes on Poverty”, **UNU/WIDER Discussion Papers** No. 2001/102, (2001).

FOSTER, James; Greer, Joel; Thorbecke, Erik. “A Class of Decomposable Poverty Measures”, **Econometrica**, Vol. 52, No. 3, (1984), pp. 761-66.

GIBBON, Peter. “The World Bank and African Poverty, 1973 – 91”, **The Journal of Modern African Studies**, Vol. 30, No. 2, (1992), pp. 193 – 220.

GILLIE, Alan. “The Origin of the Poverty Line”, **Economic History Review**, Vol. 49, No. 4, (1996), pp. 715 – 730.

DİKİCİ-BİLGİN, Hasret. “Working Street Children in Turkey and Romania: A Comparative Historical Analysis in The Context of New Poverty”, Unpublished Thesis, METU, Ankara, (2006)

HODD, Michael. “Africa, The IMF and The World Bank”, **African Affairs**, Vol. 86, No. 344, (1987), pp. 331 – 342.

KANBUR, Ravi. “Economic Policy, Distribution and Poverty: The Nature of Disagreements”, **World Development**, Vol. 29, No. 6, (2001), pp. 1083 – 1094.

KELLY, Thomas J. “Neoliberal Reforms and Rural Poverty”, **Latin American Perspectives**, Vol. 28, No. 3, (2001), pp. 84 – 103.

KORAY, Meryem. “Gerçeklerin ‘Stilize’ edildiği bir Dünyada ‘Ötekileşen’ Yoksuluk”, **Toplum ve Bilim**, Cilt. 89, Yaz, (2001), ss. 218 – 241.

KUCZNSKI, Pedro-Pablo; Williamson, John. **After The Washington Consensus: Restarting Growth and Reform in Latin America**, Institute for International Economics, Washington, 2003.

LIPTON, Michael. “Defining and Measuring Poverty: Conceptual Issues” **Human Development Papers** UNDP, New York, 1997.

MAXWELL, Simon. “Book Review Article, WDR 2000: Is There a New ‘New Poverty Agenda’?”, **Development Policy Review**, Vol. 19, No. 1, (2001), pp. 143 – 149.

MILANOVIC, Branko. “Can We Discern The Effect of Globalization on Income Distribution”, **World Bank Policy Research Working Paper**, No. 2879, 2002.

Millenium Development Goals, <http://www.undp.org/mdg/> Erişim Tarihi, Mayıs, 2007.

NARAYAN, Deepa. **Voices of The Poor: Can Anyone Hear Us?**, Oxford University Press, New York, 1999.

O’BOYLE, Edward. “Poverty: A Concept That is Both Absolute and relative Because Human Beings Are At Once Individual and Social”, **Review of Social Economy**, Vol. 48, Issue. 1, (1990), pp. 2 – 17.

ORUÇ, Yeşim M. “Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler”, **Toplum ve Bilim**, Cilt. 89, Yaz, (2001), ss. 73 – 87.

OYEN, Else. “Some Basic Issues in Comparative Poverty Research”, **International Social Science Journal**, Vol. 44, No. 4, (1992), pp. 615 – 626.

ÖZTÜRK, İlhan. “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 3, No. 1, Haziran, (2006), ss. 36 – 55.

RAVALLION, Martin. “Issues in Measuring and Modelling Poverty”, **Economic Journal**, Vol. 106, No. 438, (1996), pp. 1328 – 43.

ROS, Jaime; Lustig, Nora C. “Trade and Financial Liberalization with Volatile Capital Inflows: Macroeconomic Consequences and Social Impacts in Mexico during The 1990s”, **CEPA Working Paper Series**, Working Paper No.18, 2000.

ROWNTREE, Seebohm B. **Poverty: A Study of Town Life**, H. Fertig, New York, 1971.

SACHS, Jeffrey D. “Resolving The Debt Crisis of Low Income Countries”, **Brookings Papers on Economic Activity**, Vol. 2002, No. 1, (2002), pp. 257 – 286.

SEN, Amartya. “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement”, **Econometrica**, Vol. 44, No. 2, (1976), pp. 219 – 231.

SEN, Amartya. “Issues in The Measurement of Poverty” **Scandinavian Journal of Economics**, Vol. 81, Issue 2, (1979), pp. 285 – 307.

SEN, Amartya. “Development: Which Way Now?”, **The Economic Journal**, Vol. 93, (1983), pp. 745 – 762.

SEN, Amartya. “Poor, Relatively Speaking”, **Oxford Economic Papers**, 35 (1983), pp. 153 – 169.

SEN, Amartya. **Özgürlükle Kalkınma**, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

SHAH, Anup. “Structural Adjustment – A Major Cause of Poverty”, www.globalissues.org/TradeRelated/SAP.asp, (2005), Erişim Tarihi: Mayıs 2007.

SHEAHAN, John. "Effects of Liberalization Programs on Poverty and Inequality: Chile, Mexico and Peru", **Latin American Research Review**, Vol. 32, No. 3, (1997), pp. 7 – 37.

SÖNMEZ, Sinan. **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

STIGLITZ, Joseph E. **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, 2. Baskı, çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Plan B Yayınları, İstanbul, 2002

STIGLITZ, Joseph E. "The World Bank and Economic Assistance", For **Presentation Before The House of Financial Services Committee**, May 22, 2007

ŞENSES, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

UNCTAD. **Economic Development in Africa: From Adjustment to Poverty Reduction: What is New?**, United Nations, Geneva, 2002.

UNDP. **Human Development Report 1990**, Oxford University Press, Geneva, 1990.

UNDP. **Human Development Report 1995**, Oxford University Press, Geneva, 1995.

UNDP. **Human Development Report 1995**, Oxford University Press, Geneva, 1997.

UNDP. **Human Development Report 2001, Making New Technologies Work for Human Development**, Oxford University Press, Geneva, 2001.

UZUN, Ayşe Meral. "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, (2003), ss. 155 – 173.

WADE, Robert H. “ Making The World Development Report 2000: Attacking Poverty”, **World Development**, Vol. 29, No. 8, (2001), pp. 1435-1441.

WORLD BANK. **World Development Report 1980, Poverty and Human Development**, World Bank, Washington, D.C., 1980.

WORLD BANK. **World Development Report 1990, Poverty**, World Bank, Washington, D.C., 1990.

WORLD BANK. **World Development Report 2000/2001, Attacking Poverty**, World Bank, Washington, D.C., 2000.

WORLD BANK

www.worldbank.org/research/povmonitor Erişim Tarihi: Mayıs, 2007

<http://ddp-ext.worldbank.org> Erişim Tarihi: Mayıs,2007.

www.worldbank.org.tr, Erişim Tarihi Nisan 2007.

UNDP

<http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics>, Erişim Tarihi: Mayıs, 2007

www.developmentgoals.org, Erişim tarihi: Mart, 2007.